

14707

5114

Yucca munitg-hrt

1919

054

p-72

149.

2001

2010

059
P-72

14707

1919

ԿԱՎՈՐՁԻՆ ՏԱՐԵՑՈՅՑԸ

(ՕՐԱՅՈՅՑՈՎ)

Թ. ՏԱՐԻ

ԳԻՆ 35 ՂՐԸ.

Արդ՝ արշալուստի զօրացումը Տէր
լուսնի հետ ի խաղաղութան, զի
արշալուստի զօրացումը ի խաղաղութան
հետ ի խաղաղութան զօրացումը
հետ ի խաղաղութան զօրացումը
հետ ի խաղաղութան զօրացումը

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ
ՄԻՀՐԱՆ ՓԱՓԱԶԵԱՆ
MIHRAN PAPAZIAN

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
ՕՆՆԻԿ ԲԱՐՍԵՂԵԱՆ ՆԻ ՈՐԴԻ
Ղալաթիա, Բերեկնայե Բազար, Սաաթնըլար խան

1918

055
p-72

1919

ԿԱՎՈՐՈՇԻՆ ՏԱՐԵՑՈՅՑԸ

(ՕՐԱՅՈՅՑՈՎ)

Թ. ՏԱՐԻ

Սրբ. արշիւն՝ զնապալս քոյ Տէր
ըստ Բանի Կաթողիկոսեան, զի
դիւին ունի զժողովրդեան քոյ զսր
պատրաստելու առաջի ինչպէս թո
ղմբայն : Երմիայի ՆԱԲԱՐԵՑ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻՈՒԹՅԱՆ

ՄԻՋՐԱՆ ՓԱՓԱՋԵԱՆ MIHRAN PAPAZIAN

1918

14707

ԱԶԱՏՈՒԹԵԱՆ ԿԱՂԱՆԴԻ

ՈՂՁՈՅՆ ՁԵՁ ՀԱՅԵՐ,

ՀԱՅԱՍՏԱՆՅԻՆԵՐ...

Ասկուքեան, ջարդի եւ բալանի սեւ ու սգաւոր
Կաղանդներէն ետք, Ազաւ Հայաստանի բարի ու երջան-
կագոյն Կաղանդը կը շնորհաւորեմ Ձեզի, ո՛վ սիրելի
Հայեր Հին ու Նոր աշխարհներու, հայրե՛ր, մայրե՛ր, եղ-
բայրնե՛ր եւ եղբր, ո՛վ դուք որ, շատ շատերէն շա՛տ, շա՛տ
քիչը, աստուածային անհաւատալի հրա՛շով մը՝ սխիւ-
քեմ՝ ստիպուած այս հրաւեին հաւատարմ. աղաւթեցաք
մա՛ղապուր Վանէն ու Կարինէն, Տրապզոնէն ու Մուշէն,
Պրլիսէն եւ Ուրծայէն, Շապին-Գարահիսարէն եւ Զեյ-
թունէն, Տիգրանակերտէն ու Խարբերդէն, Սամսունէն ու
Սըվազէն, Այնթապէն ու Գոնեայէն, Տեր-Ջօրէն ու Հալեպէն,
Պաղատէն եւ Մուսուլէն, Գաղասիայէն, Ասափազարէն,
Իզմիթէն, Բերայէն, Շիւշիէն, Գում-գաբունէն, Կէսիկ փա-
շայէն, Խազդիւղէն, վերջապէս՝ այն բիւր բիւրաւոր տե-
ղերէն, ուր Հայ եղողը ապրելու իրաւունքը չունէր:

Հայաստանի ամէն Հայուն նիսին պարտքն էր ջար-
դուի՛լ անխնայ, ջարդուի՛լ անպայման, եւ երբ այսօր,
կենդանի աչքերով, սուգը՝ ձեր արտին մեջ, մահը՝ ձեր
հոգիին խորը, կը տեսնէք Ազատութեան Կաղանդը, երբ
կը տեսնէք բռնամիտ ձեր ոտքերուն շակը նզոված, ապա-
գան ձեզի համար փայլուն, գեղեցիկ, կ'ըսէք:

93061-42

1084-2002

— Տեսա՞յ այս օրը, ա՛յ մեղու՛ր զիս Աստուած . . . :
 Բայց ո՛չ, մի մեղքներ ատկաւին, որովհետեւ ասկէ ետեւն է
 որ պիտի ապրիմ շատ մը Ազատ Կաղանդներ, երբէ՛ք մի
 մեղքներ զիս, ա՛յ Քու. անասնման նախախնամութեամբդ
 քո՛ղ տու՛ր որ անմահ մը ըլլամ, իմ մեռած եղբայրներուս
 կրտսէն ալ ապրելու համար:

Իսկ Դուք, մի պաշտելի, սուրբ նահատակներ Ազատ-
 Հայաստանի, որոնց եղբրական սպանդէն ծնաւ Փրկութեան
 Արարոյսը, դո՛ւք որ ջարդուեցա՛ք, խողխողուեցա՛ք՝ Եկե-
 սպներու ամենէն վաւերին, Ազատութեան Կաղանդի՛ն հա-
 մար, եւ որոնց աշխնին հապաղիլներուն մէջ խեղդուե-
 ցաւ եւ մեռաւ Բռնակալութիւնը, —

Ձեզի՛ կը մտնուցանեմ երախտագիտութիւնը բովան-
 դա՛կ աշխարհի, որովհետեւ Դո՛ւք եք որ ձեր նահատակու-
 մովը պարգևեցիք Մարդկութեան Ազատութեան Կաղանդը,
 զոր դուք կերտեցիք ձեր հոգիներովը, եւ հիմա երկինքէն
 կ'ըսե՛ք՝ մենք ասելի ուրախ, մենք ասելի երջանիկ:

— Ազա՛տ եղբայրներ, Ազատ Հայաստանի, տոնեցե՛ք
 ԱԶԱՏՈՒԹԵԱՆ ԿԱԴԱՆԴԸ:

Տ. Տ. Պօղոս Նուպար Արքապան կ'օրհնէ Հայ որբերու տոնանքը

ՅՈՒՆՎԱՐ

Քեանունը Մանի

Օր 31

14	1	0	ԿԱՂԱՆԻ Գ. ԵՐ ԿԵՅ.
15	2	2	Գ. ԵՐ ԿԱՂԱՆԻ ԿԱՂԱՆԻ
16	3	2	Կ. ԵՐ
17	4	0	Զ. ԵՐ
18	5	6	ՏՐԱՊԵՏԻԱ
19	6	4	ՄԵՆՈՒՄԻ Լ. ՄԿԸ. ՕԻԱ. ՓԵՐԱ.
20	7	Ե	Բ. ԵՐ ՄԵՆՈՒՄԻ ԿԵՐԱՆԻ ԿԱՂԱՆԻ
21	8	Ե	Գ. ԵՐ
22	9	2	Գ. ԵՐ
23	10	2	Կ. ԵՐ
24	11	0	Զ. ԵՐ
25	12	6	Կ. ԵՐ
26	13	4	Լ. ԵՐ Ե. ՏՈՒ ՄԵՆՈՒՄԻ ԿԱՂԱՆԻ
27	14	Ե	Ս. ՄԵՆՈՒՄԻ ԿԱՂԱՆԻ
28	15	Ե	ՍՐՐԱՅ ՊԵՐԱՆԻ ԿԱՂԱՆԻ ԿԱՂԱՆԻ
29	16	2	ՊԱՆԵՐ
30	17	2	ՍԵՐԱՆԻ ԿԱՂԱՆԻ
31	18	0	ՊԱՆԵՐ
1	19	6	ՍՐՐԱՅ ԲԵՆՈՒՄԻ Ե. ԿԱՂԱՆԻ
2	20	4	Ս. ՄԵՆՈՒՄԻ ԿԱՂԱՆԻ ԿԱՂԱՆԻ
3	21	Ե	ՍՐՐԱՅ ԿԵՐԱՆԻ Ե. ԿԱՂԱՆԻ
4	22	Ե	ՍՐՐԱՅ ԿԱՂԱՆԻ ԿԱՂԱՆԻ
5	23	2	ՊԱՆԵՐ
6	24	2	ՏՐԱՊԵՏԻԱ ԿԱՂԱՆԻ ԿԱՂԱՆԻ
7	25	0	ՊԱՆԵՐ
8	26	6	ՍՐՐԱՅ ԿԱՂԱՆԻ ԿԱՂԱՆԻ
9	27	4	Բ. ՄԵՆՈՒՄԻ ԿԱՂԱՆԻ ԿԱՂԱՆԻ
10	28	Ե	Ս. ՄԵՆՈՒՄԻ ԿԱՂԱՆԻ
11	29	Ե	Բ. ՄԵՆՈՒՄԻ
12	30	2	Գ. ՄԵՆՈՒՄԻ
13	31	2	Գ. ՄԵՆՈՒՄԻ

Կար ժամանակ, ռաս ժամանակ,
Կայգե սիրով գալիս եր,
Երուսաղեմ աղօթելու .

... Ունեւն Պոլիս բողոքում եր:

Կար ժամանակ, ռաս ժամանակ
Կայգեբունին գրոսնում եր,
Ու Համիդի ոսկ կառփ մեջ,
Արեւելում զմայլում եր:

Կար ժամանակ, մի ժամանակ
Թուրքի ասում եր խոզին,
Իսկ այժմեան ժամանակում
Նա պաշտում եր կայգերին:

ՈՒՐԱՐ

ՄԻԼԻՍԱՐԻՍԻ ՅԵՇԱՍԱԿԱՐԱՆԻՅ

Նրե գորք կազմեւ կանանցից —
Նրանք եւ աչերով եւ հրացաններով
կը զարնէին բեմամուն:

Փուշ գնդակի մման — զամառդիկ
էլ են լինում:

Վառողի հոսք ամենալաւ օ-սե-
կողնից հոսաւէ ե:

Ռազմապատերներ խաղաղ ժա-
մանակներումն էլ են լինում:

Ինչպէս ձիաներին «նար» եր հաւ-
կաւու, այնպէս էլ կանանց համար
անհրաժեշտ եր բնական գնէլ:

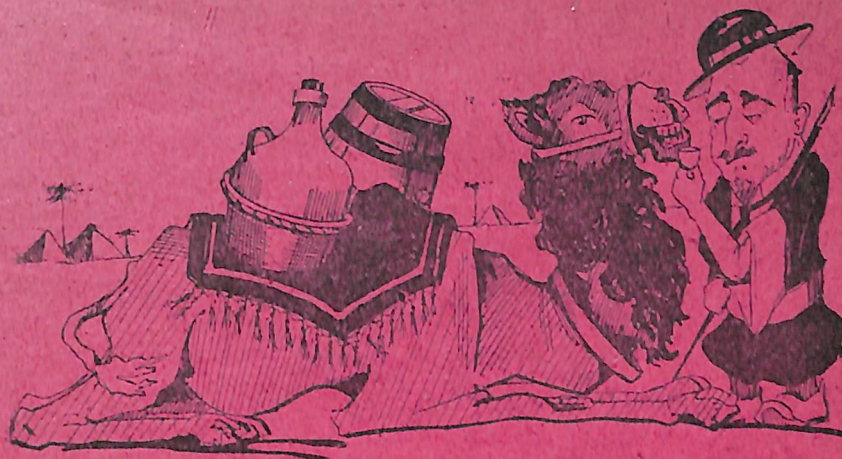
Դեղեցիկ կնոջ սիրքը զրաւելու
համար, հաւկաւու չէ ամուսնակա-
մարիւն գիտեմալ:

ՓԵՏՐՎԱՐ

Շուրսը

Օր 28

14	1	0	Կ. ԵՐ ԿԱՂԱՆԻ ԿԱՂԱՆԻ
15	2	6	ՍՐՐԱՅ ՄԱՐԶԱՆԻ Ե. ԿԱՂԱՆԻ
16	3	4	Գ. ՄԵՆՈՒՄԻ ԿԱՂԱՆԻ
17	4	Ե	ՍՐՐԱՅ ԱՄՈՒՄԻ ԿԱՂԱՆԻ
18	5	6	ՍՐՐԱՅ ՄԱՐԶԱՆԻ ԿԱՂԱՆԻ
19	6	2	ՊԱՆԵՐ
20	7	2	ՍՐՐԱՅ ՈՒՄԱՆԻ ԿԱՂԱՆԻ
21	8	0	ՊԱՆԵՐ
22	9	6	ՍՐՐԱՅ ԿԱՂԱՆԻ ԿԱՂԱՆԻ
23	10	4	Գ. ՄԵՆՈՒՄԻ ԿԱՂԱՆԻ
24	11	Ե	ՍՐՐԱՅ ԿԱՂԱՆԻ ԿԱՂԱՆԻ
25	12	Ե	ՍՐՐԱՅ ԿԱՂԱՆԻ ԿԱՂԱՆԻ
26	13	2	ՊԱՆԵՐ
27	14	2	ՏՈՒՄ ԿԱՂԱՆԻ ԿԱՂԱՆԻ
28	15	0	ՊԱՆԵՐ
29	16	6	Գ. ՄԵՆՈՒՄԻ ԿԱՂԱՆԻ
30	17	4	Ս. ՄԵՆՈՒՄԻ ԿԱՂԱՆԻ
31	18	Ե	Բ. ՄԵՆՈՒՄԻ ԿԱՂԱՆԻ
1	19	Ե	Բ. ՄԵՆՈՒՄԻ
2	20	2	Գ. ՄԵՆՈՒՄԻ
3	21	2	Գ. ՄԵՆՈՒՄԻ
4	22	0	Կ. ՄԵՆՈՒՄԻ
5	23	6	Զ. ՄԵՆՈՒՄԻ
6	24	4	ՍՐՐԱՅ ԿԱՂԱՆԻ ԿԱՂԱՆԻ
7	25	Ե	Բ. ՄԵՆՈՒՄԻ ԿԱՂԱՆԻ
8	26	Ե	Բ. ՄԵՆՈՒՄԻ
9	27	2	Գ. ՄԵՆՈՒՄԻ
10	28	2	Գ. ՄԵՆՈՒՄԻ

ԴԵՄԻ ՏԵՐ ԶՕՐ

Տարիէն աւելի էր որ յաջողած
էի Հայկալին ծածկարար Համա գալ
ու հոն ապաստանիլ:

Համա. Շամի վիրայիթին մէջ
զուտ արարական քաղաք մըն է
50-60 հազար բնակիչով. էլ Ասի
գետին եզերքը: Կլիման մեղմ ու
հանդալի. հողը բերրի ու քաղաքը
պաշտաւ. պարտէզներով շրջա-
պատուած:

Երբ հոն հասայ, արդէն իսկ հինգ
հազարի չափ հայ տարագիրներ
հաստատուած էին եւ շատեր ալ
գործի սկսած: Տարագիրներուն մե-
ծամասնութիւնը Ստամբուլի, Այն-
թապիքի եւ Մարաշիներ էին:

Կեանքներնիս եթէ ոչ վարդապետ
զոնէ, շատ գէշ ալ չէր Համալի մէջ,
մանաւանդ քաղաքային ուրիշ տե-
ղերու նկատ: Մի թէ Կարաբիք, Խալի
Ֆիրուզան Լճի, Նախիկին հազարա-
պետ մը. լուսամիտ անձ մըն էր եւ
բարեսիրտ միայնագամայն, այնպէս

որ հայերը տարապայման հալա-
ւաններու չէին ենթարկուեր:

Անշուշտ ատեն ատեն սրտադողեր
կանցնէին. Սուրիոյ չօրերը կամ
Տէր Զօր քշուելու շշուկներ կը շր-
ջէին, բայց բարեբախտաբար այդ
շշուկները չէին իրականանար: Սա-
կայն պարբերաբար քաղաքին մէջ
գտնուող հայերուն ցուցակը կը
պարտաւորուէր. եւ այս գործողու-
թիւնը ամէն անգամ տարաւի կը
պատմուէր իրարու:

— Նորէն հայերուն ցուցակը կը
գրուի կոր. իմաց կուտային իրա-
րու:

Ինչո՞ւ համար...

— Կրտսի թէ սէֆր պիտի ըլ-
լանք:

— Երբայր, զեւ երկու ամիս ա-
ռաջ գրեցին:

— Այն ատեն տարիները չէր
գրուած, այս անգամ ամէնուն տա-
րիներն ալ պիտի նշանակուին:

Ու ցուցակը կը պատրաստուէր
ևս հետեւանք մը չէր ունենար: Քա-
նի մը ամիս վերջը դարձեալ ցուցա-
կի խնդիր:

—Այս անգամ ամէն մեկուն ո՛ր
քաղաքէն տարագիր ըլլալը պիտի
նշանակուի, կը բացատրէին:

—Ինչո՞ւ համար:

—Ո՞վ զիտէ... ամէն պարագա-
յին աղէկ նպատակի մը համար չէ:

—Արդեօր հոս տեղէն պիտի
քշեն մեզի:

—Անանկ կ'երևայ:

Երեք ամիս յետոյ դարձեալ ցու-
ցակ պատրաստելու գործողութիւն:

—Այս անգամ տղարն ալ պիտի
գրուին եղբր:

—Երիկմարդոց արմատներն ալ
պիտի նշանակուին:

—Արդեօր ինչո՞ւ համար:

—Արձնատ ունեցողները ճամ
պիտի զրկուին, արձնատ չունեցող-
ները Տէր Զօր:

Եւ անա՛ դարձեալ իրարանցում
քանի մը օրեր:

Այս ցուցակներէն զատ, տարին
երկու անգամ ալ, մարտին ու տեպ-
տեմբերին զինուորագրութեան խն-
դիրը մէջտեղ կ'եկար ու կը տագ-
նապեցնէր զինուորական ծառա-
յութեան տարիք ունեցողները:
Բայց բարեբախտաբար վերջին վայր-
կեանին յուր կը տրուէր թէ հայոց
զինուորագրութիւնը յետաձգուած է
վեց ամսուան համար:

Օր մըն ալ իսլամացումի խնդիր
ծագեցաւ: 1916 յուլիսի վերջերն էր
երբ միւթէսարքիք իր մօտ հրաւի-
րեց հայ տարագիրներու մէջէն
«երեսելի»ները եւ անոնց յայտնեց

թէ պետք էր որ ամբողջ հայերը
խալամութիւնը ընդունէին: Լուսա-
միտ համարուած միւթէսարքիքի մը
կողմէ այսպիսի հրաւեր մը տարօ-
րինակ էր եւ հայ երեսելիները իրենց
զարմանքը յայտնած էին:

—Ճշմարիտը եւ ալ ամենալոյժ
կ'ընեմ կոյ ձեզի այս առաջարկու-
թիւնը, պատասխանած էր իսլամի
Ֆիրուզան Էֆ., բայց ինչ ընեմ,
հրամանը բարձրէն եկած է:

Ու յետոյ բացատրած էր որ այս
խալամացումը անհրաժեշտ էր կեան-
քերնիս փրկելու համար, թէ հակա-
ռակ պարագային կրնային մեծա-
մեծ չարիքներ հասնիլ մեր գլխին,
եւն եւն: Վերջապէս հասկցուցած
էր թէ կա՛մ պիտի իսլամանայինք
եւ կամ պիտի ջարդուէինք: Այս շա-
հեկան հրաւերը մեզի կ'ողջուէր
եփշտ այն միջոցներուն, ուր Տէր Զօ-
րի ջարդը տեղի ունեցած էր:

Երեսելիները փարանած էին ու
վերջնական պատասխան մը տալէ
առաջ քանի մը օր պայմանաւոր
ուզած էին:

Քանի մը օր ետք միւթէսարք-
իք իր հրաւերը կրկնեց տախտա-
քար: Կ'երևայ թէ նոր հրահանգներ
տուցած էր:

—Աստուծոյ սիրուն ընդունեցէ՛ք
խալամացումը, կաղաչէր, ձեր փր-
կութեան համար է, սակ.՝ զատ,
ըլլալիք պարզ ձեռակերպութիւն
մըն է, առ երեսու քան մը, միայն
ձեզի մէյմէկ թրքական անուռն
քալամիս պիտի բնեք, ուրիշ քան
չկայ:

—Հապա թիփատութիւնը...

—Երբէ՛ք, այդ գործողութիւնը

անհրաժեշտ չէ... Ասկէ զատ հիմա
թիփատութեան մեյմիսը չէ, այդ
գործողութիւնը տարբրուած անձերու
համար ապրիլին կը կատարուի:

—Հապա մզկիթ երթալու խն-
դիրը...

—Այդ ալ պէտք չկայ... միայն
անուռնի փոփոխութիւն:

Դեռ այս բանակցութիւններուն
մէջն էին, Իթիթիմատի կողմէ Քէմալ
պէյ անուռն մէկը եկաւ եւ սուլի
ուժ տուաւ գործին, նոյնիսկ մէկ
քանի հայեր բանտարկեց իբրեւ
զրգոյիչ եւ իսլամացումի զաղափա-
րին հակառակորդ: Այսչափով ալ
զոհ չըկաւ ու ձերբակալել տուաւ
Համա գանուոյ բանաստները եւ
բողոքական պատուելիները եւ գա-
նուր արտօրեց ճեղատ արանապատմը:

Այս ազդու միջոցները փարա-
տեցին հայերուն փարանումը եւ
ամէնքը գունդ գունդ դիմեցին Իթ-
թիմատ-Քէրաքքի բլիսպը իսլամ
արձանագրուելու համար, որովհե-
տեւ այս չարաշուք կատակերգու-
թեան կեղծներ Իթթիմատի բլիսպը,
երեք օրուան մէջ եփնգ հազար հա-
յեր, այր եւ կին, իրենց անուռնները
փոխեցին եւ ի փոխարէն խոտաւում
տուացան թէ այլեւս հանգիստ պի-
տի մնան իրենց տեղերը:

Բառական գժուար եղած էր սա-
կայն ափշտոյ քանի մը հազար
թրքական անուռններ գտնել, մանա-
ւանդ որ ամէն մարդ երկու անուռն
առնելու էր: Կինները այս կեճիւրը
լուծեցին միակ անուռն մը բնարկով
եւ քանի մը հազար կին, մէկ օրէն
միւսը, Մէրիթ անուռն առին:

Իսկ Երիկմարդոցմէ շատեր ծա-

նօթ անուռններ առին վրանին, այս-
պէս, յանկարծ, տասնեակներով
Անմլտ Բիզաներ, Ալի Հալապներ,
Բիզա Թէփիքներ, Անմլտ Մուխ-
թարներ, Եօնուս Կատիններ, Ալի Բի-
զաներ, մէջտեղ եկան: Ոչ մէկ հայ
սակայն Քալէսի կամ Էնվեր ա-
նուռն առաւ: Եւ կոչուեցաւ Ազիզ
Նուրի: Արբանամները եղան Իպրա-
հիմ եւ Ֆափրները՝ Եարուպ:

Եւ սակայն անկարելի էր բոլոր
այս նոր անուռնները միտք պահել
եւ փողոցին մէջ կամ սրճարանը
երէկուան Կարապետը, Լեւոնը, Շա-
ւարշը, կամ Երուսմիր ողջունել
Ալի Հալապը, Ապաուլլահ Սրրքը,
Մէնմլտ Էմին, եւ այլն անուռններով:

Այս դժուարին հարցը լուծելու
համար նորադարձներէն պատգա-
մաւորութիւն մը ներկայացաւ Քա-
տրին եւ խնդրեց որ դարձան մը
խորհի:

—Ինչեւ որ լեզունիդ փարժուի,
կրնար ձեր հին անուռնները գործա-
ծել, վճռեց Քատրին:

Ուրիշ մէկ քանի նորադարձներ,
հաճոյակատարութեամբ կամ կեղ-
ծաւորութեամբ, սկսան տատնատն
մզկիթ յանախել, բայց ամէն անգամ
արարողութեանց մէջ սխալ մը գոր-
ծելով՝ դուրս փնտռուեցան արար
բարեպաշտներու կողմէ, որոնք ար-
գէն շատ գէշ աչքով դիտած էին
թուրքերու այս բռնի իսլամացումի
խեղկատակութիւնը:

Գտնուած էին հայեր ալ, որոնք
մզկիթ մտած աստեղնին խաչ նստած
էին երեսնին, ինչ որ դարձեալ գալ-
թակղութիւն պատճառած էր: Բո-
լոր այս զէպրերը պատճառ եղան

որ արար իմամները խնդրեն մենէ, որպէսզի վազ անցնինք մզկիթ երթալէ:

Որչափ ատեն որ ինչորի ֆիրուզան միթէտարրի մնաց, Համայի մէջ հայերը բազդատարար հանգիստ կեանք մը վարեցին:

Սակայն ֆիրուզան պէշ գոն չէր Համայէն և միշտ զիմամներ կընէր պաշտօնի փոփոխութեան կամ արծակուրդի համար:

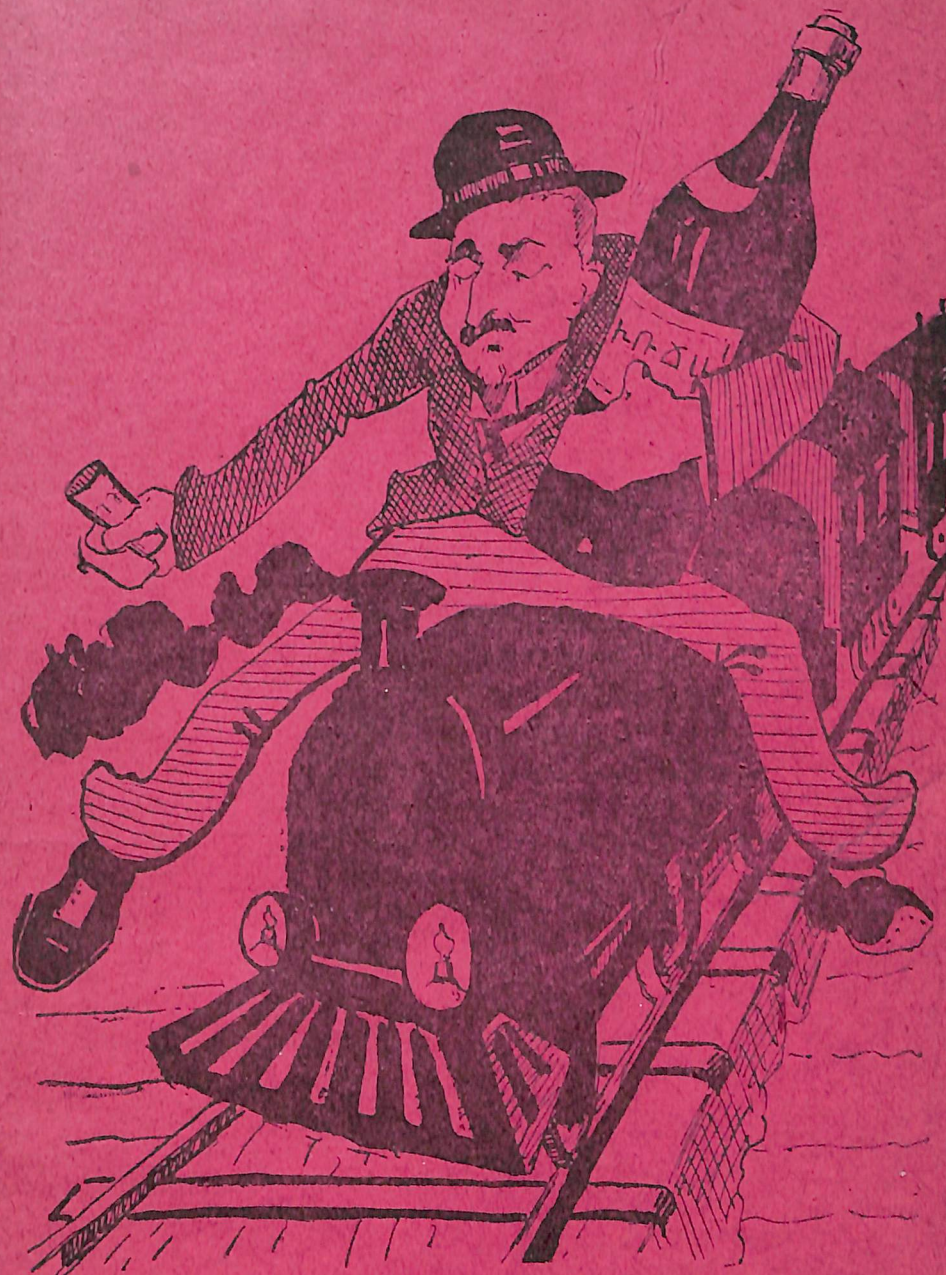
Օր մըն ալ լսեցինք որ արաօնու թիւն սնացած է Պոլիս երթալու համար, թէ ընչ օրէն պիտի մեկնի և իրեն պիտի յաջորդէ Համայի գալմազամ Քէմալ էֆէնտի կամ պէշ:

Արդարեւ ֆիրուզան պէշ Պոլիս գնաց, իրեն հետ տանելով Սամսունէն եկած տարագիր կին մը, տիկին Ազիս Փալանճեան, եթէ չեմ սխալիր, րոյր՝ ծանօթ ուսուցիչ Յովնան Փալազաշեանի, որ Սամսուն իրրեւ ուսուցչոնի գացած, հոն հարս եղած և ի վերջոյ տարագրուած էր ու ասկայի տատապանքներ կրելէ հարց հասած էր մինչև Համա ուրիշ Սամսունցի մէկ քանի տիկիններու և փորթիկ աղջիկներու հետ: Միթէտարրի, որ ինչպէս քսի, քարի անձ մըն էր, հաճեցաւ այդ տիկինը, թրքուհի տարագով տանի մինչև Պոլիս:

Եր յաջորդը, Քէմալ պէշ, հայատեանց մարդ մը դուրս եկաւ: Սողոմ Գոմարական մոլութիւններով վարակուած այդ թուրքը, որ համիտեան ընթիմի ատեն իրրեւ ժէօն թիւրք Բզմիրէն Քարապոլլուս արտրուած է եղեր և իրրեւ թուրք

մտաւորական մը կը համարուի եղեր, հազիւ Համա հասած, հալածական ընթացք մը ըսնեց հայերու հանդէպ, իրրեւ ջերմ իթիհատական մը:

Բզմիրցի երիտասարդ մը, Թագուր Մանուէլեան, որուն ածիլուած դէմքը պատանեկան երևոյթ մը կուտար իրեն, յաջողեցաւ այդ մոլի մարդուն ծօտնալ և գանազան մատնութիւններ ընել: Առաջին գոհերէն մին եղաւ ևս: 1917 ապրիլի վերջերք, երկու շաբթի առաւօտ մը ոստիկաններ պաշարեցին այն տունը, ուր կը բնակէի մօրեղբորս Քերովը, Ասլանեանի հետ, մեզ երկուքս անկողնէն հանեցին, հրամայեցին որ անկիւն մը կենանք և յետոյ մանրակրկիտ խուզարկութեան մը սկսան: Անկողին, վերանկ, քարծ, հագուստ, ամէն ինչ աչքէ անցուցին, յետոյ սենեակներուն տախտակամածները քակեցին, չեմ գիտեր ինչ դժոխացին նիթեր գրունելու համար, և որովհետեւ ոչինչ գտան, գոհացան զբաւելով սենեակըս գտնուած զիրբերք, այսինքն Սատուածաշունչ մը, Նուպարեան քառարան մը, Լաւիվ է ֆլէօտի ուրիշ քառարան մը, Ռընանի Յիսուսի կեանքը, Կարափնալ Մէրսիի հոգեբանական զիրբերք, Տիրքնարնի մէկ քանի վէպերը և ուրիշ մէկ քանի դպրոցական զիրբեր, ամէնքն ալ տեղացի քարկաւմներէ փոխ առնուած: Յետոյ զիս և մօրեղբայրս ծերբակալեցին ու տարին քանտ, ուր մեզի միացաւ նաեւ Կարապետ անունով անձ մը, որ ժամանակ մը մեզի հետ բնակելու դժբախ-

Օսեան կը վերադառնայ Տեր-Ջորի

տու թիւեր ունեցած էր:

Մարալը կամ հիւրիւմէթը, ուր առաջնորդուեցանք, նախնական քննութիւն մը կատարեցին, միայն մեր ինքնութիւնը հաստատելու համար, յետոյ ներկայացանք Քէմալ պէյին, որ նոյնպէս մեր անունները հարցուց:

— Ազիզ Նուրի է անունա, պատասխանեցի:

— Հօրդ անունը:

— Ապուլլամ:

— Հին անունդ քակ տեաններ:

— Երուանդ Օտեան:

— Արմէնադ:

— Լամպաճի:

— Լամպաճի՞ մի ... դուն «ժամանակ» թերթին խմբագիրը չմ:

— Բո՛ւն արմատա լամպաճիութիւն է, բայց երբեմն խմբագրութիւն ալ կ'ընէի, պատասխանեցի:

— Դուն Գրիգոր Օտեանին ինչն ես հարցուց:

— Գրիգոր Օտեան հօրեղբայրս է:

— Բո՛ւն հարազատ հօրեղբայրդ:

— Այո՛, հարազատ հօրեղբայրս:

Քէմալ պէյ դարձաւ բովը նստող տեղացի Էշրաֆին եւ ըստ:

— Այս Գրիգոր Օտեանը նշանաւոր անձնաւորութիւն մըն է, ինք Միթմատ փաշայի նեա, խմբագրած է Օտեանեան Մամանադրութիւնը, շատ նշանաւոր անձ մըն է:

Յետոյ, ինծի դաճնալով պնդեց:

— Բո՛ւն իր եղբորորդին ես:

— Այո՛, բո՛ւն իր եղբորորդին, հաստատեցի, կարծելով որ տախի ինծի համար մեղմացուցի: Գրաւգայ մը պիտի համարուէր:

— Ուրեմն դուն ալ մուսուորական մըն ես ...

— Այո՛, կմկմացի:

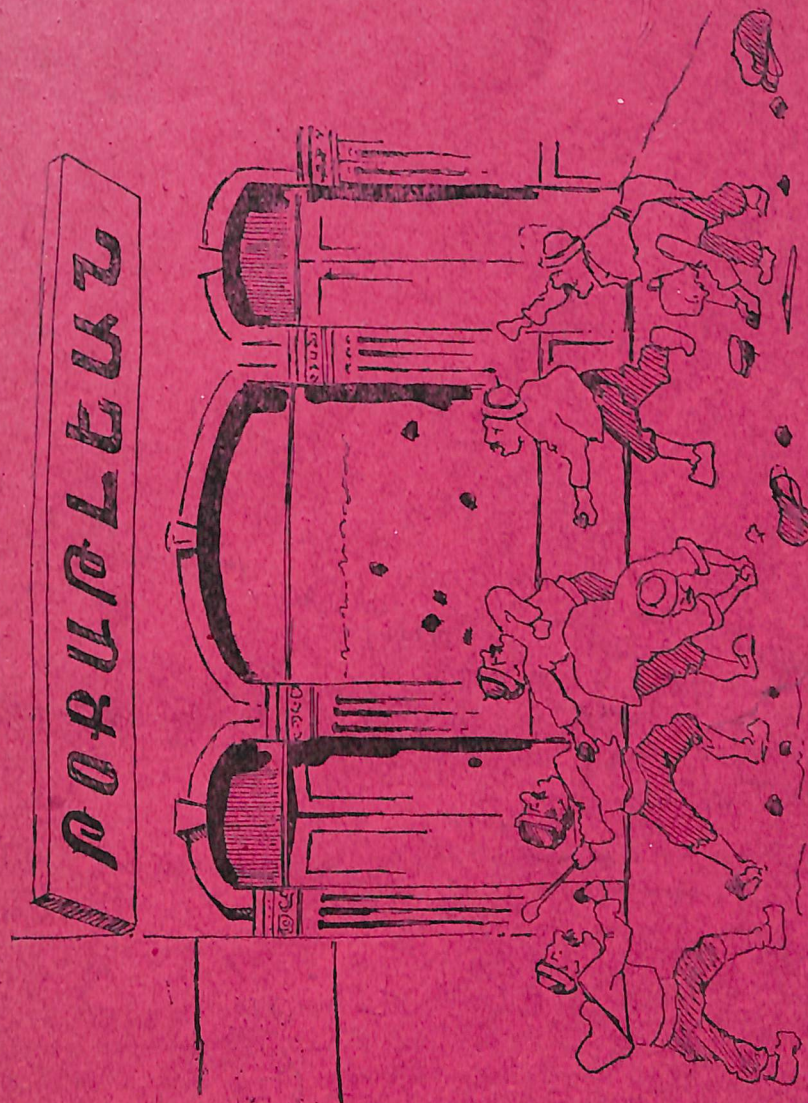
— Էփէնտին տարէր, հրամայեց հոն կեցող ոստիկանին:

Եւ երբեք մէկ մեզ տարին բանտար, ուր հետեւեալ օր եկան մեզի միանալու նաեւ Կարապետին երեք եղբայրները եւ քոյրը:

Օր մը եւս բանտը անցնելէ ետքը, ոստիկանի մը հսկողութեամբ համբալ հանուեցանք ղէպի Հալէպ:

Կը կարծէինք թէ, ս'ի միամտութիւն, որոշ ամբաստանութիւն մը կար մեզի ղէմ, որուն զրպարտութիւն քլալուն կատկած չունէինք, թէ Հալէպ պիտի տարուէինք պատերազմական ատեանին յանձնաւորու համար, թէ հոն պիտի հարցաքննէին մեզ եւ որովհետեւ վատաւէինք մեր անձեղութեամբ, դատը պիտի շանէինք:

Գիշեր ժամանակ հասանք Հալէպ, ոստիկանը համոզեցինք որ փոխանակ ուղղակի բանտ երթալու՝ նոյն գիշերը օթէլ մը անցնենք, հանգստանանք ու հետեւեալ օր երթանք «Իշխանութեան» անձնատուր քլալու: Քանի մը կարմուկ ստի եւ օղիի թէյի մը քնելու հետապաշակերը կարող եղան ոստիկանը իր պարտականութենէն շեղեցնելու եւ հետեւեալ օր, իրիկուան ղէմ միայն գացինք Մարալ ու ներկայացանք վալիի փոխանորդին, որ առանց ու եւ է հարցում մը ուղղելու մեզ, առանց նոյնիսկ անուննիս հարցնելու, առ պարզ աչ ստեղծի բառերը ու ելցուց մեր թուղթերուն վրայ: «Տէր Զօր զրկուին անմիջապէս» — Համալէն մեզ քնկերացող ոստիկանը մեկնեցաւ ու մենք յանձն:

նուեցանք ուրիշ ոստիկանի մը որ, տարաւ Նազարէթ կոչուած բանտը:

Հոն հանդիպեցանք ուրիշ եօթը հայերու, որոնք նոյնպէս Տէր Զօր պիտի արսորուէին: Ասոնք էին Քիլիսցի Քէշիշ օղլու, Գէորգ աղա եւ իր որդին Անդրէաս, Հայկազի Ստեփան Կարիկեան, Զագար անուն Քիլիսցի մը, ոսկերիչ Յակոբոս, Ալի Բիգա եւ Թէվֆիք անուն ուրիշ երկու Քիլիսցի հայեր, ամէնքն ալ իրրեւ յեղափոխական եւ խիստ վրտանդաւոր անձեր ամբաստանուած:

Այսպէս ուրեմն Տէր Զօրի համբորդները 14 հոգիի հասան: Ստեփանեցանք երեք կառք վարձել, որոնց համար վճարեցինք 90 ոսկի:

Եւ 1917 Մայիս 5 ին առտուն համբայ երանք դէպի անիծեալ արսորավայրը:

Վեց զինեալ ծիաւոր ոստիկաններ մէր կառքերուն երկու կողմէն կը քալէին. հրացանները ծունկերնուն վրայ պատրաստ բռնած՝ որպէսզի եթէ երբէք փախչելու յիմարութիւնը ունենանք, մեզ խնայն գետին փռեն:

Այս հանդիսաւոր թափօրը Հէնտէրէն անցաւ, որ Հայկազի համար այն է ինչ որ է Բերայի Մեծ Փողոցը Պոլսոյ համար:

Անցնողները երկիւղած պատկառանքով մը կանգ կ'առնէին ու կը դիտէին մեզ. «քաղաքական ոճրագործներ» էինք եւ շատեր նոյնիսկ չէին համարձակեր նայելու եւ արագաքայլ, գլուխնին անդին դարձուցած իրենց համբան կը շարունակէին:

Նոյն գիշեր օթեւանեցինք արարական գիւղ մը, ուր ոստիկանները

մեզ բանտարկեցին ախոռի մը մէջ: Հետեւեալ իրիկուն հասանք Մէսկէնէ, ուր խան մը իջեւանեցանք եւ յաջորդ իրիկուն ալ գիշերեցինք Համմամ:

Հոն նոյնպէս մեզ առաջնորդեցին խան մը. պատուհանէն դուրս նայեցայ եւ տեսայ որ երկու անձեր ուշադրութեամբ դէպի վեր, մեր պատուհանը կը նային: Իրենցմէ մին զիս հանչեաւ:

— Երուանդ Օտեանը չէ՞ք, հարցուց:

— Այո՛, պատասխանեցի:

— Ո՛ւր կը տանին ձեզ:

— Տէր Զօր:

— Ինչո՞ւ համար:

— Ձեմ գիտեր:

Խօսակցութիւնը պիտի շարունակուէր անշուշտ, երբ մեզ տանող ոստիկաններէն մին մօտեցաւ ինծի, կոպտաբար թեւէս քաշեց, պատուհանը գոցեց եւ ինծի հրամայեց երթամ անկիւն մը նստիմ:

— Եթէ տեղէդ շարժիս, գոչեց, քէլէպնէ կ'անցնոյմ ձեռքերուդ:

Հետեւեալ առտու կանուխ կառքերը պատրաստուեցան ու մենք բազմեցանք մէջը: Հետաքրքիրներու խումբ մը, ամէնքն ալ հայ արսորականներ, շրջապատած էին մեզ: Բարեբախտաբար ոստիկանները հեացած էին հաց եւ ուրիշ ուտելիք ճարելու եւ ժամանակ ունեցանք քանի մը խօսք փոխանակելու մեր բախտակիցներուն հետ:

— Բարեւ Օտեան, գոչեց յանկարծ ծայն մը եւ խումբը ճեղքելով մօտեցաւ կառքին:

— Բարեւ Հայկ...

Մեր Հայկ Կօշկակարեանն էր, Կիկօյի հրատարակիչը, որուն արդէն անգամ մը Հասան Պէյի հանդիպած էի երկու տարի առաջ:

Բոպէ մը ետքը ուրիշ ծանօթ դէմք մը երևցաւ, Սահակ Մեսրոպը զրազէտ բանաստեղծը, որ քանի մը ամիս առաջ արսորուած էր Պոլսէն ու ծանրապէս հիւանդ վիճակի մէջ հասած Համմամ, ուր յաջողած էր մնալ քարեկամներու աջակցութեամբ:

— Ինքզինդ հիւանդ ձեւացո՞ւր եւ կ'աշխատինք քեզ հոս վար դնել, ըսաւ Սահակ Մեսրոպ, բժիշկը մեզի բարեկամ է, ինչպէս նաեւ Մէնգիլ քօմանտանին:

Նոյն վայրկեանին կառքին մէջ բազմած նարկիլէ կը ծխէի եւ ընաւ հիւանդի երեսոյթ չունէի:

— Անկարելի է հիւանդ ձեւանալ, դիտել տուի:

— Յանկարծական հիւանդութիւն մը կեղծէ, ... Տէր Զօր երթալը պարզապէս խենթութիւն է... մեզք որ երէկ գիշեր չկրցանք քեզ տեսնել, ճար մը կը մտածէինք:

Նոյն միջոցին ոստիկանները երևցան:

— Հեռացէք, գոչեցին մեր շուրջը գտնուողներուն, անոնց հետ խօսելը արգիւտած է:

Եւ կարապաններուն հրամայեցին ձիերը բշելու:

Երեք օր ետքը հասանք Տէր Զօր եւ առաջնորդուեցանք Մարայ որուն բնոյաբնակ պարտէզին մէջ, ծառի մը տակ, մեզի տեղաւորեցին:

ԵՐՈՒԱՆԴ ՕՏԵԱՆ

ԳԵՐՄԱՆԻԱ ԸՆԴԴԵՍ ՍԻՆԱՅԻ ՏԱՍԸ ՊԱՏՈՒԵՐՆԵՐԻ

Ասում է՝ Ս. Գիւրբը. —

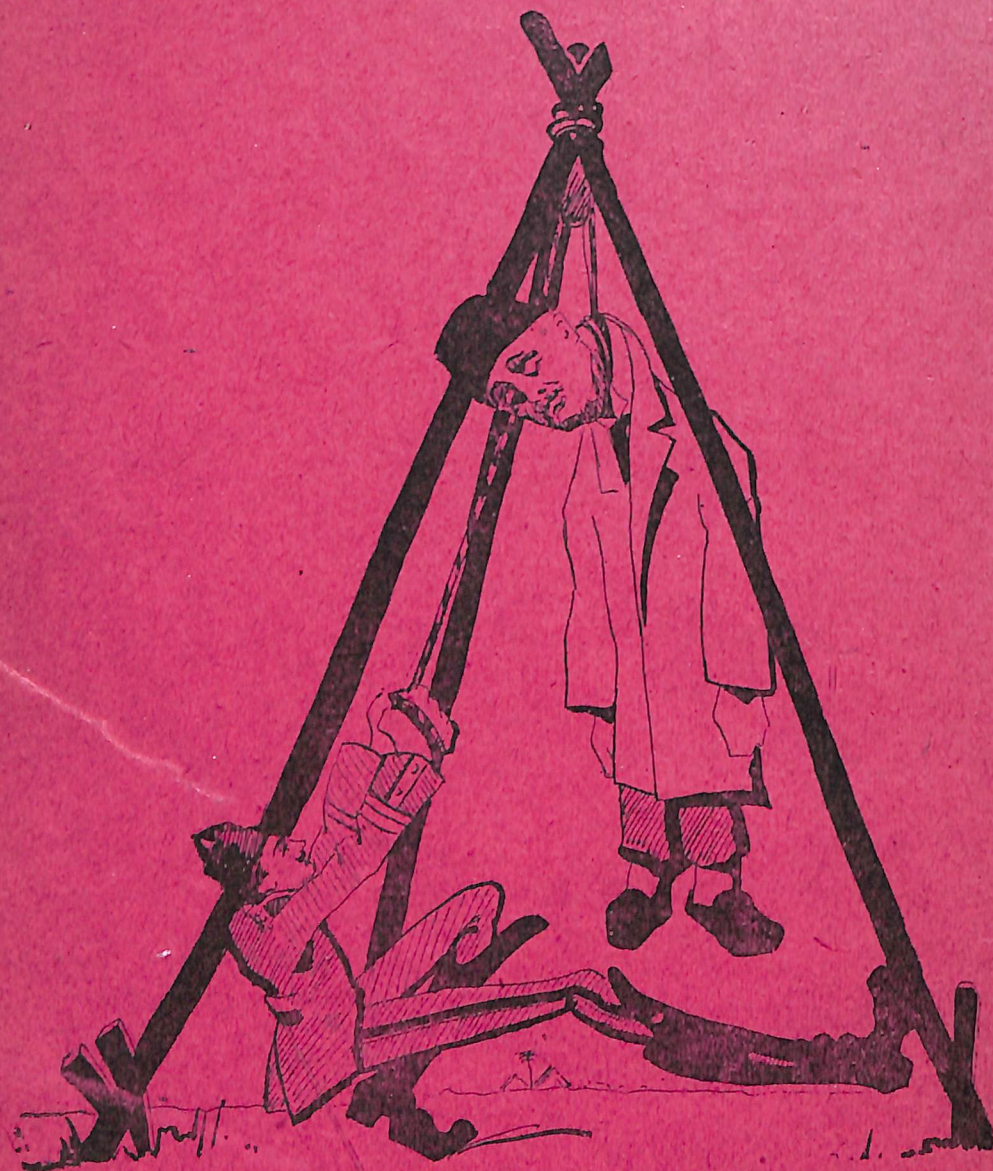
1. Ես եմ քս Տէր Աստուածը
2. Կուռք մի՛ պաշտիր
3. Սուտ մի՛ երդւիր
4. Սուրբ պահիր կերակին
5. Պատիւը քո հօրն ու մօրը
6. Մի սպանիր
7. Մի՛ շնար
8. Մի գողանար
9. Սուտ մի վկայիր ընկերոջդ մասին
10. Մի՛ ցանկանար ընկերոջդ ունեցածը

Ասում է՝ Գեորգիան. —

Միլիտարիզմն է իմ ստեղծողը
Ես պաշտում եմ ռուսները
Վկայ է իմ հին Աստուածը, որ անմեղ եմ ես
Կիւրակի օրը կը հրդեհեմ Ռայմի տաճարը
Գնդակահիր սցն ծեղ մօրը, որ կը խօսի յոշնուն խողաղութեան
Սպանիր ամենքին — որոնք թուրք չեն
Դատաւարաւել չէ շնալը, պատերազմի օրերին:
Դողացիւ սրբոց արժէքաւոր նկարները եւ նուիրական հուշարձանները
Ոչ... — նրանք են միայն գործ ածում, դու՛մ դում գնդակներ
Ախ ես սրտով ցանկանում եմ նուաճել —
Մեծ Բրիտանիան, Ֆրանսիան, Իտալիան եւ նոյն իսկ այլ Ազատիւնական

Եւ ո՞ւր էր Գեորգիայի Աստուածապաշտութիւնը:

ՄԱՐԻԿ

Մարդակեր էնվեր սիսի Բաբեր Նուպար փառալի չուանը:
ԿԱՂՈՐՇ.— Էնվեր, պատասխանե հիմա դուն ... Բայց, ո՛չ, մեր պատերի
Նուպար փառան, Հայաստանի Պողոս առաքելալը, այդ պատիւը
չընեն իսկ եղի:

ԶԱՐԴ. ԶԱՐԴ...

Անտիկն մէկը, դարիւր ու տնիւր,
Յաւն ու կռիւր արեւիկն է պատեր,
Ջարդարեանի իր հորեմական
Տունն էին թեր խառնոյ ու վիտն,
Եւ ստացումէն, հոխ ու պատմական,
Երկն կը մնար առիւթ մը վիտն:
Ու խնդն առաջը, վիտն ի ստան,
Աստ անդ բաժանէր տնիւր, տնիւր:
Կարող ու կ'երգէր տնիւր վրայ,
Եւ բաժնի գոյնը. « Մեղա՛ն էն Բասում ... »
Եւ կարծես իրեն գրաւիկն տնիւր,
Անտիկն առիւթն մէկ թիւր վրայ:
Կարող առաջը, հաճիկ չունէր տն,
Թո՛ղ հաճի ու չունէր, այդ նրապատմն:
Շուտեմ կարող ու կը բաժանէր,
Թեկապաշտի առիւթն թիւ մը կը վիտն:
Բայց ի գո՛ւր վիտնից եւ ի գո՛ւր լայն,
Ուր ուր պիտնից, նոր թիւ չը գտն:
Մաղան ու մը կը, դաշտ մը կ'անցնէր,
Տնաւ ու այլեւից պիտն մ'է փառն,
Մարդու պիտն մը, աղիւթ բաժան,
Անտիկնիւր, տն էր բաժանում:
Մոտեցաւ մեղմիւ, աղիւթ տն,
Մաղան ու չունից, առիւթն թիւր տն,
Ու կարծես մը, առաջից գաղտն,
Կարծեսից եւ « Օրհնէմ'ն է Բասում »
Բայց ու գաղտն առիւթ, աղիւթ
Ջա՛ւր, ջա՛ւր, չէր կըրէր տնիւր ո՛չ մի ձայն:
Ջարդարաւ խնդր, բաժնի պիտն,
Ու կը մ'այ ու միւր առիւթն տնից:
Բայց, ի գո՛ւր: Նաեւ Ջա՛ւր, ջա՛ւր տնիւր հաճ,
Ջա՛ւր, ջա՛ւր, ա՛յ ձայնի կը բաժնի վիտն:
Ջարդարաւ խնդր, առիւթն տն,
Տնաւ ու տնիւր, կըրէր գաղտն:
Պատմից կըրէր, մարդիկ կըրէր լայն:
Ան ալ պատմաւոր կըրէր, առիւթն:
Ջարդարաւ խնդր, ա՛յ լայն ինչ աղիւթ:
Ջա՛ւր, ջա՛ւր կը կըրէր, ո՛չ ա՛յ ինչ աղիւթ:
Հոն թիւ « Տնաւ պիտնից մարդուն,
Մեղն աղիւթն իր թիւնից պիտն,
Աղիւթից բաժնի, գիտնից դուն մեղն,
Ջարդարաւ աղիւթ, վրան ձայն մըն է: »

1084-2002

ՄԱՐԴ ԹԷ ԳԱԶԱՆ

(Պ Օ Լ Մ Ա)

Ամեն անգամ որ կը տեսնեմ
Կոկիկ մարդ մը լուսաւոր,
Նա կը վախճամ եւ կը կարծեմ
Գերմանիայէն եկեր է նոր:

Լսեք էի շատ լաւ բաներ —
Գերմանական «կուլտուրա» —
Ու սրտիս մէջ տեսնէի ունեւի,
Որդիս դիպել Սազանիս:

Ուսում-մուսում շատ եմ սիրում,
Կարգ ու կանոնը ամեն,
Նա կ'ըսեն քեզ այդ բաներում
Առաջինն է Պալարիէն:

Բայց ախ... հիմա կրակ քափուի
Դիսիս, տանս ու սրտս...
Թէ մտնես այդ յաջողութի՝
Զուտն անցնեմ ես վրդիս:

Նա չեմ ուզեր որդիս դառնայ
Սիլիստրաւոր աւազակ՝
Ու Վիլհելմի խելով ման գայ,
Խորամանկ ու աւանակ:

Նա չեմ ուզեր ժեներայներ,
Որ կը սպաննեն փոքերին,
Ոչ ալ բժիշկ- բրոնխոէտներ,
Որ տանջում են խեղներին:

Նա չեմ լսեր այն մուրիզան՝
Գերմանական մարտ ածող,
Փիլիսոփայ գիտնականին —
Անգէն մարդկան քայլանով:

Ի՞նչ անուն տանք մենք Վիլհելմին,
Որուն «կայդեր» են ասում.
Աստուած վկայ Զաբրեալին
Անկէ բարձր եմ դասում:

Զաբրեալըն աւազակ էր՝
Գիտութիւն, բան չգիտէր,
Ոչ ալ վայել նիստ ու կարգ
Իր կեանքումը տեսիլ էր:

Վիլհելմի մօտ սա՛ մի մարդ էր,
Ազնիւ հոգւով ու գործով,
Կին ու մարդիկ չէր կոտորէր,
Զեռները շողալիս արիւնով:

Իյիքի մօտ ան իյի՛ք էր,
Նամերտութիւն չէր ալ ընէր,
Որք ու այրում միտ տգնում էր,
Հիւանդին չէր քայլանէր:

Վիլհելմը — մեծ աւազակը —
Օրէնքներ է հաստատում,
Աղբար, ինչո՞ւ ամօրիցը
Գետնի տակը չէ մտնում:

Զե՛, Վիլհելմը աւազակ չէ,
Աւազակը խիղն ունի,
Աստուած վկայ, ան «Գազան» է,
Մարդկանց մէջը տեղ չունի:

Մենք որոցինք որ Վիլհելմը մեռնե-
լուն, անպատեհաւ գետնի տակ քաղութի ու
վերելիցը մի տալանամար դրուի նետեւալ
մակոցութեամբ՝

Սառ հանգչի մի լեւ
Իսկական երեւ,
Գազան Վիլհելմի,
Նամերտ արեւայի,
Որ յայտնի եղաւ
Ի մէջ ազգերի,
Մեծ աշխուհի,

Ալան-բալան, մեծ սրբ ու լացի,
Յիսուայի նորա նշանաւ լիցի:

Մանթ — Գերեզմանաբան Վարդա-Նեմ:

ՆՈՐԱԳՈՅՆ ԵՔՆԻԶԵՐԻՆԵՐՈՒ ՊԵՏ՝ ՎԻԼՀԷԼՄ Բ.

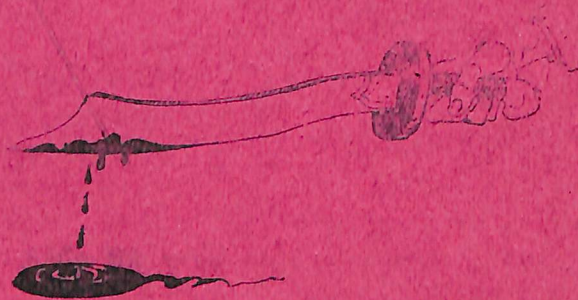

— Մինչև խելքի չգամ՝ սուրս պատեանը չեմ դնէր:

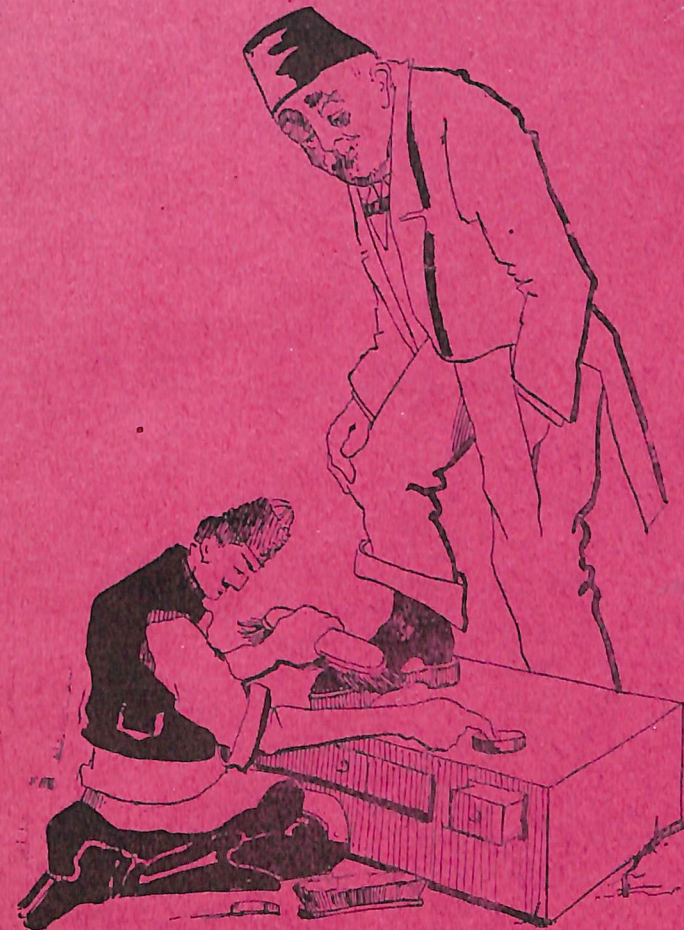
ԻՆՉ ՊԻՏԻ ԸԼԼԱՐ

ԵԹԷ ԳԵՐՄԱՆՆԵՐԸ ԲԱՐԻՁՐ ԳՐԱԽԷՐՆ...

Վա՛յ պապամ վա՛յ. այդ յուր անուոս գերման կայսրը սիրելի բարեկամս Վիլհելմ անձամբ պիտի տաներ գինակիցներուն, որպէս զի մէյ մէկ պախճիւ առնէր: Իսթիպապաւաթ գալէմին, մեծ ու պզտիկ սրբան դոճակ կար, պիտի կտաւէր: Երեկ-սրբական լոյսերը պիտի վառէին, Գերմանացի բոլոր սպաները իրենց բանսիօներ եղած տունի օրհարդները միասին առած հինգ օխտ կոտող հիմսիներու պէս կէ՛նք կէ՛նք գալէն, Բերայի ճիտակը պիտի եղջազայէին: Փոլիս մը, քաղկիմակ իսկ չառնցող խանութպանի մը պիտի հրամայէր որ պապախ կտաւէ: Թաղաքին ղենէկօքին կարերը պիտի քաղաւէին առնէին. իսկ էնպէր ալ Նաբօլէօնի պաշկերը վար առնելով ուշուրմա պիտի շինէր ու քոցներ, օրօմայիլներուն մէկը պիտի երթար հարիւրը պիտի զար: Այլեւս Լոնսոնի մաս մը մնացած ըլլալով, հոն յաղքական մասք մը գործելու համար բոլոր Պոլսեցիները պիտի գինուորագրուէին փողոցները պիտի պարաւուէին ու խաճիէներու գրպանն ու շիւպէները պիտի լեւային: Թանին ոսկեհառ պիտի տպուէր, մալաւանիներու եւ ինէկնիներու էսկաճը յանուն օսմանցի-ութեան շնորհաւորական զիւ մը պիտի դրկէր Հիմէկնպուրկի: Այս վերջինն ալ անուոս իւ պրերսիսն ներմակ քելեքէն պիտի դրկէր, բայց էնպէր զայն չպիտի ընդունէր, որովհետեւ ներմա-կը հաւատարման հասն ըլլալով պիտի մեծէր ու Գերմանիոյ պիտի վերադարձներ եւ վասան եմ որ Գերմանացիք ալ զայն ներկելով պիտի վերադարձնէին, ինչպէս բոլոր իրենց գործերը:

ԻՆՉ ՊԻՏԻ ԸԼԼԱՐ ԵՒ ԻՆՉ ԵՂԱՒ...

ԷՆՎԷՐ. — Բոլոր Հայերը լուսթրօնի պիտի ընեն:

Հայրը՝ Գարրիկը կանչել կուսայ:

— Գարրիկ, կը պոսայ, շոտ երկերը գնա եւ այս Հայ երեսփոխանին հոգին առ, շոտ:

Գարրիկը կը մեկնի ու կը վերադառնայ եւ Արոտին աղաւ կը դնի:

— Որո՞նք հոգին է այս, Գարրիկ:

— Հայ երեսփոխանին, Տէր խն:

Հայրը՝ յարաւան — Դէ հիմա առ ինչի հոգիդ հեռան, ինչու մի:

— Գարրիկը զարմացած — Ինչպէս քե... Դոշիդ հեռանին հոգին է առ:

— Հայրս որո՞նք:

— Գեղամին, Մայ Գեղամին:

— Ծո՛, ինչի Գեղամին հոգին առ ըսի, ինչե՞նք էս, ինչ էս:

— Բայց, Տէր խն, Դո՛ւք ինձի աւանը չտոյիք, միայն Հայ երեսփոխանին քոյի:

— Է՛, վերջը:

— Երկիր գնացի: Օտ. Փառքաւորը մտայ, հին կարգաւ շարունակ էին «գաւառացի» ենք ու ժախտաւորները: Մի քանի հաս Զոյնի կային որ որոշ խաւքի մը կապնած էին, ու հետոսին ալ կ'երեւիր որ անոնք Փարսի չէին: Ասպարաւ՝ անուններու ցանկին դիմացի, գիտնալու համար քի Հայ կու՛ր մեղերէն:

— Յետոյ:

— Կու՛ր, այո՛, անունով միայն, բայց որպէս զի ըրածիս գիտակ ըլլամ, այս Հայ բառաւորներու քոյիքն ալ արեւմտաբանները կայեցայ, անոնցին ալ հոգիներուն մէջ երկոյնը որոշակ կար, կարծիր ու ձեռնակ. այդպիսով հասկըցայ որ այս չեմքին մէջ Հայ չիայ. վերջը բացատրեցին զոյնի կայեցայ, հին կար հաս մը Գեղամ անունով, հասցին առի, տուն գնացի. անունը Գեղամ, Հայ, հոգոյնը որոշակը կայեցայ,

Հայ տղա Հայ ուրեմն, խնայել հոգին առի ու քեմք. անա անոնց պատմութիւնը:

Հայը ինքնուրուր կուսարումս միայն, կը գոցայ քեմք, բայց վերջին գոցումը ասպարոսին ըլլալը գիտնալով... չիրեւանելու համար խնայել որոշում մը կուսայ: Հրահան կ'ընէ որ անմիջապէս փնտրեն զնեն ու խեն քեմքն Մարգարէ, կախիկին հեշտակաւոր:

Հեշտակներէն պատմութիւններ մը կ'երթայ անորմէն, հին ու գոյածը կը զնեն ու կ'առաջնորդէ երկինքը:

Մարգարէ երկինք հասնելուն՝ անմիջապէս երեսի վրայ կը փոռի Աստուծոյ արտոյն աղաւ, երկրագործին կ'ընէ ու անխօս կը կոյնի:

— Մը էս, Մարգարէ, այսչափ երկար ատեն երեսի չգուցուցիր, ինչ էս ըրեր ինձի:

— Բա զիցի, Տէր խն:

— Հայրս ինչո՞ւ չիր երեւան:

— Աստուծոյ անունը մեծութեամբ եւ փառաւորութեամբ համար կ'աշխատէ:

— Կու՛ր, զու՛ր, մեղաք, այս կիսք քոյունք հիմա, մեր Գարրիկը ծերացած ըլլալով միայն է սխալներ գործել, ասոր ատապքը անկերս համար որոշեցի աշխատանքի քաւանում մը ընել: Պարսի Օտ. Փառքաւորին մէջ մի քանի հաս Հայեր կան:

— Գիտեմ:

— Գիտե՞ս որ անոնք ինչու ինչու վնասակարութիւններ ունին հայ ազգին:

— Երկինքին անմաւոր մեղքներն իսկ գիտեմ:

— Կա ուրեմն. գնոր կարգադրութիւն, երբ ժախտակը գայ կամ երբ հրահան ընեն, այս մէկ քանի հոգին

ԻՆՉ ՊՈՏԻ ԸԼԼԱՐ ԵՒ ԻՆՉ ԵՂԱԻ...

ԹԷԼԼԵ.— Բոքոր Զոյնիքը լիմօնի պիտի ընեն...

դուն պիտի անեն, ջրըսր:

—Ամենայն ուրախութեամբ, Տեր իմ:

—Յը տեսնո՞ւնք, ուրեմն:

—Յը՛, Տեր իմ:

Սաղայեղը ներքին գոնուհանութեան նուրբ երանգովն արկրպագութիւն կ'ընեն, ինչ որ կը վերսկի Ամենասեփնային, ու կը մեկնի մենախօսելով այսպիսի.

—Եօրը հագար տարի է որ խոտի կիւնի Հօրը նե՛ս, ասիկա շաւ առիթ մը եղաւ ու հաշտեցանք. երեք բարիք միանգամայն.

1՝ Հաշտութիւն.

2՝ Հինգ-վեց հոգիի աւելնալը Սաղայեղեան դասուց վրայ եւ

3՝ 7000 տարուան մեջ առաջին անգամ ըլլալով արդար գործ մը պիտի տեսնեն:

ՄՇԵՅԻ

ՁԱՐԴԻՐ

Ձարդի՛ր հայ մարդ, վեր ել շուտով,
Արեւոյայտը արդ մօտ է...
Խե՛ծ խղճերիդ կասարումը՝
Տե՛ս շեմքիդ սպասում է:

Վեր ել տանգած հեղ հայ եղբայր,
Էլ մի՛ ննջիւ, աչիդ բաց,
Տե՛ս զարունն է, զարուն պայծառ,
Գէն մոռացի՛ր վախ ու լաց:

Արեւոյայտը վառ բացուում է,
Գարնան վարդի է նման.
Ձարդի՛ր սէր իմ, զարդիւր հայ մարդ,
Երկունքումն է Հայաստան:

Մի մոռանաւ, ջան հայ եղբայր,
Բապէն թանգ է մեզ համար,
Եթէ երմիկս մեզ սէր չեղանք,
Մենք կորած ենք դարեղար:

Վեր ել յոյս իմ, զարդի՛ր պսակ իմ,
Ուժդ ինչք շուտ հաւաքիր.
Հայաստանի դաշտի շուրջը
«Դրախտ կորուսեալը» գտիր:

Ի՛նչ տիտի շուտ էի Ի՛նչ եղար...

ՃԷՄԱԼ. — (Երակային նախարար, արժեւ ապագայութեան) Գարշեկս պիր առում...
Գարշեկս պիր առում...

ՄԱՐՏ		Օր 31	
Մարտ			
7	2	Օ	
14	1	ԹԲ. օր	մեծ պահօց
15	2	ԹԲ. օր	»
16	3	ԹԲ. օր	»
17	4	ԹԲ. օր	»
18	5	ԹԲ. օր	»
19	6	ԹԲ. օր	»
20	7	ԹԲ. օր	»
21	8	ԹԲ. օր	»
22	9	Թ. օր	»
23	10	Գ. Քառասնորդօց	և ԹԲ. օր մեծ պօց.
24	11	ԹԲ. օր	մեծ պահօց
25	12	ԹԲ. օր	»
26	13	ԹԲ. օր	»
27	14	ԹԲ. օր	»
28	15	ԹԲ. օր	»
29	16	ԹԲ. օր	»
30	17	Գ. Քառասնորդօց	և ԹԲ. օր մեծ պօց.
31	18	ԹԲ. օր	մեծ պահօց
1	19	Է. օր	»
2	20	ԷԲ. օր	»
3	21	ԷԲ. օր	»
4	22	ԷԲ. օր	»
5	23	ԷԲ. օր	»
6	24	Գ. Քառասնորդօց	և ԷԲ. օր մեծ պօց.
7	25	ԷԲ. օր	մեծ պահօց
8	26	ԷԲ. օր	»
9	27	ԷԲ. օր	»
10	28	ԷԲ. օր	»
11	29	ԷԲ. օր	»
12	30	Յիսակայ Յարութեան Դարօրս	
13	31	Հատկապարօր. Պահք	

պատերազմին մէջ: — Կամք Տեառն օրհնեալ եղիցի:

Առանց ինչո՞ւն իմանալու ամիս մը Չանկերը բնակելէ եւ միշտ առանց ինչո՞ւն հասկնալու, Չանկերը վերադառնալէ ետքը, շուրջն վախցող մարդու մը կեանքը կ'ապրէի:

Խափիէի մը կամ փոխի մը տեսքէն դուահամը, որ մի՛ գուցէ առաջնորդուիմ դէպի համբաւաւոր Գրսմը Սիասին, ուրկէ Տէր-Չօռի համար բասթօր կուտային, կը հրատարակէի, կամ առելի ճիշդը՝ հրատակելու պէս կ'ընէի «Կափուօջ»ը, խրմբագրութեամբ... Պ. Վահան Մօմենանի եւ բանաստեղծ Սըլէյքեանի, որովհետեւ զրեկիք ոչինչ ունէի եւ, երկիւղած երկրպագութեանը մէջ քաղաքական լրտեսներու, որոնք պուշտընն հետ կ'առնէին... Հայերը օգտօխտութեան դրկելու համար դէպի Տէր-Չօռ:

— Ինչ... Գերմանիա այս պատերազմը պիտի կորսնցնէ՞ մի... Հայտէ Տէր-Չօռ: Ինչ... Թէպէտ փաշային դէմ չ'ենդ խաղցուցիր... Հայտէ Բիւզանթի: (Անկէ՛ անդին ալ համբաղ կը գտնէիր...):

Անգամ մը պէտէյ վճարելով, բառ Կայս. Իրատէի, «պու ինթիմատան ավֆ» ըլլալէ եւ երկրորդ պէտէյով մը՝ միշտ Իրատէյով հաստատուած՝ կրկին այս «ինթիմատէն ավֆ» դառնալէ ետքը, — (չկ'մ գիտեր որ եթէ պատերազմը շարունակէր, քանիներ «ինթիմային» հասած պիտի ըլլայինք հիմա եւ նոյնպէս չգիտեմ թէ այս ապօրէն պէտէյներուն հաշիւը Թէպէտէն պիտի ուզենք թէ էնովէն) — այս

անգամ ալ դարձեալ զօրութենէ զերծ մնալ յաջողած էի, իրր խմբագիրը «Կափուօջ» ազգօրուտ թերթին, որը եթէ երբեմն գլխուս փորձանք բացաւ, բայց յաճախ ալ զիս փորձանքէ փրկեց:

Թատերական վաստակովս զոցելով լրագրական բացա, որը իր կարգին կը գոցէր զինուորական բացա, — (բա՛ղդ մը, որուն կը նախանձին էն խոշոր պանթըններն իսկ) — կ'ապրէր շտակէ՛ լեզուս երկաթեայ փականներով կղզուած, զրիչս՝ ցմահ շղթայակապ, բարոյական առկաջած, ատեն ատեն ունենալով յանկարծ խենդ բաղձանքը Պապը Ալին կոխելու եւ Նազըմ փաշայի դէմ եղածը կրկնելու անոր սպաննիչներուն վրայ...:

Բայց, բառածն... դիտեցէր որ «թաղանթը» կ'ըսեմ կոր միայն, որովհետեւ այդ բաղձանքը իրագործելու ո՛չ մէկ կարողութիւն կար՝ մեր խեղճերուս բովը:

Բ.

— Թօլա՛ս, ինծի հիչ սինէմա չես տանիր կոր, կը տրտաւր Արաքսի, իմ նախ քան զպատերազմ երջանիկ օրերու զուարթ բարեկամօրհներեւ մէկը որ կար կարելով կ'ապրէր, կարելի եղածին չափ պատիւովը:

Ներդուլթին, չըսի թէ Օր. Արաքսի սրբուհի մըն էր, մեղայ, անոր դէմ ինք ալ պիտի բողբոքէր արդէն, բայց եթէ Սրբուհի Թերեզա մը չէր, մեւ հոգի սատանայ մըն ալ չէր, այլ մէկը Բերայի միսիներներէն, որոնք խնդալու ցատկելու առիթը չեն փախցներ՝ երբ գտնեն, առանց

շեղելու սակայն Պատիւէն (Պ՝ զըլ-խազիր):

Հին բարեկամներ էինք, Օտէնի պալօէն, Միացեալէն, անտակ բուրիկի մը զուրգուրանքը ունէր՝ խրափածնալու համբան բռնած անուղղայ անտակիս հանդէպ:

— Աս ըլլայ ուզածդ, Արաքսի՛ս: Բայց ո՛ր պանիկ կ'ընես կոր...:

Տա՛մն անգամ Արաքսի խնդրած էր եւ նոյնքան անգամ ալ ես իր տունին հասցէն հարցուցած էի, խոտանալով նոյն իրիկունը իսկ սինէմա տանիլ անպայման, միշտ մոռնալով սակայն յարգել խոստումս, որովհետեւ աղջիկներու, կնիկներու հետ — ալս «ընտանեօք» — փողոց կլլելը ջիղերուս դարձ մէկ բանն էր կամ է, միշտ:

Գ.

Սակայն իրիկուն մը, — ո՛ր օր չարագուշակ, օր սխալի, օր անիծեալ, զնա՛ տէ մէյ մըն ալ մի՛ գար, — մէկ բանի բարեկամի հետ, Թօզաթլլին, Օմուրմայի Վիսթին մէջ կը ջանայի խեղդել... «Անկցի՛ էնվէր» պօռալու բաղձանքս:

Գլուխս բռնած էր:

Այդ միջոցին ինքնակօջ կերպով մեր սեղանը այցելելու պատիւը բրաւ, նշանաւոր ցաւազար Հիտալէթ, այդ Հայէ դարձած հայահալած ջոկերտէր խափիչէն, որը կը պարծեւար միշտ՝ Զաւէն Ս.ը մինչեւ Պաղտատ տարած ըլլալովը եւ շան Ժարոգներ կը կարդար Թուրքիոյ վերջնական յաղթանակին վրայ:

Եթէ բռնեմ թէ Հիտալէթին մեր սեղանը նստելուն պէս, սիրտս պըժ-ճանքով լեցուած, աչքերս ատելու-

թեամբ փալիլուն, հարկելով հեռացալ սեղանէն... մի՛ հաւատար, սուտ խօսած պիտի ըլլամ:

— Օ՛ճճ, աս ի՛նչ հով փչեց, բարի եկար, հրամանցէր նստեցէր, Հիտալէթ էֆէնտի, քնիք ամէնքս միարեւան՝ ի նշան յարգանաց ոտքի ելլելով:

Այո՛, պարոններ, անկեղծ ըլլանք, ոսթի եղելով...:

Բիթերնիդ մի՛ կախէք, պարոններ:

Ո՛վ է ձեր մէջէն, Պոլիս մնացողներէն, այն «իլիտ»ը, որոնք Հիտալէթի մը առջեւ ոտքի չեկան, սեղաններ չհրամցուցին անոնց, իրենց տունները չբախրեցին, եւ բարեկամութեան սիրագնդումի պոռթկումներուն մէջ, Յուդայի համրոյրներով անոնց երեսները, ձեռքերը չճածկեցին, այս համրոյրին մէջ դնելով իրենց կեանքին եւ իրենց ընտանիքին ապահովութիւնը:

Բայց, թողո՛ւնք այս պարապ խօսքերը, որոնք երեսնիս ամօթի կարմիրով ներկելէ ուրիշ բանի չեն ծառայեր...:

Հիտալէթ, բառ իր բարի տոկոսութեան, սկսաւ իր անձնագովութեանց, թէ ի՛նչպէս Գրամը Սիասիի այն ի՛նչ պէյը իր վատահոլ թիւնովը պատուած էր զինքը, ի՛նչ Շէրօք Հօմասկան վարպետութեամբ մը Արշաւիրը ձերբակալած էր, թէ քանի՛ Հայտ բարիք բրած, բանի՛ Հայտընէ ազատած էր ան:

Ու Հիտալէթ՝ երբեմն հայերէն լեզուին պատիւ մը ընելու ձեռով, հայերէն գրաբար խօսքեր ալ կը խառնէր, Աւետարանէ, շարականէ յիշատակութիւններ, ծայնը ցած-

ցրնելով, որպէս զի ուրիշ խափիլներ իր հայերէն խօսելը չիմանային:

Ու մենք՝ իսկի տօյնի միջոցով չենք հասկնալ ինչպէս, զիսկ կերակրողները, զհամառակամ ցր քցը բնակում, հիացմունքով աչքերնիս բանալով եւ յօնքերնիս վեր վեր բաշելով:

Բնւան, ինչ զեանաբարձ սողուններ էինք...

Եւ Հիտայէթ՝ մեր ամենուս վերայ կը նայէր խոխորտանքով, տիրապետողի շեշտով մը եւ կարծես բոկ կ'ուզէր. «Ձեր ամենուս կեանքը իմ ափիս մէջն է, ողորմելիներ:»

Եւ մենք, ցաւագարներս, օգի օգի վրայ կ'ապապրէինք՝ մրցելով իրարու նետ թէ ո՞վ աւելի պիտի շահէր անոր բարեկամութիւնը:

Ատեն ատեն, ինքզինքին խոյա՛խ կարեւորութիւն մը տալով, մենք մէկուն է՛ն փառանքիին ակաճիկն կը ծուէր, եւ կարեւոր բաներ մը կը փախաւք:—պետական գաղաներներ, —աչքերու խորհրդաւոր թիթումով մը, ինչ որ պատիւ մըն էր անշուշտ այդ պետական գաղաները իմացողին, որ օգի մը եւս կ'ապապրէր:

Սիրտս մինչեւ չըթուներն եկած էր, եւ գանաւերէս, սիրտս խառնուրէս պիտի գործ տայի սիրտս ալ, նոզիս ալ, աղիքներս ալ...

Պէտք էր զգուշանալ մանաւանդ զգացումը յայնմեկէ. —

—Ներդրութիւն, բաժնի տոքի ելլելով, ես կ'ընթանայի:

—Նստէ՛ պէ՛, կը հրաւիրէր Հիտայէթ, իր պատիւ ծայնովը, որովհետեւ իմ մակնուժով՝ սեղանին հիւրընկալներէն մէկը պակասած պիտի ըլլար:

—Բարոճն, բաժնի, խօսք տուած եմ տեղ մը...

—Անանկ է՛ նէ, զնա բանդ, բաւ Հիտայէթ, բէն բնակու շեշտով մը եւ կարծես բոկ ուզելով. «Ես ծնող պէս Հայերու նետ նստելու պատիւը բոլոր եմ տէ՛, դուք այս պատիւէն օգտուիլ չէք ուզեր կոր, ապերախտ ապուշներ:»

Թօգաթլըի դրան առջեւ, աշխատելին զով հոյ մը զարկաւ երեսիս...

—Օհ... մը թուա՛ ներսէս, այդ սեղանից, նեղած ցիլ միջոցովն ազատած ըլլալուս համար:

Ուր երթամ, բաժնի ինքնիրենա, ո՞ւր փարատեմ սա՛

«Դժնիկ ծանօթութիւն ինքնաբոյս»
«Որ ծակծրկէ սիրտս անդուր...»

Յանկարծ չիշեցի Արարսիին տրւած խոտտումս:

Վեր ի վերայ, դուս մը զարկի եւ չափազանց բաղաւաղաբի, զիշերանց սխալ դուս մը զարկած չըլլալու փախով:

—Արդեօք, մատմազել Արարսին, կարո՞նի, հո՞ս կը բնակի:

(Իրամամը շեշտեցի ձեռքովն, որպէս զի՝ զէշ միտքի երթալով, չը կարծուէր թէ ուրիշ բան փնտռելու եկած եմ:)

—Հոմ եմ, Թօլա՛ս, պատասխանեց Արարսի, սանդուխներէն վար յատկելով չորս չորս:

Սխալ չէի զարկած դուսը:

—Հրամմէ՛, Թօլա՛ս, բաւ Արարսի, զիս տեսնելուն համար շատ ուրախ, բայց պատիւ վարանումէ մը ետքը աւելցուց:

—Անձանթ կ'իմ մը կայ:

—Անձանթ... ո՞վ է այդ:

—Պարտացի մը:

—Պարտացի անձանթութիւնդ չը պիտի ուտեմ ա՛:

Արարսի խնդաց եւ զիս առաջնորդեց սանդուխներէն վեր:

Կը կարծէի Արարսիի սենեակը մանկ ուղղակի, բայց սալոն մը տարաւ զիս, ուր սեղանը բոլորուած էր բանի մը զեռտալի կիներով եւ բանի մը Հայ երիտասարդներով, որանք բակամալի կը խաղային անմեղօրէն օխա մը շագանակի:

Սենեակին ջերմութիւնը, զեռտալի կիներու ժպտուն եւ ջերմացուցիչ ներկայութիւնը, անոնց բուրումնաւոր տարութիւնը եւ տարբերութիւնը թիւնք զոր րթին ինձի՝ «Վա՛յ Կափա՛ճն է՛, Կափա՛ճը» միացած ուխտի տարութեան, զրլուխս բոլորովին տարցուցին:

Ես ալ կը խաղամ՝ կոր, ծայնեցի՝ սեղանին զլուխը անցնելով, բայց օխա մը էրմէր խառնալիքի:

Կ'ընդունէի՛ր, կ'ընդունէի՛ր, պատասխանեցին խնդալով օրիորդները եւ տիկիները մէկանց, ուրոնցմէ ոչ մէկը կը ճանչնայի, ոչ ալ զիտէի տիկին թէ օրիորդ ըլլալին:

Ազէկ ուս Հիտայէթ ծղկելով՝ հոս եկեր եմ՝ բաժնի ինքնիրենա, պիտի խնդանք:

Արարսի փութաց զիս ներկայացնել:

—Հարկ չկայ, հարկ չկայ... գոչեցին ամէները, կը ճանչնանք Կափա՛ճը...

—Խալալ բաժնիդի պէս, ամբողջացուցի:

Արարսի սկսաւ ներկայացնել միւս-

ները, բնդ որս «Պրտացի ինձի անձանթ օրիորդը», որ աչնչա՛վ փորձանք պիտի բանայ եզեր զլստս եւ որուն երեսն պիտի թափառէի ամբողջ Սուրիան, Պաղեստինը, մէկերկու ամիս բանտերու մէջ... միւլազիմ սպասել, ետքը, հազիւ հազ աղատելով նոզիլէ կամ Պէշիկ-թաշցի խեղճ Թօլաթիին բաղդակից ըլլալէ:

—Մատմազէլ՝ Ժանն, բաւ Արարսի՛ ներկայացնելով ինձի թուխ, միջանտակ, խեղացի, սեւ աչքերով օրիորդ մը:

Շատ յոտակ թուրքերէնով մը Օր, Ժանն պատասխանեց ինձի արամաթիւն, ինչ որ՝ հակառակ զրլուխս տարութեանը՝ չվրկացեալ աչքէս:

—Ո՛րպա՛վ լաւ թուրքերէն կը խօսի կոր, բաժնի:

Պրտացի է՛, պատասխանեցին ներկաները:

Հայերէն գիտէ՛ր...

—Ո՛չ, կամ շատ քիչ, օրիորդը Պրտացի Հալ-Կաթիլիներէն է... Գրանտերէն խօսեցէ՛ր:

Պրտացի... կաթիլիկ... քիչ մը հայերէն... Գրանտազէտ...

Է՛ն արամիա մարդուն համար իսկ անտիկեկոյ մը չէր ապիկա եւ պատճառ մը չունէի կարծեմ ամենաողոյզն կատկածն իսկ ունենալու՝ ինձի բաւած բաներուն նշմարաւթեանը, ոչ ալ կրնայի, կամ իրաւունք ունէի, կամ մարէս կրնար անցնիլ, տալին անգամ անձանթ տունի մը մէջ ինձի ներկայացուած օրիորդի մը ինքնութիւնը հասկնալու համար, պատմեցէ անոր վէտի-

զան կամ ին վիճակ վարագանին, ինչ որ էն մեծ կոպտութիւնը պիտի ըլլար անշուշտ:

Բայց եկուք այս բաները հասկըցու՛ր ոտովկանապես Անմէտ պէջի նո՛ւր հասկացողութեան...:

Գալով այցելած տունիս անցեալին, ներկային, ապագային... կարծեմ իմ գիտնայիք բաներս չլին տառնք, բաւ է որ սիրայիք ընդունելութիւն մը կ'ընէին ինձի, մեղապարտ կամ անպատշաճ բան մը չկար մէջտեղ եւ բոլոր ներկաները շնորհիւ մարդիկ էին:

Չինուորական Հայ դեղագործ մը իսկ կար բովերնիս... Սակէ անդին:

Գործած ոճիրնիս ինչ էր արդէն: Վեց հոգի թսկանդիլ կը խաղային կոր, նինձ-խաթմուններս պէս: Բի՛շ մը ես, եւ ամա՛ գոնցինս կամ քիթինձ պիտի խաղայինք:

Ըսկանդիլի մէջ օրիորդ Ժաննի ընկեր ինկանք եւ ան՝ կատարեալ ձեռնհասութեամբ մը վարեց խաղը, զօրավարի մը պէս նրամացելով ինձի:

Օրիորդ Ժանն, որ ներկաներուն մէջ էն զարգացածը ըլլայ կը թուէր աչքիս, սկսաւ նստալ խօսիլ գաթօւրիկի Ֆրանսերէն մը, թուրքերէնով չարախառնուած:

Նստեցանք թատրոնի վրայ, զրականութեան վրայ, սիրոյ վրայ, վերջապէս բոլոր այն «պանայ» բաներուն վրայ, որոնց վրայ կը խօսուին առաջին ծանօթութեամբ ինքզինքը եւ պատշաճութեան սահմանները ըստ կարելոյն յարգող սաղմնի մը մէջ:

— Սինէմա՛ պիտի երթայինք հապա, բա՛ն Արաքսին:

— Այո՛, պատասխանեց վարանաւ, բայց ինքեր ունիմ, օրիորդ Ժաննք, ուրիշներ...

— Թող անոնք ալ գան...

Աստուածնիլ սիրէք, դո՛ւք որ զիս դատեցիք, դատապարտեցիք, ինչ պիտի ընէիք իմ տեղս: Նոյն բանը, չէ՛:

— Այո՛, այո՛, մենք ալ կու գանք, համերգեցեն բոլորը:

Եւ, էն վերի յարկը, Արաքսին սննեակը կ'ան հագուելու:

Պահ մը առանձին մնալուս՝ սկսայ մտածել.

— Ինչ աղէկ թուրքերէն կը խօսի կոր... Շիրին ալ աղջիկ մըն է... Արգեստ գաթօւրիկ է, թսկով զիս կը խաբէն կոր... Բայց շարունակ Ալֆրէտի, Ժագի, Ալպէրի խօսքեր կ'ընէ կոր... Ուրեմն իրօք գաթօւրիկ է:

Բայց տարակոյսը աչնչաւ մտած էր միտքս, որ փողոցին դրան շնորհիւ վրայ չկրցայ ինքզինքս գաղել՝ թսկը բովիններուս.

Ինձի նայեցէ՛ք, տախտի՛ այս աղջիկը թրքունի չըլլա՛յ...

— Բա՛ մեղայ, պատասխանեցին, Պրուտացի գաթօւրիկ է:

Ես՝ թէ եւ ապահովուած ինձի տրուած այս փառանք թնեմ, աւելցուցի՛ խնդալու համար.

— Եթէ թրքունի է, հապր կերանք, ասկէ առաջ Չանկըրը գացի, հիմակ ալ՝ Գոնիա: Անցաղիւրները զրգաննիս դնենք...

Աւա՛ղ, ես հոս, քիթերնուս տակը, մեր մօտիկը՝ Գոնիան նախատեսել էի, բայց իրականութիւնը

ՈՍՏԻԿԱՆԱՊԵՏ ԱՀՄԷՏ ՊԷՅ. — Սէնի կիտի վաթման, միլլէթ խաղինի, զուն Թուրքիան կործանել կու գես կոր: ԵՐՈՒԱՆԿ ԹՕԼԱՅԵԱՆ. — Աման, ան զուրթարան եօ՛ղ մը...

ՄԱՅԻՍ			Օր 31
Ն.	Հ.	Օ.	
14	1	2	ԻՆ. օր Յինանց
15	2	2	ԻՅ. օր
16	3	0	ԻՆ. օր
17	4	0	ԻՆ. օր
18	5	4	Հինգերորդ Գիւրակի. Սրբ. Ս. Ստյո
19	6	6	Լ. օր Յինանց
20	7	6	ԼՍ. օր
21	8	2	ԼՍ. օր
22	9	2	ԼԵ. օր
23	10	0	ԼԴ. օր
24	11	0	ԼԴ. օր
25	12	6	Վեցերորդ Գիւրակի
26	13	6	ԼԵ. օր Յինանց
27	14	6	ԼԼ. օր
28	15	2	ԼԼ. օր
29	16	2	Համբարձումն Բեթսաօի
30	17	0	ԻՆ. օր Յինանց
31	18	0	ԻՆ. օր
1	19	6	Եփեմերորդ Գիւրակի
2	20	6	ԽԴ. օր Յինանց
3	21	6	ԽԵ. օր
4	22	2	ԽԶ. օր
5	23	2	ԽԷ. օր
6	24	0	ԽԸ. օր
7	25	0	ԽԹ. օր
8	26	6	Հոգեգալուստ. Քարեկ. Եղիական
9	27	6	Խ. օր Հոգեգալուստ. պահք
10	28	6	Խ. օր
11	29	2	Խ. օր
12	30	2	Խ. օր
13	31	0	Խ. օր

ՊԱՏԵՐԱԶՄ՝ Երանս Կուր Մոսկրնի,
խաղաղութեան՝ Կուր Մոսկրնի:
ՊԱՏԵՐԱԶՄ՝ լսեցութեան կնոջական
կարողութեւ:
ՊԱՏԵՐԱԶՄ՝ սնանկութիւն բժշկու-
թեան:
ՊԱՏԵՐԱԶՄ՝ ծնունդ Պոլեմիզմի:
ՊԱՏԵՐԱԶՄ՝ արդարացեալ մարդա-
պահութիւն:
ՊԱՏԵՐԱԶՄ՝ սնանկութիւն բաղա-
կերութեան:
ՊԱՏԵՐԱԶՄ՝ = Էնկիւր
Էն-ԷԷՐ՝ = Գայլ
ՊԱՏԵՐԱԶՄ՝ = ձեւաճիւղ
ՃԵՐՄԱՆԷԶՄ՝ = Վազր
ԽԱՆԱԶՈՒԹԻԻՆ՝ = Անգլիականու-
թիւն:
ԱՆԳԼԻԱՆԱՆԹԻԻՆ՝ = Քաղաքա-
կերութիւն:

Մարդիկ նախ ցուեն կ'աւսեին,
իսկ այժմ ամեն խաղ կ'երան եւ կ'աւ-
սեն կոր, նոյն իսկ խոս:

Նախ ամեն ոք զարեշուր կը խմէր,
իսկ այժմ... ջուրն ալ չկայ որ խմուի:

Նախ բերնակիրներ առանց ա-
ծականի եւ անարգանելոյ կը կանչը-
ւեին, իսկ հիմակ բերնակիրի մը եով
երբալու համար աղերասգիրքի ձեռնիկն
ունենալու է:

Նախ երկու դուռնի պազալաւ մը
ուսկալու համար երկու օր խնայողու-
թիւն ընել պէտք էր, իսկ այժմ ծաբար
մը անօրի մնալ պէտք է հին հաւուլ:

Տասնցում մը պատերազմէն առաջ
չուս մը բանեւ կ'ըլլար, իսկ հիմակ
մարդ միայն կ'ամուսնեն իսկ չ'անցնիր:

ՅՈՒՆԻՍ			Օր 30
Ն.	Հ.	Օ.	
14	1	0	Ե. օր Հոգեգալուստ. պահք
15	2	6	Խ. օր Յինանց
16	3	6	Սրբ. Ս. Ստյո
17	4	6	Սրբ. Ս. Ստյո
18	5	2	Պահք
19	6	2	Սրբ. Ս. Ստյո
20	7	0	Պահք
21	8	0	Սրբ. Ս. Ստյո
22	9	6	Սրբ. Ս. Ստյո
23	10	6	Սրբ. Ս. Ստյո
24	11	6	Սրբ. Ս. Ստյո
25	12	2	Պահք
26	13	2	Սրբ. Ս. Ստյո
27	14	0	Պահք
28	15	0	Սրբ. Ս. Ստյո
29	16	6	Սրբ. Ս. Ստյո
30	17	6	Սրբ. Ս. Ստյո
1	18	6	Սրբ. Ս. Ստյո
2	19	2	Պահք
3	20	2	Սրբ. Ս. Ստյո
4	21	0	Պահք
5	22	0	Սրբ. Ս. Ստյո
6	23	6	Սրբ. Ս. Ստյո
7	24	6	Սրբ. Ս. Ստյո
8	25	6	Սրբ. Ս. Ստյո
9	26	2	Պահք
10	27	2	Սրբ. Ս. Ստյո
11	28	0	Պահք
12	29	0	Սրբ. Ս. Ստյո
13	30	6	Սրբ. Ս. Ստյո

տարաւ նեանց մինչեւ... Նապոու.
Փուր-Քէլքիմ, Հալիքա. Պոլիս 2500
քիլոմետր հեռու:

Ու համարայ երանք զէպի սինեմա.
Արարսին, Պրուսացի օրիորդը. ուրիշ
օրիորդ մը. անձանով ինծի. զեղա-
գործ պարտեր. նոյնպէս անձանով...

(— Ընթերցող. երբ այս վայր-
կեանք կը վերջու չեմ. զրիւս կը զօղ-
զրդայ յու գումա. բարկութեամբ,
սիրտս կը սեղմուի ջրաշնորհ թեանք
եւ կը խաբին իմ անմեղ անգիտակ-
ցութեամբ մը եղած ամենամեծան
բան մը. որ աշխարհիս ուրիշ բոլոր
երկիրներուն մէջ խոտուելու իսկ
արժանի չափով համարուէր. ինչ
մեծ դժբաղդութեանց. ինչ գուրում-
ներու. ինչ տանջանքներու զու-
կերնար բանալ. նկատուելով զի անա-
գիտական. բաղարական. հակառա-
ւածային ամենամեծայն սնիր մը...)

Եւ խնայալով խոտուելու երանք Մեծ
Փայուց:

Թուրք Միլլի Սինեման (որը մեծ
գործի վրայ էր Քէլքիմ-Էնկիւրի
օրով. որտեղ ինքզինքնին Ֆիլմերով
այ ցուցադրելու. վառ ապրում թիւեր
ունէին) տեղական Ֆիլմ մը կը ցու-
ցադրէր Վարիլիլի թատրոնը. ուր
օթեակ մը վարձեցին:

Տեղ. ք. Եթէ զիմանայի Պրուսացի
Օր. Ժամնին ինքնութիւնը. անշուշտ
այդ սինեման չ'էր կրնար. ուր
զիման գումուէին բոլոր Թուրքերը.
որտեղով, մէկը կրնար նանչեալ գալի:
Բայց ինչ կը ցուցանեն եւ...
Էնկիւրիս արդարացեալ կ'ըլլեն.

որտեղ տեղ. Հայ ընթերցողներու
տեղ. որտեղ պէտք չունին իմ վր-
կայութեան. Էթիոպիական կառա-
վարութեան արդարութիւնը չափե-
լու համար:

Օր. Ժամն Ֆրանսերէն կը խոտե-
րան միշտ եւ իր գրական գարգա-
ցումը ինծի նաեւ կը ցուցանուի. բո-
կրտու արտասանել Միսիւլէն. Վէր-
լէնէն.

Les sons
Longs
Des violons
De l'automne
Bercent mon cœur
D'une langueur
Monotone...

Ախ. Վէրլէն. ո՞վ ինկած բանաս-
տեղծ, իմ անկուսիս պատճառներէն
մէկն ալ զո՞ւն եւ. եթէ ոչ պատճա-
ռը. գո՞ւն... նաեւ խոտուելու:

Մինեման կը ցուցնէր Քէլքիմ.
Էնկիւրի...

Ախ ոմր. սգործները. արիւս-
ները. կրնար Օր. Ժամն. եթէ մեր
պրիւր թիւը եւ. պէտք է. կրնար
միանուն. տղաներու համար այս
զօղ մը զանգեցնէր. որտեղ մը եր-
կիրը կործանեցին...

Օր. Ժամն այս գաղափարով կը
բարձրանար աշխատեցնու. որտեղ-
տեւ եւ իր մէջ կը տանել իմ անկու-
սիս մը. նայրեւաւոր Ֆիլմայտի
մը:

Մինեման վերջանալ. առաջ գուր
կրնար. օրիորդները պիտի յանձնէին
տուններին. յետոյ վերադառնալու
համար իմ տուն:

Բարեկամութիւններ Օր. Ժամն

հետ եղած էր լոկ զբաղան. թատերաբան եւ բաղարական, ուրիշ ոչինչ:

Եւ թէ ինչեր բաշեցի այս լոկ զբաղան. թատերական, բաղարական մէկ երկու ժամուան սրգաստեղան տեսակցութեան համար. մէյ մը Աստուած գիտէ. մէյ մին ալ ես:

Չեմ գիտեր թէ, ի՞նչ պիտի բլբլար վիճակս. եթէ մեր տեսակցութիւնը՝ զբաղան-թատերական-բաղարական տանձաններէն քիչ մը անդին անցնէր...

Մեղա՛յ, մեղա՛յ, Աստուածս, նորէն զիս շատ կը սիրես եղեր...

Նո՛ւ...

Փօղաթլըին առջևս չանկարծ պաշարուեցայ փոխաներէ, եւ խափիչիչներէ:

— Ի՞նչ կը լինինք, բա՛ւ ես ինծի: Էրանս մը ինծի ճօտնադով բաւ:

— Հրամանեցէր Կալաթա-Մէրայ: Ինչո՞ւ... առարկեցի:

Հրամանեցէր, կրկնեց շեշտով մը, որ իր մէջ ունէր ամէն բացատրութիւն:

Շուրջս նայեցայ. զեղազօրծը եւ օրիորդներէն մէկը կծկած էին: Իսկ բոխ կը կենային Օր. Ժանն եւ Արարսի... թակարդը ինկած:

— Դո՛ւր ալ, բաւ փոխար:

Ինչո՞ւ... բողբոջ Օր. Ժանն:

— Չեր անուներ, հարցուց լրանք:

Քեզի ի՞նչ... պատասխանեց Պրոսպերին:

— Մեզի ի՞նչ բլբլար՝ Կալաթա-Մէրայի մէջ կը հասկնար:

Իմ անունս Ժանն է, պնդեց Պրոսպերին:

— Շատ աղէկ, թող այդպէս ըլլայ, ստիկա Կալաթա-Մէրայ կը գրուցէր:

— Ժողովուրդը հաւարում էր: Եւ եղածէն ոչինչ կը հասկնայի: Խորհելով որ տարբեր էլք չի կար, խելօրիկ մը Կալաթա-Մէրային համբան բռնեցի, երկու կիներն ալ հետեւէս. եւ պաշարում խափիչներու, ոտիկաններու թափօրով մը, որոնց հետեւէն բանի մը անխափ հետարրքիրներ ալ կու գային:

Ի՞նչ բարանաւ էր, մայրիկս: Աղէկ որ մտար եւ գաւակղ չտեսար այս վիճակի մէջ: Դուն Մարիամ Աստուածածինէն աւելի երջանիկ ես եղեր, սիրելի մայրիկս, որովհետեւ Մարիամ իր գաւակին ձերբակալուիլը տեսաւ, բայց դուն իմս չտեսար:

— Ի՞նչ կայ, Արարսի, հարցուցի կանկարծ մը, ինչ պատահեցաւ:

— Ախ, Կալաթա՛յ, Էրեցանք ամէնքս ալ...

— Էրեցանք... բայց ինչո՞ւ...

— Ընկերու հիս գաթօրիկ չէ...

— Հապա՛ւ...

— Քրքրահի է...

— Քարք կերանք, Արարսի... թոթովեցի:

Կը զարմանում թէ ի՞նչպէս եղաւ որ նոյն պահուն կայծակնա՛նար, շանթանար ըլլալով՝ գեան չփառեցայ: Քօնափ չէ տախա, մարդ էակը ամէնագէշ պարագաներու մէջ չի մեռնիր եւ կ'երթայ կու գայ պարապ բանէ մը կը հօգի:

— Դախ, Կալաթա՛յ, մենախօսեցի ինքնիրենս, վախ կ'եննու-թեանդ, դեռ ի՞նչ խաղեր պիտի խաղայիր, ի՞նչ բաներ պիտի գրէիր... Այս անգամ՝ ա՛յ հապը կերար, մեռար ա՛յ, մա՛նչս, խոտտովանանք

Թեկ որ - Էնկեր - ձեմալի վախտուսին տուկմուսը

պիտի բլլատ, Հաղորդ պիտի առնես, ժամ առաջ պատրաստուէ մեռնելու ...

Իմ դամբանականս ես ի՛նքս կը կարդայի իմ գլխուս, մեռելական բոլոր շարականները կրկնելով իրօվի, որովհետեւ իբրեւ այս երկրին մոլեռանդութեանց ծանօթ մարդ, գիտէի թէ ի՛նչ անարկու պատիժ կը սպասէ այն ոչ-խղամ մասկանացոյին, որ թուրք կնոջ մը հետ աւելի կամ նուազ չանցապարտ գիրքի մը մէջ բռնուելու աններկի, անբաւելի մեղքը կը գործէ, եւ չէ թէ այդ իսլամոսնին պաշտօնապէս արձանագրուած պոստիկ մը բլլայ եւ դուր անգիտակցաբար, ակամայ, զո՛ր եղած բլլար անոր:

Պիտի առարկէր թէ ես անմեղ էի, խարստ էի, բրիտանեայ մը կարծեւ էի, յետոյ միւր մէջը սեւէ մեղք չկար ...

Արսէ պիտի հասկցնեա այս իրաւագիտական բաները. — ծառիկանապետ Անմէտ պէլի, թէ Մէրքէզ զօմանտանի ձէփառ պէլի, որուն 25^{րդ} մի որ հայ էի, մեծագոյն ստորաստանութիւնս եւ վճռուած դատապարտութիւնս ինքնին:

Մեզ շրջապատող աստիկանները եւ խաֆիլները՝ նո՛ւմ նո՛ւմ տեսելու պէս կը նայէին, կոր ինծի, ակրանին կնքառացնելով եւ ես ինքզինքս նամ-նամներու մէջտեղը ինկած մարդ մը կ'երեւակայէի կոր, որուն կեանքէն ալ չայս չկայ:

Կաթաօջը կը մեռնի կոր, Կաթաօջը մեռաւ ... Կրակի ինքնիւրենա, առա՛գ, ա՛յսպիսի պիտի ապրիմ եղեր միայն:

Մէրքէզ մէմուրին պատշան ընդունելու թիւնը բրաւ ինծի:

Իբրեւ իր պաշտօնին գիտակցութիւնը տնեցող մարդ, առանց իսկ եղելութիւնը աղէկ մը բնածաղկաբոյս, զիս ընդունեց՝ արեւի երես չաւառած անուր հայնդաններու տարախով մը:

— Սրիկայ, անամօթ, դաւանան (ստանդ դեռ պզտիկներն են, խաշորները մոռցայ՝ գործածելու սովոր չբլլալուս համար) եւ ին, եւ ին, եւ ին, չէր բաւեր մեր երկիրը կործանելու աշխատելիս, հիմակ ալ աղջիկները բրիտանեայ բնկու կ'աշխատիր կոր...:

Համա՛...
Երկիրը կործանել ուզողը՝ ո՛վ:
Երեւց աղջիկները բրիտանեայ բնկ ուզողը՝ ո՛վ:

Աստուածա, գրաբարտութիւններուն ալ կարծեմ նուազ ցտազարը կ'ըլլար:

Արցիօք մարդը իմ մէջս կը տեսնէր Թէլաթ փաշան, որոնեւ իմ զիսցածս այս երկիրը ա՛ն կործանեց, եւ ո՛չ թէ ես:

Ե՛վ բռած էր իրեն թէ ես բրիտանապետ էր միտխնար մըն եմ, Յովհաննէս Մկրտիչ մը, որ եկեր եմ այլախոսները մկրտելու համար...

Սակայն, պէլ Էֆէնտի, ես չէի նանչնար այս օրիորդը... ինծի բոլին որ Պրուսացի կաթիլիկ մըն էր...

— Է՛վ, անպիտան, դեռ կը համարձակեա խօսիլ, սրիկայ, դաւանան եւն., եւն., եւն.:

(Երեւց, որ նոս միտտ մի չկարենամ կրկնել մէրքէզ մէմուրի պէ-

լին բրած հայնդանները, որովհետեւ թուրքի վրայ գրուելիք բաներ չեն անոնք եւ թէլաթեան մէրքէզ մէմուրի մը բերնին կը վաղէին):

— Պէլ Էֆէնտի, հարցուցէր օրիորդին, հանրմին... ի՛նչ գիտեամ...

Արդար բլլալու համար բսեմ թէ՛ Օր, ժամն կը հաստատէր եւ մինչեւ վերջին վաղիկանին ալ, ամէն տեսակ սպառնալիքներու եւ խոտուամներու առջեւ չփարանցաւ հաստատելու նշմարտութիւնը:

Էֆէնտի, այս մարդը բնազիս չի նանչնար, կ'ըսէր, եւ զինքը բնմը տեսեր եմ, այս զիշեր ալ ինքզինքս իբր բրիտանիայ ներկայացնելով՝ թատրոն զացի: Ան յանցանք չունի, իսկ ես միթէ ազատ չեմ, անծնական ազատութեանս ո՛վ կը խառնուի...

Այս խօսքերուն մէրքէզ մէմուրի պէլը աւելի կը զայրանար, կը փրփրէր...

— Ի՛նչ, թուրք աղջիկ մը անծնական ազատութիւն տնենայ... Ի՛նչ բակ էր ասիկա... Ի՛նչ անոց դատանութիւն, ի՛նչ անարկու սրբապգծութիւն...

Մինչեւ անգամ Օր, ժամն ինծի համար բաւական անտարբէր բաներ ալ բաւ, զորս կլնցի ամենայն սիրով:

— Հանրմ, կ'ըսէր, ես կը պնդեմ որ այս մարդուն հետ առաջին անգամ բլլալով այս զիշեր միայն խօսեցայ, մինչ դուր կը պնդէր կոր թէ անիկա իմ սիրահարս է: Միթէ ես գերասանի մը, թէլաթեանի պիտի սիրահարուիմ...

Ի՛նչ մեղքս պանեմ, այս նախատական խօսքերուն առջեւ իմ գեղարուեստագէտի արժանապատուութիւնս կը փրստորուէր, բայց բանի փարս կ'ընէր կոր գեղարուեստագէտի արժանապատուութիւնը... Սմբողջ խնդիրը կը կայանար ձեռ չուտելու եւ կամ Պէշիւրմաշի Թօսօրիին տառօսին չգալու մէջ:

Պատմութիւնս աշխարհ անմեղ էր եւ շեշտս աշխարհ անեղծ, որ մէրքէզ մէմուրին կարծեմ համկրցաւ թէ, անախտը արկածի մը զոնն էի եղած ակամայ, որովհետեւ հակառակ բոլոր հայնդաններուն, սեւ է ձեռ չկերայ, ինչ որ մեծագոյն բաղգաւ որովհետեւ կործանար համարուի: Յետոյ զիս բարձրագոյն արասիկն հանելով՝ ազատ տեղ մը զրին, որ լուսնոյն տորի վրայ...

Դէլ, երազ մը կը տեսնեմ կոր, կ'ըսի ինքնիւրենա, հիմա պիտի արթննամ եւ ինքզինքս պիտի գրտնեմ կակուղ անկողնիս մէջ...

Բայց չէի արթննար, եւ երազ իրականութիւն էր, առա՛գ:

Եւ եմ որ թրքոյնի մը հետ ծանօթ թրքոյնիներու իսկ բարեւ տալ կը զգուշանամ...

Աստուհ կանուխ թերթիկը տանել տուի: Ախ, ինչպէս կը բողբոջէր որ այդ օրը երազ մը պատահած բլլար եւ պատրաստ եղանք ա՛յդ օրը պատանք:

Թրքոյնին, գլխարկը հանած եւ իր ազգային տարազը հագած, Արարին ալ բոլիս, մեզի գրկեցին Պոլիս, Միտիլիէի:

(Հարցարկնաթիւն միջոցին բր- նականարար խօսքը իսկ չէի բրած պատմական գիշերուան զինուորա- կան հայ զեղագործ քնկերիս, երած չբլլայու համար անոր ալ գլուխը, որ սակալն յանցաւոր էր, թրբունին ճանչնալովր եւ կամ զինուորի թիւն տեսնելովր հանդերձ՝ զիս չարգի- լելուն համար):

Ոստիկանութեան տնօրէնը՝ Ան- մէտ պէյն էր...

Չիս իր սենեակը առաջնորդե- ցին: Ոստիկանապետին գրան առ- ջեւ կայնող ոստիկանին կամացուկ մը հարցուցի.

— Ինտոր ծարդ է:

Ոստիկանը խնդալով՝ — Հիմա կը հասկնաս:

Ներս մտայ եւ... հասկցայ. շատ գէշ հասկցայ:

Անմէտ պէյ գիտ տեսնելուն պէս հարցուց անունս:

— Վսեմափայ պէյ, աւելցուցի, բոլորովին անակնկալ արկածի մը զոն գալցած եմ, որուն համար ա- մօթով եմ Վսեմութեանդ առջեւ...

Այս բառերը բերնիս մէջ մնացին, որովհետեւ Վսեմ. Անմէտ պէյ, Պոլ- տոյ ոստիկանապետը, իր նախարար- ական աթոռէն ելլելով՝ երկու ապտակ շաջեցուց երեսիս, իր նա- խարարական սենեակին մէջը իսկ...

Արիկայ, դատեան, վաթման խայինի եւն... (Լսած բոլոր հայ- հոյանքներս յիշելէ կը զգուշանամ, ձեր ակամօքները չաղտատելու համար այդ նախարարական բերնէն ելած բիբրանքներով):

Վաթման խայինի, դատեան... Էս: Բայց, Աստուած իմ, ինչու...

Ինչ էի բրած: Ինչ կերպով թուրք հայրենիքը ծախած էի... Կերեսի թէ Օրիորդ ժաննին հետ մէկտեղ սինէմա երթալս հայրենիքին դէմ դատեանութիւն կը նշանակէր:

Այո, պարոններ, երկու ապտակ կերպ Վսեմ. Անմէտ պէյէն... Պոլտոյ ոստիկանապետէն, իր նախարարա- կան գրասեղանին առջեւ իսկ, որ արդարութիւնը պիտի զործա- դրուէր...:

Ո՛չ ժամտարմա մը, ո՛չ փայլա մը, ո՛չ ալ ստորնագոյն խաֆիէ մը ապտակեց զիս, բայց Անմէտ պէյ ապտակեց իր նախարարական սեն- եակին մէջ, կնիկական ապուշ գոր- ծի մը համար, որուն ինչ բլլալը տակաւին չէր ալ իմացած:

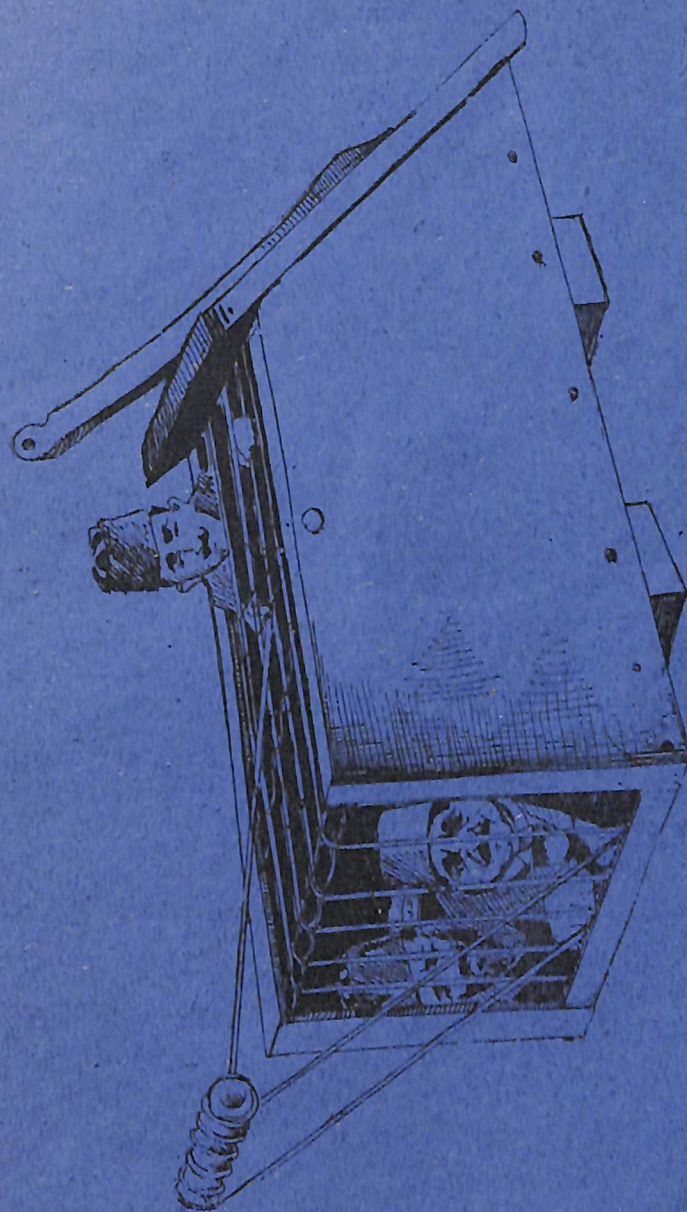
Յետոյ առաջնորդեցին զիս, թրբունին եւ խեղճ Արարսին, — ինչ տանջանք, ա՛հ Աստուած իմ, երեքիս համար ալ, գորխօրէ՛ գո- րիտօր պարտիլ, ամէնուն առեկա- վառ ակնարկներուն տակ, երբ մէջ- տեղը գործուած յանցանք ալ չկար — Քաղաքական բաժնի Ա. թէ՛ Բ. շի պէն:

Քաղաքական մեծ խնդիր մը ե- դած էր մերինը...: Կը խնդար թէ՛ կուլար:

Այդ սենեակը մտնելուս, տեսայ բազմաթիւ բրտէնկօթաւոր մարդիկ, որ կոկոզավիզ նստած, կ'երեսայ ներս մամուղները պիտի դատէին...

Անունդ... հարցուցին:

Եւ անոնց նիշտ մէջտեղը նստող երկայնահասակ Պէյ Էփէնտի մը, — ժողովին նախագահը բլլալու էր — սկսաւ հայհոյանքի: Բայց ինչ հայ- հոյանք, Աստուած իմ, անանկ հայ-

Թէլաք, Էփէնտի, ձեռնայ մակի խափանով բռնուած

հայանքներ, որոնց նմանք ոչ մէկ թույլումպանքի բերնէն իսկ չեմ լսած:

Հայնոյեց, աղէկ մը հայնոյեց, եւ հայնոյանքով հոգին պաղշկելէ ետք,

Ասիկա վար տարէք, հրամայեց:

Վատան եղէք թէ կեանքիս մէջ ոչ արտաքին հայնոյանք լսած էի վրայէ, վրայ եւ ոչ ալ կրնամ լսել:

Կախուելու դատապարտուած մարդէ մը աւելի քնկճուած՝ վար իջանք շրջապատուած ոստիկաններէ, որոնք դժոխքի աչքերով կը նայէին ինծի:

— Կեցիր նայինք Կախ ոչ, կ'ըսէին ինքներեն, դեռ նիմակուհիմա չը մնանք, բայց արդեօք երբ պիտի մնանք:

Միտարիթիթին — Սանատարեան, արդեօք ոսկերտտիրդ չցանկցան, չը կոտորացին իրենց տեղը՝ բու շէնքիդ մէջ ի գործ դրուած խժողովեանց համար՝ նկուզները իջանք, ուր ոստիկան մը զմեկները կը ժողովէր:

Նստէ՛, հրամայեց փայլա մը, որ նոյն պահուն կոշկակարի մը նկատմանը ոսկինոց կոշիկի մը սահարկութիւնը կ'ըսէր:

Չորս դիս նայեցայ: Անկիւն մը տեսայ բանի մը գոփաներ...

— Ե՛ս, անպատեհատ այս սօփանները ինծի համար ըլլալու են, մտածեցի:

10-15 վայրկեան հոն սպասեցի, ուր սօփաններու հարուածները կը զգայի կ'ոտակիս վրայ...

Բայց բարեբաղդարար տառնց սօփա նկատելու, զիս նկատեցին այդ

մեծ նկուզ-սրահին մէջ, ուր առեւ-նօք փանառականներու ապրանքները կ'ամբարուէին, իսկ նիմա, մեծ մատամբ, անմեղ, անխնայ, խեղճ մարդիկ:

«Օ՛, Կախ ոչ»ով մը քնկուսեցին զիս այդ նկուզ-բանափն Եւրո-նին մէջ, ուր Պոլսոյ միջազգային դատը հետարուած էր, մէկը՝ վերագա չունենալուն, միւսը՝ կատակածի ըլլալուն, ապիինք իր արտարա-վայրէն գաղանթըն վերադառնալուն, իսկ անդինը՝ կատապարտ-թեանը դէմ խօսելուն կամ զինճիր-լմէ ապրանք ծախելուն համար:

Կիներու կարտանք աւելի զը-ւարթ էր բան մերինք, որովհետեւ մեծ մատամբ բաղկացած էր ան կի-սաղունի զեղու հիններէ, որոնք իրենց դժբաղդութիւնը կ'ընդունէին խնդուամբնա:

Սանտարեան բնաւ որ ներածու-մներու փոխարէն, ատենն ատեն ալ կ'ունենայինք... գաւառական արտա-ծումներ:

Շարաթը երկու օր գաւառական արտադրան յատկացուած էր: Ե՛նչ տարաւորով կը լուսնար այդ առա-ւօտը՝ մեզի՝ բանտարկեալներու համար:

Արդեօք այդ օրը մեր մէջէն ո՞վ պիտի բաշէր արտարի բիանզօն:

Առաւուն կանախ, եօզլամալի պահուն, երբ բոլորը կը պատրաստը-ւէին զգրուցական աղօղ պէս շարան շարան դէպի Միտարիթիթ երթալու, այդ ցանկէն դուրս մնալով՝ նոյն օրը Գրամը Միտարի նկուզը մնացողները ինքնին դատապարտուած կը հա-մարուէին արտարի: Այլ թիւնի կը

Թէ Գերմանի ինչպէս կ'ընդունի միլիթարիզմի չնու մը... (Հան չրգմայրենա խալ չրգմազ... «Կախ ոչ»)

սպասելին անոնք, եւ մինչ այդ՝ անոնց յոտանկարը կը բաշտէր, բանի մը տեսակ, բարեւագ իրկինն կ'առնուէր, եւ այլն:

Տասնորկնոց օր՝ առտուն Միւստի-րիէթ կ'երթայի եւ իրիկուան Գրամը Սիասիի հին շէնքը վերադառնալէ ետքը, առտու մըն ալ իմ անունս չկարդացուեցաւ, ընդհանուր ցանկին մէջ... Այ հիւր էի եւ ալ, ինչ որ բառական հաճոյք պատճառեց ինծի, որովհետեւ այս կերպով կ'ազատէի օր ցորեկով Պոլսոյ փողոցներէն ոճրագործի պէս անցնելէն, սակայն վճիռս դրուած էր:

Հոն նանչացայ նաեւ Անուշան Բասարմաններ, անուշիկ կտրիճ մը Հայտար-Փաշայի երկաթուղիէն, որ ինծի պէս պիտի արտորուէր:

Ոճիրը. Բասարմանեան Գարի-զինին մականունովը կոչուիր:

Բայց խեղճ երիտասարդը իր յանցանքին ամբողջ գիտակցութիւնը կ'ըսէր.

— Անխտաափեյի է, պիտի բրշտիմ, բանի որ անունս Բասարմանեան է: Հէրիբ է որ նամբան չը սպաննեն, արտոր՝ ոչինչ:

Այդ միջոցին տրիշ Հայ կիներ, Հայ երիտասարդներ ալ եկան, որոնց կարգը եկած ըլլալով բշտեցան:

Շատ բնական դարձած էր մեր «մնար բարով» ի տեսարանները, այնքան վարժուած էինք:

— Օր մը կը տեսնուինք, եթէ ոչ մնանք, կ'ըսէին:

Գրամը Սիասիի նկուղներուն մէջ բնակութեանս ամէնէն անմոտանալի յիշատակներէն մէկը կը կազմէ Վիլհէլմ Բ. ի Պոլիս այցելութիւնը...

Այն, Տէր Աստուած, ինչ խաղաղութեամբ թիւն էր այդ, ինչ կատակերգութիւն...

Առտու մըն ալ տեսներ որ ամբողջ Պոլիսը մեր նկուղները կը փոխադրուէին... բոլոր ծանօթ զէմբեր, ամէն ազգէ, ամէն կրօնի, մասնաւորաբար Յոյն եւ Հայ, 1000 հոգիէ աւելի խմբուեցաւ. մեր նկուղին մէջ, ուր մենք ամէն իրիկուն 100-200 հոգի վրայէ վրայ կը պառկէինք:

Գերմանիոյ ամենահզօր կայսրը, տիեզերական Յաղթողը, ան որ կը խօսէր Աստուծոյ ծայնով, Պոլիս պիտի այցելէ, եղբր...

Ուրեմն՝ բոլոր՝ կապաճիկները, բոլոր փառապաշտները, բոլոր սպարազորները՝ ծակ:

Մեր ծակը չբաւեց, մաս մըն ալ կղզիները բշտեցին... որպէսզի Վիլհէլմ Բ. ին կեանքին թելին դադող չըլլար:

— Այ, ասանկ վիլհէլմութեան խեբբը անիծեմ, կ'ըսէինք, Ներսէս, Թիմուրլէնկը անգամ ժողովուրդէն արջափ չէին սարսափած...

Մեր նկուղիին մէջ շունչ առնելու տեղ չկար: Սարալէնքի տակաւի մը պէս՝ վրայէ վրայ էինք: Բազմաթիւներն ալ կը գործէին... ի հաշիւ կարգ մը ստոխկաններու:

Բարեբախտաբար այդ պատիկ բազմաթիւներուն մեծ մասը ծանօթ էր ինծի... թատրոնի բարատիէն:

— Վալիօշ, կ'ըսէին ինծի՝ ազնուաբար, դուն մի փախնար, բնէ բան, չենք թնցնոր: Եթէ պէտք ունիս բա՛նաշուղ համար ալ աշխատիմք:

— Մէրսի, կ'ըսէի այս ազնիւ տղոց, որոնք ո՛րչափ ալ սպաղանած ըլլան, սակայն տարբեր ազնուականութիւն մը ունին... սապետութիւն մը պիտի ըսէի:

Հոս հարկ չեմ տեսներ ձեզի նրկարագրելու այն բազմաթիւ ուղիները, որոնց հետ ծանօթանալու պատիւ ըլլունեցայ...

Այս չորս տարուան պատերազմի միջոցին ոչիլը այնքան ժողովրդական դէմք մը դարձած է, որ չարժեր անդրադառնալ:

— Երուանդ Թօլայեան... ծայնեց օր մը իրիկուան դէմ բանտապանը: Սիրտս թունդ ելաւ. արտրի ժամս հնչած էր:

Բայց շուտով հանգստացայ, որովհետեւ աւելցուցին. —

— Պատերազմական Ատեան պիտի երթնայ...

Թէ՛ շունչ մը առի այս լուրով եւ թէ՛ շունչս թխմուեցաւ...

Պատերազմական Ատեան... ձկնափառ պէ՛ր...

Այս վերջին սարսափի տարիներուն մէջ Պատերազմ, Ատեան եւ ձկնափառ պէր բառերը հոմանիշ էին իրարու, երկուքն ալ սարսափելի դիպքին, դժոխային...

Հրաշքով, միմիայն հրաշքով, առանց ձեծի Տիգրան Հարպը Էօրֆիի բանար առաջնորդուեցայ: Այո՛, պարոններ, հրաշքով... Ռոպինեան իմ ամբաստանութիւնս:

Թիւնս աշխարհիս ամէնէն սարսափելի, ամէնէն անուր, ամէնէն գեհնային ոճիրն էր:

Ամէն անգամ որ այս ամբաստանութիւնս կը կրկնուէր, երկինքէն կը խնդրէի որ գետներ բացուէր եւ մէջը կորսուէի... դիմացիններուս խոժոռ եւ սպառնալից զէմբը չտեսնալու համար:

Ամիսի մը չափ մնացի Էօրֆիին բանար, ուր օրը բանարս ժամ աննկարագրելի սարսափը կ'ապրէի թէ՛ հիմա ձկնափառ վար պիտի իջնէ, խնդին պիտի լսէ եւ զիս հո՛ւմ նստմ պիտի տալ...

Հոն, շղթայակապ դաւանաններու, քաղաքական ոճրագործներու մէջ առնեմ առնեմ առիթը կ'ունենայի նաեւ ընդունելու այցելութիւնը վաճառականներու՝ Գոմիսիօնէրներու եւն... որոնք Հիւսէին ձախարհի կողմէ, զիննիրէմէի սեփրով, կը զրկուէին մեզի, եւ ես աւելի մեծ ոճրագործ, կը մխիթարէի զիրենք, իրենց յանցանքին աննշանութիւնը մէջ ընկելով:

Այսպէս, առանց դատաւարութեան, առանց հարցաքննութեան, աննկարագրելի անու դողի մը մէջ երկար տառն չարչարուելէ ետքը, օր մըն ալ կարտիանք բառ, իր գործարանաւայել ծայնով.

— Ղազէթանը Թօլայեան, փրկիդ ժողով եւ եկուր:

— Աչքդ բո՛յա... բախ բովիններս: Ես ալ չեմ գիտեր թէ՛ ուրախ թէ տխուր, զարկի թեւիս տակը պաթանիկա, ըլլամքով թանկնս ծըգեցի մնացողներուն եւ ելայ վեր՝ կարտիանքին ետեւէն:

Հոն գրագիր մը. խոշոր տետր-տետրակի մը մէջ անունա արծա-նագրիկ, ետքը, իր վճիռը արծա-կեց.

— Հալէպ պիտի երթնաս:

(Իմ կողմէս պատասխան չկայ.)

Մենք կիները շատ սիրողնե-րը ահա աշտպէս կը պատմենք, եզրակացուց գրագիրը՝ իր գիկտա-տորական բարձրութեանը տակ գիտ-խորտակելով:

Բայց իրեն գիտուոր պիտի երթնաս:

— Ուրեմն զիս պատժելու հա-մար գիտուոր կ'ընէր կոր...

Այո, սիրելիներ, գիտուորութիւ-նը պատժի մին էր, ամէնէն սոս-կալի պատժի մը, եւ ես պատժուեցայ գիտուորութեամբ, զոր պիտի եր-թնայի կատարել Պաղեստինի նա-կատը... որովհետեւ արդէն եզիպ-տոսի հակառակ, Սինայի հակառակ հագոցն հանգուցեկոց եղած էին:

Իթիթիստական դանկիներն հա-մար զաղտնի մը չէր երբեք այս պատերազմին ելլը, որովհետեւ ի-րենց պատժիկ ուզած մարդիկը կը գրկէին ուղղակի ճակատ, փստան թլղալով իւր հոն ողջ չպիտի մնար:

Չինտ որովիւր, որ պատիւ, պարծանք էր ուրիշ երկիրներ,

Թուրքիոյ մէջ եղած էր մահուան պատժի մը...

Եւ ես, հակառակորէս ապառի-նած, գացի ո՛չ միայն Հալէպ, այլ Դամասկոսէն ալ, Նազարէթ ալ ան-դին, մինչեւ Նապլուս. Թուր-Բէրիմ... կրակի առաջին գիծին վրայ, անգլ-թնդանութներու եւ միթրայեկօգնե-րու կրակին տակ սատկելու համար:

Եւ ինչու...

Որովհետեւ աշխարհ իրիկուն մը, երբ ուխտիով գլուխա տարցած էր, անմեղօքէն թատրոն նրաւրած էի զարգացած եւ խելացի օրիորդ մը, որ թրքուհի մին է եղեր եւ որ գլխարկ կը կրէր...

Եւ այսօր, նիշտ տանի մը ետքը երբ առանց մեռնելու վերադարձայ Պաղեստինի հակառակէն, բարեկամ-ներս բռին:

— Իմացար, Կալիօ՛ճ, Օսմ. Գօնալըպիստարը սկսաւ դեռնալ թրքուհիները բնդուելի, որոնք ի մօ-տոյ իրենց դերասանուհի բնա պիտի ելլեն:

Հապա ես ինչու տատապած, արտաբերեալ եւ պատերազմի հակա-տին վրայ սպաննուելու դատա-պարտուած էի...

..

Սմեցայ ինքզինքէս...

Չգիտեմ, անոնք ալ ամէցան:

ԻՆՉՊԷՍ ԱԶԱՏԵՑԱՅ

Զ Ի Ն Ո Ւ Ո Ր Ո Ւ Թ Ե Ն Է

— * —

Համաշխարհային երգիծաբանա-վան մամուլին անսպառ նիւթ կըր-նայ հայթայթել չորս տարի է ի վեր մեր բրած գիտուորութիւնը, որուն տխուր կողմերը նկարագրելը ող-բերգականերու թողլով, առնենք անոր գուարթ դրուագներէն մէկը:

Շիւպէիս բէխին համար կ'ըսէին թէ փարա կ'ուտէր:

Դրամ ունեցողներուն համար ատկէ աղէկ անիթ մը չէր կրնար ըլլալ, քանի որ դրամ ունեցող հա-րուստներէ շատեր՝ խառապէն միս գնելու պարգոթեամբ պէտք եղա-ծին չափ «թէպոխը հափա» կամ «մէլզուռնիլէթ» կ'առնէին, եւ Օր-տու Տարիբէսին իր քառօնները կը չեցնէր իրապէս թէպոխը հափալի կարօտ, բայց փարա չունեցող գին-ւորացուներով:

Թէպէտեւ շատ ու շատ կային իրապէս անկարող ու տարբեր օրի-նական պայմանները լրացնող շա-տեր, գործէ շիւպէին բէխը ուզէր, կ'արծաթէր:

Օրինակի համար, ծանօթ պան-դոկատըր Խաչիկ էֆ. Թումանյան գիտուորութենէ զերծ մնաց՝ 1 մէթր 80 սանթիմէթր տրամագիծով փոք մը ունենալուն համար:

— Բիթէս շունչ չեմ կրնար առ-

նել, ըսի տօթթօրին, երբ զիս կը բննէր:

— Բերնէդ ա՛ռ, պատասխանեց:

— Բիւմաթիզմ ունիմ:

— Բախա նէ՛ կ'աղէկնայ:

— Սրտի բարախում ունիմ:

— Անշուշտ հայրենիքին հանդէպ ունեցած սէրէդ սիրտդ կը բարախէ, հեզնեց:

— Մոռցայ բսելու, ոտքիս մէկը միւսէն կարծ է, ըսի:

— Երկայնին տակէն քիչ մը կը տաշեա եւ կամ կարծը գիշերները ջուրը կը դնես, կ'երկնայ ու միւ-սին կը հաւատարի, պատասխանեց:

— Էսնի ունիմ:

— Խառնա պաղի դիր:

Եւ ի լրումն առարկութեանց՝ սիլանը հանեցին զիս:

Անկարող էի, նոյն իսկ անիծե-լու աստիճան անկարող, բայց մը-տիկ ընտղը ո՛վ էր, եւ երբ՝ ճարա-հատ՝ տուն կը վերադառնայի, քանի մը օր վերջ երթալու ռաբօսս առ-նելու մտադրութեամբ, կին մը, թաթիթիփած երեւոյթով, ինծի մօ-տեցաւ ու հարցուց թէ՛ ի՞նչ ըրի, թէպոխը հափա առի՛:

— Չէ՛, պատասխանեցի:

— Նա՛ քեզի սէրոյ՛մ, մեղքը չե՛ս:

—Սէրսէմը դուն ես բա՛ թէրպի-
ջէսիզ հէրիք, պատասխանեցի
սաստկացած սրտնեղութեամբ մը:

—Խորս մ'եղար, զաւակս, սէր-
սէմ կ'ըսեմ կոր նէ ես չգտնա-
լուդ համար է: Դրամ չունիմ:

—Դրամ... չունիմ հապա:

—Բառտօն, անանկ է նէ:

—Տեսա՞ր քի սէրսէմը դուն ես
եղեր, ըսի կնկան ու երբ կը հեռա-
նայի, կինը կ'երեսի զիս մեղքնա-
լուն, ինծի մօտեցաւ ու հագիւ լը-
սելի ձայնով մը:

—Պարէ շիւպէին ըէիսը ձեռք
առ տէ, շարաթէ շարաթ իզին
կ'առնես:

—Աղէկ, մատամ, ամա ես դրամ
չունիմ, չեմ կրնար տալ:

—Հասկցայ, զաւակս, միտեա
տօլմասի մը օլտուն, չե՞ս կրնար
դնել:

—Ես չեմ կրնար, մօրս դնել
տամ նէ չըլլա՞ր եւ կամ տահա
աղէկ սանկ մէկ երկու օխա բաս-
տորմա տամ նէ տահա աղէկ չէ...

—Տահա աղէկ, տահա աղէկ:

—Ամա ինտո՞ր տանելու է, ես
ի՞նչ ճէտարեթով տանիմ, բանի որ
դուն ըէիսը կը ճանչնաս կոր նէ,
քիւնեէս քեզի տամ, դուն տար,
ի՞նչ կ'ըլլայ, ես ալ սէպէ քի զա-
ւակդ եմ:

—Բէ՛ք աղէկ, վաղը տունը կ'ը
տանիմ, ետօրուս, հատէ կնա՛ տէ
վաղը այսինչ տեղը բաստորման
պէ՛ք, ըսաւ ու զատուեցանք:

Հետեւեալ օրը բաստորմայի ան-
մահական ընտիր կտոր մը, որ նը-
ւէր եկած էր մեզ, մայրս ծրարեց,
աւելի՛ «Ձէհիր ըլլայ պօղազներնուն
ծակին, ցաւս ուտեն ինչալլահ» ի
նման անէծքներով, քան թուղթով,
ու որոշեալ տեղը տարի կնոջը ու
քիւնեէիս հետ միասին յանձնեցի:

Օրը ուրբաթ էր, ըէլիս պէյը
ազշամ չագընթըսին ընելու վրայ է
եղեր, երբ բաստորման իրեն ներ-
կայացուցեր են: Ես փողոցը կ'ըս-
պատէի՝ մահապարտութեան վճիռին
սպասող մեղապարտի մը նման,
երբ տեսայ որ կինը խնդումընա
կը վերադառնար:

—Խեր է, տիկին, ըսի, կառա-
վարութեան պիւտճէին պէս աչքե-
րերս բանալով:

—Խեր է, խեր, ա՛ռ, աչքդ լոյս,
ըսաւ ու ձեռքս երկու թուղթ
տուաւ, որոնցմէ մին 15 օրուան
արտօնութեան վէսիրա մըն էր,
որուն վերջը չեկաւ, բայց միւսը
ի՞նչ կրնար ըլլալ: Բացի կարդացի:

Փաստքմայով բռնուողը գիտէի,
բայց ազատողը չէի գիտէր գրուած էր:

Իրա՛ւ էր, առաջինը ինքն էր,
իսկ վերջինը, ես:

ԹԱՎԱՆ ԹԱՊՈՒՐԻ

ՈՍՏԻԿԱՆԸ.— Դուռը բռնեցի, ա՛լ չի կրնար փակել:

ՓԱՆՍՏԱԿԱՆ ՋԻՆՈՒՈՐԸ.— Եթէ վարի դուռը զոցուեցաւ, ես ալ առա-
տաղէն ուրիշ դուռ մը կը բանամ... Չորս
տարի տասնկ ապրեցանք, հարկաւ այս կեր-
պով պատերազմը կը վերջացնենք:

գորութիւնը է, Աստուած օրհնէ, տէ հայ-
տէ, քանի որ այնպէս է, շուտ ըրէ:

Տ. Մաղքոս կը կշտանայ, Փարսեան
Հոգոցն ու Պանպանիչը գերար կը հալածեն,
և երբ կը մեկնի, Թագուկ տուտուին գըր-
պանէն մեկնած է նաև կէս ոսկի, աղքատ-
ներուն անունով տրուած այն դրամը զոր
կ'առնեն ու բնաւ չեն տար իր նպատակին:
ՄԵՆՅԻ Ս. Ն.

ԵՍ ԱԼ ԿԱՐԾԵՑԻ ՈՐ

ՏՂԱՍ ՅՂԻ ՄՆԱՑ

Մինչեւ կոկորդին վերին հաս-
ուածը արիւն արբած ոնրագործ մըն
էր Մ... Էֆենսի:

Ոնրագործութեան ասպարէզը
մուտ գործած էր նախ քաղին կա-
սուները սասկեցնելով:

Անպատկան հանոյ կը գգար, երբ
սեսնէր որ մէկը գէտը ինկած ու խեղ-
դուելու վիճակի մէջ է:

Աղբաս տղաները կը ժողվէր,
սուն կը բերէր ու արիւն բերելու
աստիճան միսերնին կ'որոհէր, եւ
ապա քանի մը բարս տալով կը նամ-
բէր զանոնք:

Շասերու եղունգները խորունկ
խորունկ կը կտրէր ու շասերու ալ
ողջ ակուաները կը քաշէր:

Տարիքին հետ մեծցաւ նաեւ իր
ոնրագործական ընդունակութիւնը:

Ամուսնացաւ, զաւակաց տէր
եղաւ, բայց չկրցաւ իր մեջէն վանել
այն գգացումը, որ զինքը կը մղէր
միտ գեղութիւն ընելու:

Հին կառավարութեան ջարդա-
բարները քաջաբերող ընթացքը իւր
խեղ իր հացին եւ մեծ բաժինով մը
մասնակցեցաւ այդ գործին:

Ու մինչեւ կոկորդին վերին հաս-
ուածը խմեց արիւնը, բայց չլագե-
ցաւ:

Իրենց գեղեցկութեանը համար
կոտորածներէ ազատուած խումբ մը
անմեղունակ կոյսեր իր տունը առած
վաւառս կեանքի նորութիւնները կը
հետամտէր օրն ի բուն: Չաւակներէն
մեծը արժանաւոր յաջորդը եղած էր
հօրը, բայց այս վերջինը աւելի ըն-
դունակ էր պատշոյ գողութեան. տա-
րաբայտ կոյսերը իր անասնական
հանդիմանումն հլու հպատակներն էին:

Էֆենսիին տղան, պէլը, հօրը ֆո-
վը սկիւար չէր խմեր, բայց հօրմէն
հեռու կոյսերու արիւնը կը խմէր:

Ու օր մըն ալ կարելի չեղաւ
պարսկել, ծածկել պէլին մեղապարտ
յարաբերութենէն առաջ եկած վի-
ճակը:

Խօնախին կուվեռնաբըր աս իրո-
դութեանը վերահասու եղաւ ու այդ
էտպսիզ աղջկան արժանաւոր պա-
սիժ մը սանմանել տալու նպատակաւ
օր մը Էֆենսիին ներկայացաւ, եղե-
լութիւնը իմաց տալու համար:

— Էֆենսի', կը բառուիմ կոր ըսե-
լու, բայց ձեռ գերիներէն մէկը, որ
չեղած ըլլար, ամենուն մէջ էն երի-
տասարդն ու գեղեցիկն է...

Էֆենսին.— ձա՛նըմ, սիրտս մի՛
հասցնէր երկար նառերով, ըսէ՛ր քե
ի՛նչ եղաւ:

— Ի՛նչ պիտի ըլլայ, Էֆենսիմ, աչք
այդ խաղցուց:

ՊՈՒԼՊՈՒՐԸ

Պատերազմէն առաջ՝ երկրագոր-
ծին հաւերուն կեր, պատերազմի շր-
ջանին՝ Օսմանեան բանակին մահա-
նակ, հարուստներ, քրիճը հանաքին՝
տուրա շինիկիկին, աղբասին քե՛ հացն
ու քե՛ կերակուրը, եւ հասարակ ա-
նունը— ի քոկիւս տը պոռլիւ— բանոց
որոնք պատերազմի շրջանին մարդ
եղան, փարս ունենալուն համար,

ՅՈՒԼԻՍ			Օր 31
Թ. մ. ա. գ.			
Ն.	Հ.	Օ.	
14	1	Կոկորդին 49 վկայեց և այլն	
15	2	Ս. Չարքարիւ մարդարէն	
16	3	Պատ. ք.	
17	4	Ս. Սիդիկ մարդարէն	
18	5	Պատ. ք.	
19	6	Սիդիկ մարդարէն 200 հայրապետաց	
20	7	Ս. Չարքարիւ մարդարէն	
21	8	Ս. օր պատ. ք. մարդարէն	
22	9	Ս. օր	
23	10	Ս. օր	
24	11	Ս. օր	
25	12	Ս. օր	
26	13	Ս. օր	
27	14	Ս. օր	
28	15	Ս. օր	
29	16	Ս. օր	
30	17	Ս. օր	
31	18	Ս. օր	
1	19	Ս. օր	
2	20	Ս. օր	
3	21	Ս. օր	
4	22	Ս. օր	
5	23	Ս. օր	
6	24	Ս. օր	
7	25	Ս. օր	
8	26	Ս. օր	
9	27	Ս. օր	
10	28	Ս. օր	
11	29	Ս. օր	
12	30	Ս. օր	
13	31	Ս. օր	

— Է, վերջէն, տուս ըսէ՛, համբե-
րութիւնս կը հասնի՛ կոր:

— Վերջէն ի՛նչ պիտի ըլլայ, Էֆեն-
սիմ, պէլն ալ կենն է, բնականաբար
չի կրնար բնութեան ձայնին դիմ
դնել...

— Է սօղում...

— Հասցը աղջիկը յի կը մնայ:

— Փա՛նք քեզ Տէր, փա՛նք քեզ, ա՛ս
էր ըսելիքդ, ա՛ս է նէ, բան մը չէ,
ես կարծեցի որ տղաս յի էր մնացեր,
կը պատասխանէ արտի կատարեալ
հանդարտութեամբ:

ԸՆԴՈՐՈՇ

ՕԳՈՍՏՈՍ			Օր 31
Ա. դ. ք. ք.			
Ն.	Հ.	Օ.	
14	1	Սիդիկ և երկը դատարան Պատ. ք.	
15	2	Պատ. ք.	
16	3	Սիդիկ և երկը դատարան Պատ. ք.	
17	4	Ս. օր	
18	5	Ս. օր	
19	6	Ս. օր	
20	7	Ս. օր	
21	8	Ս. օր	
22	9	Ս. օր	
23	10	Ս. օր	
24	11	Ս. օր	
25	12	Ս. օր	
26	13	Ս. օր	
27	14	Ս. օր	
28	15	Ս. օր	
29	16	Ս. օր	
30	17	Ս. օր	
31	18	Ս. օր	
1	19	Ս. օր	
2	20	Ս. օր	
3	21	Ս. օր	
4	22	Ս. օր	
5	23	Ս. օր	
6	24	Ս. օր	
7	25	Ս. օր	
8	26	Ս. օր	
9	27	Ս. օր	
10	28	Ս. օր	
11	29	Ս. օր	
12	30	Ս. օր	
13	31	Ս. օր	

ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ՄՐՅՈՒՄ

Շրջիկն Պոլիս, Թօփ-գաբու, Հայփա,
Էնկիւրի, Գոնիս, Շաւ, Պէյրուք, Եւփա.
Վերջապէս հոն ուր եղև իսկ մեկ Հայ կայ,
Միսնայնոքեանք խոնամեկն մի բայ.

Օգնէ՛ր ու օգնէ՛ր, գրկանիս՝ անձին,
Օգնէ՛ր խմբովին եւ կա՛ն առանձին,
Որքե՛րու անեղ, խեղճ սարագրեղոց,
Վերադարձողաց, անկեալ սովեղոց:

Ու նուէրները կուգան, բայց անբա՛ւ,
Մին քհնձերե մը՝ հօնուշո՛ւ բիրտ,
Ուրիշ մը՝ հինգ ֆաշ քնիւր բոսաս.
Յնքա՛ծ Նիկեա ա՛յ՝ աշըն մը խասա:

Մին՝ հազար ոսկի, ուրիշը՝ հինգ հազար,
Իսկ մին, որպէսքի չը դըպի հազար,
Յխումն հազա՛ւ հաս, անունը սակայն
Մարդու չքսեղու պայմանաւ միայն:

Օրիորդ մ՛սլ ազնիւ, անունով Էլիզ,
Իր հիւսակերտը, ասերէ՛ր Վրնիզ,
Բարձ մը քանկագին, գործուած նրբին,
Որուն ամեն մի հանգոյցին, քեղին,

Այֆերուն Հաւի, մասնէրուն ճարսար
Ուժը ըսգտած է անդուշ անդադար.
Հօքոյի դեհ, որոց ի խեղիւր,
Որուն ծայֆ պարտին գրուիլ անխրտ:

Բարեգործեղու մեցումն անխուսափ,
Եղև իսկ խմբագրաց դուռը առաւ ափ.
Հայ խմբագիրը, կարօտ չոր հացի,
Մեր մեծանաւորուս Քեչեանին բացի,

Ռեֆրա՛ն քի նպաստ, սոս կա՛ն քի խաւ,
Իրեն նպաստի բաժինը քերաւ:
Վերջապէս բոլոր խաւերն հայկական,
Երդնընթանիս ու հաւաստի եկան:

Ինչպէս եւ օտար ազգեր, խղճի տէր,
Փոքր ի շատե տալին մեզ նուէր:
Բայց սակայն, ինչ պիտէ եւ ինչ ստուար.
Ի՛նչ Կայիկն հոգի, ի՛նչ ստու, ի՛նչ վաս,

Ի՛նչ արարածներ, կեղծ ու խարդախեալ,
Ի՛նչ անխճապարս հոգիներ անկեալ,
Անոնք որ գողցան դրամ ու պատիւ,
Դիտեցե՛ք ըս մը, ցարդ ո՛չ մի առքիւ:

Չուզեցին գոնե ֆիշ եւ կա՛ն արդար
Ու եւ կեղտոյով ըլլալ օգտաւար:
Բայց պակաս ըլլալ անոնց սեւ յունան:

ՆՈՒԷՐ ՉԵՆՔ ՈՒՉԵՐ, ԳՈՂՅԱՆԵՐ
ԵՏ ՏԱՆ:

Sirop-Wilson

ՀԱՅԱՍՏԱՆ.— Մէխ, տօբթօր Ուիլսոն, ի՛նչ պիտի ըլլայ իմ վիճակս:
ԿԱՎՈՐԾ.— Տըթ. Ուիլսոնի շուրուպը գործածէ՛, քիչ օրէն կ'աղէկնաս:

ԳՐԱՔՆՆՈՒԹԻՒՆԸ՝ ՀԱՂԷՅ ԳԻՍԱՒՈՐ

— Խմբագիրնի՛ր, զրոգնէ՛ր, փախէ՛ր... Խուլուխը երկտըզը կ'անցնի,
կոր... չըլլա՛յ պոչը ձեր յօղուածին դալի:

ՔԻՒՐՏԵՐՈՒ ԱՆԿԱԽՈՒԹԻՒՆԸ

Քանի որ սակեւ անշուած ժողովուրդ, այսօր Ուիլյամսի 14 պայմաններուն դժով, ձախսագիրք ինքիւր ձեռքով սկսիմներ իրաւունքին կ'արժանանայ, ինչո՞ւ Քիւրս ժողովուրդն ալ իր ազատագրութեանը համար ջաշխասի. չե՞ մի՞ որ քաղաքացիայի աշխարհի յոսանքովուն ձախսագրքներէն մէկն ալ ինքնիւր եւ արեւելի ժողովուրդներուն մէջ:

Զե՞ մի որ իրենք ալ ժամանակին պահանջման համաձայն ընդգրկած են նոր գաղափարներ եւ նոր պայմաններ:

Անցեալ շարքու, քիւրս մտաւորականներէն ըրդաս պաշի Մեկո, Շիրիֆանիզաքէ համեալ պաշի Մուրաս եւ հանրաժողով Մուսա պէյերու առաջնորդութեանը մեծ խելիք մը տեղի ունեցաւ Միւսափաւի Միլլիէի կեդրոնական շէֆին մէջ: Քոնկրէսն կը նախագահէ ըրդաս պաշի Մեկո. քիւրս մտաւորականները գրեթէ անբողոքութեանը ներկայ էին: Մեկո պէյ ասեալնը բացաւ զեղեցիկ բանաստեղծութիւնով մը, որ մէջ ընտաւ Քիւրս ցեղին երկրին մասուցած ծառայութիւնը, արհեստի ու գեղարուեստի մէջ ունեցած յառաջդիմութիւնը, անտեսական աշխարհին մէջ ունեցած հազար ու մէկ կայսերը, իր բարձր գրականութիւնովը Եւրոպայի ժողովուրդներէն ո՛չ մէկ կերպով փար կաւ եւ մնացած չըլլալը եւ ի մասնաւորի Հաւիթի աշխարհներէն, որոնք ի վերջոյ քեթեազին գունդեր կոչուեցան, Բրիտանեայ ժո-

ղովուրդներուն պահպանութեան գործին մէջ ունեցած մասնագիտութիւնները մի առ մի քուեղի յետոյ, աւելցուց. Ինչ իրաւունքով, երբ մեր քրեանք շարժող ժողովուրդներ կ'ազատագրուին Ուիլյամսի 14 պայմաններուն շնորհիւ, մեկ Քիւրսերու ինչո՞ւ չօգտուինք եւ պայքաւ ձեռքերնիս կապած նստինք: Օ՛հ, եղբայրներ ժամանակ եւ գործելու, աւելի քան երեք առիթք ներկայացած է մեր անկախութեանը ձեռք ձգելու:

Բանաստեղծութիւնը խիստ մեծ ազդեցութիւն գործեց ներկաներուն վրայ եւ նոյն իմաստով արտայայտեցան նաեւ քանի մը քիւրս մտաւորականներ, ինչպէս նաեւ Մուսա պէյ:

Քոնկրէսն ձառնեց յետոյ խորհրդակցութեան մտաւ, գործին յաջողութեան համար, բռնելիք ուղղութեանը մասին եւ յետոյ երկար խորհրդակցութեանը որոշեց չորեքշաբթեան թերթ մը հրատարակել, այդպէսով հասկցնելու համար իրենց տեսք Սալթիկայի եւ Եւրոպայի: Թերթը, ինչպէս ըսինք, չորս շաբաթներով պիտի հրատարակուի, քիւրսերէն, լազերէն, եփրայեցեաներէն եւ քաղմաղերէն: Եւ պիտի ծանուանայ սա իրողութեան վրայ թէ, քանի որ դրացի ազգերը կ'ազատագրուին, անոնք այլեւս չպիտի մնան Հաւիթի աշխարհներուն պահպանութեանը տակ:

Քոնկրէսն, վստահ իր գործին յաջողութեան, ցուցաւ ուրախ եւ գուարք սպասողութեան տակ, եւ իբրեւ Ազատագրութեան Մարտչիւնք եղեց.

Աճճճճճճ...

ՀԱՄԱՐԱՆԱԳՐԱՆԻՔ

Համաձայնութեան մուտքը ի Պոլիս:

ԳԵՐՄԱՆԻԱ. — Աւա՛ղ, այն խաղը զոր սրբուցած էի Անգլիոյ համար, տեսէ՛ք ո՞ւր մտաւ . . . :

ԻՆՉՈՒ Ի ԴԱԴՐԵՅԱՆ ԹՐԱՄՎԱՅ, ԹԻԻՆԷԼ, ԷԼԷԹՐԻԲ ԵՒ ԹԵՐԲՈՂ

ԳԱՂՏՆԻ ԴԱՇՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՁԳԱՅԱՑՈՒՆՅՈՒՆՑ ՅԱՅՏՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Մայրաքաղաքիս բնակչութիւնը երբ տեղեկանայ թե՛ գլխուն եկած փորձանքները, ի՛նչպիսի դաշնագրութիւններն արդիւնք են, մագերը պիտի գցուին, քարկոտնեն պիտի ճարի եւ գուցէ մեծ միքիկներ կազմելով պիտի բողոքէ եղած գաղտնի դաշնագրութիւններուն դէմ:

Մենք կը կարծեմք թէ ածուխի չգործածած պատճառաւ է որ, քրանփայները, եղեկարանք ընդ, Քերթոգի ջուրը չեն կրնար մեզի հայքայքուիլ, մինչդեռ իրականութիւնը բողոքողին տարբեր է:

Խռնակաւորներն սկսեցին, երեք հոգիէ բաղկացած մասնախումբ մը կ'ընտրէ, եւ ցաւայի է խոստովանիլ որ այդ երեքին մէկը մերագնեցի է, Պաշարցի Էսկիմի Գաւառը, եւ այդ մասնախումբը միջոցը կը գտնէ Քրանփայի Բնակչութեան տնօրէնին հետ յարաբերութեան մեկնելու եւ կ'առաջարկէ անոր քրանփայները չդարձնելու հետեւեալ պայմաններով:

Ա. Եկանքով որ բաղկիկին մինչեւ Կարաքա Սերայ քրանփայը 20 փարայի մարդ կը փոխադրէ եւ միւս կողմէ, երբ այդ մարդը ֆաղելով մինչեւ Կարա-

քա Սերայ երթայ, առ նուազն 100 փարայի կոշիկ պիտի հիւնցնէ, եւ

Բ. Եկանքով որ քրանփայի գաւաւթը դրանք եւ հիւնցած կոշիկին մեջ մէկ մարդու միայ երկու դրշ. խաբարութիւն կայ:

Խռնակաւորներն սկսեցին կ'առաջարկէ Քրանփայի Բնակչութեան, անկէ գիտնելու համար ալ մարդ գործի 20 փարա վճարել, պայմանաւ որ քրանփայները դարձնեն, որով Քրանփայի Բնակչութիւնը առանց պաշտօնէսի անասան վճարելու եւ ածուխ ապուելու, պիտի ստանար օրնաւ հաւաքը:

Խռնակաւորներն սկսեցին եւ Քրանփայի Բնակչութեան միջեւ դաշնագրութիւնը կը կնքուի եւ անաքրանփայները կը դարձնեն:

Յիշեմք նաեւ որ Քիւնիկի Բնակչութիւնն ալ միեւնոյն փաշտութեան տակ գտնուելուն համար, ան ալ իր երբեքը դարձեցուցած է դաշնագրութեան որոշ մէկ յոյուածիկ տրանսպորտով:

Պախալներն անկիցքը երբ կը տեղեկանայ խնդրոյն, ինքն ալ իր կարգին, մեծ շաներ ակնկալելու դիտումով եւ միեւնոյն ասեւ խռնակաւոր-

ներն անկիցքին վար ջննարդ հաւար, կը դիմէ անկիցքիս եղեկարան Բնակչութեան տնօրէնին, որ դարձեալ քրանփայի եւ քիւնիկի հետ կապուած է, եւ ան ալ որոշ եւ երկու կողմից համար ալ շահաւոր պայմաններով կը կնքէ դաշնագրութիւն մը ստորագրուած պայմանով Պաշար, Եւրփայի եւ Խաւաքանցի կողմէ, որով եղեկարան ընդ կը դարձնէ, մեզ ձգելով մուրը, պայմաններն սկսեցին մեջ, որով մէկ մեծ 15 դրշ. իւրիկ օրնա 300 դրշ. մեծ գիտնելով ծախելու խնայարարութիւնը կ'ունենան:

Եւ ի բուն անկալի, Պախալներն սկսեցին, մեզ կողմէ մը մեկնելով պախալներն եւ խռնակաւորներն սկսեցին ան, իր կողմէ Իրպանիս աղա իրագոր կարգած, Քերթոգի Ջուրի Բնակչութեան հետ պայմանի մեծ է, իրաքանիս թեւեկի համար 3 դրշ. վճարել յանձնելով:

Բնակչութիւնը եկանքով որ մէկ քիւնիկի ջուրին ինք 10 փարա անգամ շաներ, շանքեր գտած է առաջարկը եւ կնքած է գաղտնի դաշնագրութիւն մը անկալներն եղեկարանցիկին հետ, ածուխ լքայի պատրաստիկ տակ, կրտած է Պոլսոյ բնակչութեան ջուրը,

անիք ջուրով անկալներն որ, անկալ եղանակին, այսինքն ջուրի անկալանաւ սա ծանակակցին, քիւնիկի մը ջուրը 20 դրշ. ծախեն: Մենք մեր ըսածները կրնանք հաստատել մօտեմիս գրտած տօնակներով: (Այսինքն խօսի Յարմարիկ Միքիցիակին):

Եւ կը պատկերէ որ քարաքանջի պատերազմակաւ ասեւ մը կազմուի, յանգանքները դաւանին ու անկալքերը պատիժը մանաւ պատիժ ըլլայ:

Կը պատկերէ նաեւ որ եկեղեցի միքուրի գոմիսի մը կազմուի ծախելու պայմաններուն անկող մեկնելու ու կազմը, խռնակաւորներն իրաքանցիկները, իրաքանցիկները եւ սիրաքանցիկները, անկալներն քիւնիկիները եւ օմնիքի փայտերը եւ անկող դրանք առաջմէ անկ մէկ ֆոշի մը դնել ու յետոյ ճարը կայելու պայմանով:

Իսկ քարաքանջի պատերազմակաւ անկալին կողմէ դաւաքանքանքներն մանաւ պատիժին ձեռք որոշելը բողոք ճարը Օսմանիի գլխային Իրքիստանակաւ անկալներին մէկ ֆալիկներն, ֆալիկ որ անկող մարդ ապանկելու մասնագիտութիւնը, անկիկ անկալներն անկալներն է ընդհանուր աշխարհին եւ ի մասնաւոր... Հայերն կողմէ: Գ. ՍԱԳԻՍԵԱՆ

ՏՊԱՐԱՆ ՕՆՆԻԿ ԲԱՐՍԵՂԵԱՆ ԵՒ ՈՐԴԻ

Դ.Ս.Լ.Ա.Թ.Ի.Ա.

Բեռեկնայե Բազար, Սաաքնըլար Խան, Թիւ 10

Կը սպագրուին ամեն յեզուէ ազդարարութիւն,
գիրք, հանդէս, յրագիր, նամակագրութիւն, մաշացուցակ,
հաշուեցուցակ, փոխանակագիր եւ սրահամուրհակ.
ինչպէս նաեւ փաճառանակիւն ամեն տեսակ գործեր.
հրախրագիր, մահագր, հասցէտու, քատրատու,
հարսնէտու, եւայլն, եւայլն:

ՄԱԲՐՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՃՇԴԱՊԱՀՈՒԹԻՒՆ
ՄԵԾ ԽՆԱՄՔ ԳՈՒՆԱՌՐ ԵՒ ՈՍԿԵԶՈԾ ԳՈՐԾԵՐՈՒ
ԳԻՆԵՐԸ ԴԻՒՐԱՄԱՏՁԵԼԻ

12-ՐԴ ՏԱՐԻ

ԿԱՎՈՐՈՅ

12-ՐԴ ՏԱՐԻ

ԿԵՐԱԿՆՕՐԵԱՅ ՀԱՅ ԵՐԿՐԾԱԹԵՐԹ

		Տրկն.	Վեցմս.
ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ	Պայույ հոմար	100	60
	Պալէտէն Դաւր	200	120

Հասցէ՝ ԵՐՈՒԱՆԴ ԹՕԼԱՅԵԱՆ

Տնօրէն-Խմբագիր «Կավուօ» Երգիծաբերի

ԲԵՐԱ, Մեծ-Փողոց, Թիւ 67 — Կ. ՊՈԼԻՍ

ՆԱՏ ԴՅՈՒ ՇԱԿԱՆՎԻՅ ԿՑՈՎԴԵՂՈՒ

ԷՖԷՆՏԻՆ՝ ԻՆԾԻ ԲԼԱՔԻ ՄԸ ՏՈՒՐ

Նպաստահաւաք կոի մա-
գերով վարդապետ մը իրեն հետ
ունենալով սիվիլ հետեւորդ մը
կը մտնէ Պոլիս Քամանթո խա-
նի տակ հաւաքան մը ու խու-
զարկու նայուածով մը ներ-
կաներէն ի նպաստ որոնց դը-
ռամ հաւաքելէ վերջ, ներկա-
ներուն մէջ կ'երեւի էն համեստ
երեւոյթով վաճառականի մը
վրայ նայուածքը կեցնելով ու
խօսքը հաւաքանապետին ուղ-
ղելով ու ցոյց տալով համա-
կրեւի երեւոյթով երեսասարդ
մը.

—Վարպետ, սա էճէնտիէն
իմծի բլաքի մը տուր:

Ճաշարանապետը, հաւա-
նութիւնը առնելու համար յա-
նախորդին, անոր կը մօտենայ
ու լսելեան.

—Տա՛մ աճէնտիս:

—Տուր, տուր:

—Վարպետ, ինչո՞ւ կը վա-
րանիս, միքէ էճէնտիսն պիտի
զլանայ Հայ վարդապետի մը
պնակ մը բլաքին, որ իր հո-
գերը որբերուն հանգստին հա-
մար զոհած է:

Վարպետը.—Չէ, բայց Ա. հայր,

իս ասոր իմամար չի խա-
ցուցի, իս խառնալ ուզիցի
որ դուն ասաճանտիսն կը հանչ-
նաս:

Վարդապետը.—Չէ, պատիւը
չունիմ գինը հանչնալու, բայց
ո՛վ կ'ուզէ թող ըլլայ, չէ՛ մի որ
Հայ է:

Վարպետը.—Եանլու, եան-
լու՛, անիկա էնկուլիգ է, ա-
ղէկ օր լիզու չի խառնաւար,
իս քեզի մէկ բլաքի մէկ ալ բի-
լաճ տամ վէ դիւն պաշխա տեղ
ըտանկ սալաբարու կործիր մի
աւեր...:

ՆՈՒԷՐ

Յոյն հարուստներէն չորս
հոգի 2000 ոսկինոց օրօմօպիլ
մը նուիրեք են Հելլէն զինուո-
րական պարուիրակ Գնդ. Քա-
թէլապիսի: Տեսնենք որո՞նք
պիտի ըլլան մեր այն հարուս-
տները, որ բիւմաքիզմի բէշէքան
շինել տուր քաջն Անդրանիկի:

ՀԱՄԱԶԱՅՆՈՒԹԻՒՆ, ՔԱՂԱՔԱԿՐԹՈՒԹԻՒՆ, ՄԻԼԻԹԱՐԻԶՄ

ՀԱՄԱԶԱՅՆՈՒԹԻՒՆ՝ Միջնադարեան եաշակիւրի տարազով.—Ո՛վ պաշտօնի
Քաղաքակրթութիւն, անա՛ կ'արձակեմ կոր քեզի Միլիթարիզմի յետադիմ կոճղին:

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ

Իշխող

Օր 30

Դ	Զ	Օ	
14	1	4	Գ. զինի վերափոխման հարսանիք
15	2	5	Սրբոց վկայիցն Գոհարիկեայ և այլն
16	3	6	Նզդիկիկի, եղբու և Զաքարիայ մարգ.
17	4	7	Պանգ
18	5	8	Յորայ արդարոյն
19	6	9	Պանգ
20	7	0	Նիկիոյ Ս. Ժողովոյն 218 հայրայ
21	8	1	Մինդ. Ս. Աստածնիւ Բարեկ Ս. Թաշի
22	9	2	Ա. օր պահոց Ս. Թաշի
23	10	3	Բ. օր
24	11	4	Գ. օր
25	12	5	Գ. օր
26	13	6	Ա. օր
27	14	7	Տօն եկեղ. ի նաւ տղատիւ
28	15	8	Խաչվերաց
29	16	9	Տօն Թաշի. Յիշատիկ մեռելոց
30	17	0	Տօն եկեղեցւոյ
1	18	1	» » պահք
2	19	2	» »
3	20	3	» Թաշի
4	21	4	» »
5	22	5	Գ. զինի Թաշի Բարեկ. վարաց Թաշի
6	23	6	Պանգ. Մանաս չ. փրկիւթիւնի
7	24	7	» փրկիւթիւն չ. Մարիկեայ
8	25	8	» »
9	26	9	» Բարազամի. Անդիւնի
10	27	0	» »
11	28	1	Սրբոցն Գերբայ և Աղոյիտի
12	29	2	Տօն վարացայ Թաշի. Հարսանիք
13	30	3	Ս. Գրաթի Գլխից. այն և սրբոց վկայից

հ ՆՁ ԷԻՆ
ՆՁ ԵՆ
ՆՁ ՊԻՏԻ ԸԼԼԱՆ

ԹԵՐԹԵՐԸ.— Սահմանադրութեան
առաջ՝ *նուսխա*, Սահմանադրութեան
միջոցին՝ *էնվեր-Նիազիին shupանք*,
Իրրինասական բռնակալութեան շրջանին՝ *սիւսիւկ*, պատերազմի շրջանին՝
քուր, որ՝ ո՛ր գաւառը լինայ, այն ձեւը
կ'ստուներ. զինադադարի պահուն *փա-*
նօք, իսկ հիմա ամենն ալ առանց
բացառութեան *սաչգրան* եղած են:

Կինը՝ պատերազմէն առաջ չան
սիկին, իսկ այժմ՝ չարքըլ էսնամ:

Թերք՝ հրապարակային խախտա-
վութիւնն օրուան կառավարու-
թեան. իսկ այժմ՝ ներմակալանա-
րութիւն:

Նախ՝ երկու դուռի պազլավա
մը ուսելու համար երկու օր խնայո-
ղութիւնն ընել պէտք էր, իսկ այժմ
ժաբաք մը անօրի մնալ պէտք է հին
հաշուով:

Պատերազմ՝ կախուիլ քամվայ-
ներէ, իսկ խաղաղութիւն՝ կախուիլ
մեկզմեկէ:

Պատերազմէն առաջ կինը սիրելի,
պատերազմէն յետոյ՝ աւելի:

ՅՈԿՏԵՄԲԵՐ

Թրքին էվկէլ

Օր 31

Դ	Զ	Օ	
14	1	4	Եւստաքիոսի և կնոջ Թէօփիոսեայ
15	2	5	Պանգ
16	3	6	Սահակայ և Համադապայ
17	4	7	Պանգ
18	5	8	72 աշակերտացն Բրեւոսոսի
19	6	9	Գ. զինի Թաշի. Հարսանիք
20	7	0	Փոխտու հայր. և Նրոնոսի ետեւ ողին
21	8	1	Թեկիկեայ, Վառվառեայ և Պեղիկեայ
22	9	2	Պանգ
23	10	3	Պանդալեոնի բժիշ. և Նրեոնեայ կ.
24	11	4	Պանգ
25	12	5	Ս. Թարգ. վարդ. մեղայ Աւարուպայ
26	13	6	Գ. զինի Թաշի. Հարսանիք
27	14	7	Գիւտ Նիսար. Գրիգորիոսի Աղուանից
28	15	8	Անանիայ, Մատթիոյ, Բառաբայ ա.
29	16	9	Պանգ
30	17	0	Գիոնիսի և Սերապագայոյն
31	18	1	Պանգ
1	19	2	Մատթիոսի, Մարիոսի և Դադարոս.
2	20	3	Գ. զինի Թաշի. Հարսանիք
3	21	4	Գիւտիոնի և Յովսէփայ
4	22	5	Թէօփիոսի, Չէնոնի և Մալարայ
5	23	6	Պանգ
6	24	7	Արտեմայ և Քրիստիանայ կուս.
7	25	8	պանգ
8	26	9	Թէօփիոսի և Գիոնիսիոսի եւ այլն
9	27	0	Գ. զինի Թաշի. Հարսանիք
10	28	1	Անաստասայ քհն. և վարդ.
11	29	2	Հիպոթիքեանց եւ Սեւերիանոսի
12	30	3	պանգ
13	31	4	Յովհաննու Ոսկերբոս հայրապետի

ԻՆՉ ԺՈՒԼՆԵՐԷ ԱՆՅԱՆ ԵՌՆԱՍՏԱՆԻ ՓՐԿԻՉԲՐՎԵՆԻԸՍ
ԱՅՍ ԶՈՐՍՈՒԿԷՍ ՏԱՐՈՒՄՆ ՄԷՋ

ԲԱԳԱՔԱԴԼԵՏ

ՉԷԹԷՅԱՊԵՏ

ԶՈՐԱՊԵՏ

ՎԱՐՉԱՊԵՏ

ՆԱԽԱՊԵՏ

ԲԵՄԵՍԱՍՅ

ԱՅԺՍ՝ ՍՈՒՐԲ ՎԷՆԵԶԷԼՈՍ

ԲՆԱԿԱՆ ՊԵՏՔԵՐԸ

ԱՐԱՐԻՈՅ ՄԷՋ

Շատ բաներ սովորեցայ դէպի Արարիա բրած վերջին ուղտագնացութենէս, եւ որովհետեւ իմ ժամանակակիցներուս օգտակար հանդիսանալ կուգեմ միշտ ձեռքէս եկած չափով եւ եղանակով, հանձնէ՛ր ինծի հետ մէկտեղ սովորիլ իմ սովրած բաներս, եւ որովհետեւ իմ մէթօտա ժպտեցնելով ուսուցանելն է, կը կարծեմ թէ աւելի պիտի օգտուիր իմ դասերէս բան ձեր դպրոցի աշխարհագրութեան եւ պատմութեան դասերէն:

Սովորեցայ թէ բռնի ոչինչ չըլլար, եւ որովհետեւ Օսմ. զինուորները բռնի գացին պատերազմելու, անա՛րդիւնքը:

Սովորեցայ թէ Օսմ. կայսրութիւնը չգիտեմ բանի հարիւր տարիէ աւելի կը տիրապետէ Արարիոյ վրայ, բայց Արարները, որ յաճախ կը խօսին փրանսերէն կամ անգլիերէն բառ մը իսկ թուրքերէն չեն գիտեր:

Սովորեցայ թէ մարդ դիւրին դիւրին չի մնանիր.— օրինակ՝ ես,— բայց սպանիական հարբուխ մը մարդս անդիի աշխարհ կը տանի,— օրինակ՝ Տրդ. Ուղտորեանը:

Բայց սովրած բաներուս ամէնէն թօնափր կը կազմէ առանձին գրութիւն մը, զոր պիտի անուանեմ— անբողոքութիւն, օրիորդներ— «Բը-

նական պէտքերը՝ Արարիոյ մէջ» (տե՛ս վերնագիրս):

Երկրի մը քաղաքակրթութեան չափը եւ կը չափեմ՝ այդ երկրին... հարիւր քիւրով:

Այն երկիրը, որ քաղաքակրթութեամբ ըլլալու յաւակնութիւնը ունի, հոն «գործարան»ներ կան, աւելի կամ նուազ հանգստաւէտ եւ մարուր, նոյն երկրին քաղաքակրթութեան աստիճանին հետ համընթացօրէն:

Իսկ այն երկիրը, որուն քաղաքակրթութիւնը բարեւ իսկ չէ տրւած, հոն պարսպ տեղ մի՛ փնտռէք... W. - C!

Արարիոյ մէջ ամէնէն աւելի ուշադրութիւնս զրաւող եւ թերեւս զիս ամէնէն աւելի նեղող պարագան, պէտքարանի գրեթէ բացարձակ չգոյութիւնն էր, ի բաց առեալ անշուշտ Պէրութը, Հայէպը, Շամը եւայլն:

Հոն մարդիկ իրարմէ չեն քաշուիր իրենց բնական պզտիկ կամ... մեծ պէտքերը գոհացնելու համար:

Կը տեսնէք Ադամաթուգի թըրփենի մը տակ, Արարական ջինջ երկինքին տակ, սիրուն օրիորդ մը կամ տիկին մը (այս մանրամասնութիւնը շատ նշանակութիւն չունի հոն) որ կոկող ըրած է...

Քովը երիտասարդ մը... նոյն կոկողի դիրքին մէջ:

Եւ կը խօսակցին... անո՛ւշ անո՛ւշ:

Թերեւս այլ կը սիրաբանին, յաւիտենական սիրոյ երգումներ կ'ընեն գուցէ իրարու...

Բանաստեղծական չէ՞:

Բայց սէրն այլ տարբեր կերպով կը հասկնան այս մարդիկը:

Ազատ սէր մի բո՛ւր... Հրամայէ՛ք Հայէպ, Շամ եւ Արարիոյ զիւրերը:

Սիյ տգէտ եւ կիսամայրենի մարդիկը կատարելապէս հասկըցած են թէ մարդու սիրտը ազատ է ուզածին չափ սիրելու եւ տէրտէրի կամ եպիսկոպոսի միջնորդութեան պէտք չկայ՝ իրար սիրելու համար:

Մի՛ փնտռէք հոն կեղծ ամօթխածութիւններ... արդիւնք սխալ բարոյականի:

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ

Քիսկուն Եւփիլ

31

Ն	Չ	Օ	Բ. Յիսնակացի Հարսանիք
14	14	Պ	Գիւնարիւրիւր եւ Մերիքիտի
15	2	Ե	Միւսայ, Երմոգիւն եւ Կրարոսի
16	3	Ե	Կրարոսի
17	4	Չ	Սեդրոյայացի Պօղոսի, Պօղայ եւ ը.
18	5	Չ	Կրարոսի
19	6	Ո	Նիկիոյայոսի Զմեռնայ Հարսանիք
20	7	Ե	Գ. Յիսնակացի, Բարեկ, Ս. Յակոբայ
21	8	Ե	Յիսնակացի, Աստծոյ ի յԱննայ, Կրարոսի
22	9	Ե	Կրարոսի եւ Շամոսի
23	10	Ե	Պօղոսի
24	11	Չ	Պօղոսի
25	12	Չ	Օգանիտի եւ Սեդրոսի
26	13	Ո	Կրարոսի
27	14	Ե	Ս. Յակոբայ Մեռնայ Հայր, Մարութի
28	15	Ե	Գ. Յիսնակացի, Հարսանիք
29	16	Ե	Իսկանդրոսի եւ Ազգէի Հայր
30	17	Ե	Թեոփիլոսայ եւ Սեդրոսայ վի.
31	18	Չ	Կրարոսի
1	19	Չ	Ինդոսի, Դամայի Կ., եւ Գիւնարիտի
2	20	Ո	Կրարոսի
3	21	Ե	Բարեկի Հարսանիք եւ ը.
4	22	Ե	Ե. Յիսնակացի, Հարսանիք
5	23	Ե	Սրբոյն Դամի մարգարէն
6	24	Ե	Ս. Ստեփանոսի Նախատարի.
7	25	Չ	Կրարոսի
8	26	Չ	Սրբոս առաքելոցն Պետրոսի եւ Պօղոսի
9	27	Ո	Զ. Յիսնակացի, Հարսանիք
10	28	Ե	Բարեկ, Կրարոսի եւ Սեդրոսի
11	29	Ե	Ա. օր » » »
12	30	Ե	Բ. օր » » »
13	31	Ե	Գ. օր » » »

ՆՈՅԵՄԲԵՐ

Թրքոսի Կանի

30

Ն	Չ	Օ	Պօղոսի
14	1	Ո	Պօղոսի
15	2	Ե	Սեդրոսի, սրբոյն Տեղ եւ Նորոյ
16	3	Ե	Բ. զինի Խաչի, Հարսանիք
17	4	Ե	Ստեփանոսի Հայրնայ Հարսանիք
18	5	Ե	Ալիփախմայ Եպիսկոպոսի եւայլն
19	6	Չ	Պօղոսի
20	7	Չ	Մեռնոյիտիտի Հայր, Ազգացան.
21	8	Ո	Պօղոսի
22	9	Ե	Գարեթի եւ Միքայիլի Տրեյտոսիտիտ
23	10	Ե	Բ. զինի Խաչի, Հարսանիք
24	11	Ե	Սեդրոսի Անտիոքայ Հայր.
25	12	Ե	Գեմարեայ վիպիկն եւ ը.
26	13	Չ	Պօղոսի
27	14	Չ	Գուրիտայ եւ Սամուէտայ սարի.
28	15	Ո	Պօղոսի
29	16	Ե	Սեդրոսի եւ Փիլիպոսի առաքել.
30	17	Ե	Բ. զինի Խաչի, Բար. Կրարոսի
1	18	Ե	Ա. օր » » »
2	19	Ե	Բ. օր » » »
3	20	Չ	Գ. օր » » »
4	21	Ե	Բ. օր » » »
5	22	Չ	Ե. օր » » »
6	23	Ե	Գրեգորի աքանէլադօրին
7	24	Ե	Ա. Յիսնակացի, Հարսանիք
8	25	Ե	Սրբոսամու եւ Խորենայ եւ ը.
9	26	Ե	Գունիտիտի քնն., Տարագրոսի
10	27	Չ	Պօղոսի
11	28	Չ	Կրարոսի Հայր. եւ Տոսմէնայ եւ.
12	29	Ո	Պօղոսի
13	30	Ե	Թադէոսի եւ Բարթոլոմէոսի

Բերա-Բալլասի սրահներուն մէջ չէ որ այդտեղի զեղումները իրենք իրենց կը ներեն... տէ՛գօյթէ՛ ըլլալ:

Անոնք տէ՛գօյթէ՛ են միշտ. բայց այս տէ՛գօյթէ՛ն երբէք... գէ՛շ միտքերու չի տանիր մարդը:

Տէ՛գօյթէ՛ են պարզապէ՛ս, անմեղաբար, առանց խրախուս բան մը ըրած ըլլալու երեւոյթով, որովհետեւ, ինչ ընեն, օղը շատ տաք է եւ արեւը կ'այրէ:

Ու կը խնդան Արարիոյ այդ տաք աղջիկները, ցուցնելով մարգրիտի պէս ակուններ զորս առամնարոյժ Տօրթ. Սուրէնեանը չէ փայլեցուցած, այլ Արարիոյ Աստուածը՝ իր ձեռքով:

Եւ սովորեցայ վերջապէս որ, երբ Արարիոյ աղջիկը, կուգէ՛ դարպասիդ պատասխանել, կ'ըսէ՛ խնդալով.

— Տախի՛ղի, ես հայկալի:

ԿԱՎՈՐ ՕՆ-ՊԱՇԻ

ՊԱՂԵՍՏԻՆԻ ՃԱԿԱՏԸ...

Ճէմայ, փաշայէն, Ֆալքէնհայ-
մէն, Լիման Սանտէրսէն ետրը,
Կալօժ ալ զնաց Պաղեստինի ճա-
կատը, բայց Ճէմային, Ֆալքէնհայ-
մին, Լիման Սանտէրսին բրածէն
առելին բրաւ. Հաշտութիւնը կնքեց
եւ Պոլիս փերադարձաւ:

Եւ ապահովաբար Կալօժ շատ
աւելի բարձր է անոնցմէ, որովհե-
տեւ գոնէ հազարաւորներու արիւ-
նք չմտաւ անոնց պէս:

Կուզէ՞ք որ պատմեմ ձեզի Կալ-
օժական տպաւորութիւններս՝ Պա-
ղեստինի ճակատէն, ուր զրկուե-
ցայ... մեղքերս բաւելու համար
իթթիհատեան կառավարութեան
կողմէ, որ զիս պատժելու համար
օսմ. հայրենիքի յառաջապահ գին-
ւորներէն մէկը բրաւ գիս:

Կուզէ՞ք... Աչքերնիդ «այո՛»
կըսէ կոր՝ սիրելի ընթերցողներ,
որովհետեւ զիսէք թէ թօհաֆ բա-
նէր պիտի պատմեմ ձեզի... Արա-
պիստանի զինուորի կեանքէս:

Անշուշտ մարդ չեղար գիս դա-
տապարտելու համար թէ՛ օսմ.
ռազմագիտութեան գաղտնիքները
մէջտեղ կը հանեմ կոր, որովհետեւ
մէջտեղ ալ գաղտնիք չմտայ, իսկ
էնթէր-Ճէմայ-Սանտէրսեան՝ ժախի
ռազմագիտութիւնը խաղկուխայ-
տառակ եղաւ հանուր աշխարհի

առջեւ, հազարաւոր թուրք, արաբ
ընտանիքներու օճախը մարելէն
ետրը:

Ախ, Էնթէրը, Ճէմայը, Սանտէր-
սը, ինչ ալ բառի, զրուի անոնց
դէմ, միշտ քիչ է, ինչ պատիժ ալ
սահմանուի անոնց, դարձեալ...
շնորհ է:

Սահմանադրութեան առաջին
տարիներուն, իբրեւ «Կալօժ գին-
ւոր» էտիրնէ եւ Մուսթաֆա-փաշա
ներք առիւ ծառայելէ ետրը՝ փամ
հաստատման Հայ եւ Թուրք եղբայ-
րակցութեան, ինչ որ այն ատեն
ծափահարուեցաւ ամենուն կողմէ,
այս անգամ իբրեւ... դատապարտ-
եալ մարդ, պատիւը եւ պատիժը
ունեցայ մտնելու Օսմ. զօրքերու
շարքին մէջ, ճակտիս վրայ կրկով
անտանելի վճիռը... Պաղեստինի
ճակատը մեռնելու անպատճառ՝
բայց հոն օնպաշի բլլալով ետ
դարձայ:

Օն ետիննի տէքօ ալայը զրկե-
ցին զիս՝ ընդ հսկողութեան գոյգ
մը «փօսթա»յի, որ իբրեւ թանկա-
գին աւանդ մը զիս յանձնեց Առ-
նափուտգիւղի Տէփօն, փախուստ
չտալու համար պէտք եղած գգու-
շութեան ներքեւ ապրելու խիստ
հրամանով:

Հասան Թահսին, որուն պէօ-

լիւկին յանձնուեցայ, պատշաճ ըն-
դունելութիւն մը բրաւ ինծի եւ
ճիշտ երեք շաբաթ զիս. զօրանցէն
դուքս ճանեց, փախալով որ կեյ-
լեմ կը փախչիմ եւ օսմ. հայրենի-
քին անդորրութիւնը կը խանգա-
րեմ:

Առնափուտ-գիւղ, Կէօշէկներու
ծովեզերեայ ապարանքին մէջ ապ-
րելէ ետրը երեք ամիս, ուր Զիֆթէ-
Սարաֆի հետ զինուորական պաշ-
տօնակցութիւն ըրի եւ հետս ունէի
նաեւ իտալիկ Արխանեան պատուա-
կան երիտասարդը, որը՝ անմոռա-
նալի Հաճի Գալուստին գաւակը
բլլալուն համար ինծի պէս դատա-
պարտուած էր Պատերգ Ատեանէն
մինչեւ Պաղեստին ճամբորդելու,
օրին մէկն ալ հրաման եկաւ թէ
ճամբայ պիտի ելլենք դէպի Հայէպ:

Փախչո՞ղ փախչողի...: Տէփօ ալա-
յին կէս առ կէս պակսեցաւ այս
հրամանին վրայ, իսկ թափան արա-
սիի թապուրը լեցուեցաւ Օն եւ-
տիննի տէփօ ալայի փախստա-
կաններով:

Մենք իտալիկ Արխանեանին հետ
պզտիկ խորհրդակցութիւն մը ըրինք:

- Խաչի կ...
- Կալօժ...:
- Ի՞նչ պիտի ընես...
- Հապա դուն ի՞նչ պիտի ընես:
- Ես Թափան թապուրի չեմ

Պրնար նստիլ, որովհետեւ «շատ ծանր
ամբաստանութեան ներքեւ եմ», եւ
եթէ քիթիս ճօթը տեսնան, Կալ-
օժը բլլալս կը հասկնան եւ այս
անգամ աւելի գէշ կ'ըլլայ վիճակս:

— Ես ալ «էթէյապետ» Գալուս-
տին տղան եմ: Գոնիայի արտորէս

փախչելով Պոլիս եկայ, եթէ բըռ-
նուիմ անգամ մըն ալ, այս անգամ
չիտակ կախաղան կը հանեն:

— Ի՞նչ կ'ըսես, միասին ճամբայ
ելլա՞նք ասոնց հետ, միտքերնիս
դնենք որ չպիտի մեռնինք եւ հարկաւ
չենք մեռնը, որովհետեւ իկիտու-
թեան պայմանները տա՛ն են, ինք
հատը փախչիլ, իսկ տաճներըդ՝
անյայտանալ:

— Երթանք, Կալօժ, զլինուս
ճարը Պոլսէն անդին կը խորհինք:
Եա՛ հօօ՛, եա՛ մօօ... կա՛մ ասդին,
կա՛մ անդին...

Եւ պատուական բարեկամս Խա-
չիկ Արխանեանին հետ այս որոշումը
տալէ ետրը, սկսանք պատրաստ-
ուիլ... ճակատ երթալու համար:

Քիթերնիս անցուցնըսն խոշոր
ակնոցները, որոնք Արաքիոյ արեւին
եւ անապատներու աւազին դէմ
պիտի պաշտպանէին մեր աչքերը,
դէպի... Եզիպտոս արշաւած ատեն-
նիս: Պալուսակնիս դրնը... լաթի
կտորներ, որպէսզի վիրաւորուելու
պարագային, մեր վերքերը կապէ-
լինք... եւն եւն եւն:

Մենք, իտալիկ եւ ես, երկուքս
ալ դատապարտուած, գլխէն մին-
չեւ ոտքերնիս զինուած էինք, պաշտ-
պանելու համար այն իթթիհատեան
դահլիճը, որը երկուքս միասին դէպի
Արաքիա կ'աքտրէք, որովհետեւ
Խաչիկ... Գալուստին տղան էր, իսկ
ես ալ... գլխարկաւոր թրքունիի մը
հետ թատրոն գացած էի անգի-
տակցաբար:

Եւ միայն մենք չէինք դատա-
պարտուածները, մեզի հետ եկող
զինուորներու եւ սպաներու մեծ

մասն ալ դատապարտուած էր քաղաքականապէս, երթալու Պաղեստինի նակատին վրայ մեռնելու... Թէլաթ-Էնվէր-ձէմալին աղուոր աչքերուն համար:

Ա՛լ ի՞նչ խնդիր կը սպասէիր այսպէս կազմուած բանակէն:

*
*
*

Երկրորդ անգամ ըլլալով, Պոլիսէն արտաքսուելու նպատակով, Հայտար-Փաշայի կայարանը հանւեցայ:

Առաջին անգամ՝ Չանդըրը բըռուելու ատենա... իսկ հիմա՝ Պաղեստին երթալու համար...

Եւ, ինչպէս առաջին անգամուն այս անգամ ալ դարձեալ նայեցայ անգամ մը Պոլիսին, Աթլաթիային, Բերային, ուր ծնած էի, մեծցած էի, սիրած էի...

— Առաջին անգամուն ողջամը կրցայ վերադառնալ Չանդըրընէն, կը խորհէի, արդեօք այս անգամ ալ պիտի կարողանամ՝ ետ դառնալ... Չեմ յուսար... այս անգամ այնչափ բարով Պոլիս, Բերա...

Բայց սիրտս թեթեւ էր, անխորշ անհոգ, սարա՛սլ բոլորովին:

Մինչեւ անգամ տարօրինակ, անյուսալի կերպով ուրախ էի, կը խնդայի...

Կը խնդայի, որովհետեւ Պոլսոյ ապականիչ, հեղձուցիչ խաֆիէներով սպառնալիքներով, ազտոտութիւններով լեցուն մթնոլորտէն կ'ազատէի կոր...

Մանաւանդ որ մեկնումիս վերջին օրը պատահած հանդիպում մը զիս բոլորովին կ'երջանկացնէր:

Առնալուտ-գիւղի քարափին երկաթէ յնարանին կրթնած էի աշնանալիքի տաք արեւին տակ, սպասելով հօրս, որ պիտի գար՝ խելու իմ կտակա, «Կալոօշ» թերթիս մասին...

Մէյ մըն ալ հեռուէն կառք մը սկսաւ դէպի իմ կողմս զալ, որուն մէջ նշմարեցի պարոն մը եւ օրիորդ մը, քովքովի, սիրալիկ կերպով իրարու մօտ նստած:

— Պա՛հ, մտածեցի փիլիսոփայական ժպիտով մը, մենք մեռնելու կ'երթանք կոր, ասոնք ալ դէպի Պէպէք պտոյտի կ'երթան կոր՝ իրենց սէրը, ապրելու երջանիկ ըլլալու երազնին փափալով իրարու ականջին... Աշխարհ անանկ է:

Կառքը աւելի մօտեցաւ ինծի եւ ես ճանչայ մէջինները...

Կինը, որ ինծի հեռուէն նշմարելուն, երեսը գլխարկին լայնեզր շուրին տակ ծածկել կը ջանար, ճիշտ ա՛ն էր, զոր ես ալ սիրած էի ատենօք խենդերու պէս, Կալոօշի կեանքին առաջին եւ վերջին իրական սէրը, իսկ քովինը իր ամուսինը չէր, ո՛չ, այլ... բարեկամ մը, որ շատօ՛նց կը դարպասէր, գիտէի:

Խնդացի եւ ցաւեցայ, լացի եւ... ուրախացայ:

Ես, ա՛լ Պոլիսէն արտաքսուած, պաշտօնական մահուան դատապարտուած մարդ, որ իր կեանքէն ա՛յնչափ յոյս ունէր, որչափ կրնայ ունենալ կախուելէ դատապարտուած դժբախտը՝ յուանին յանկարծ փրդելովը եւ այս կերպով գերագոյն ներման արժանանալովը:

ՅՈՅՆ ԵՒ ՀԱՅ ԵՂԲԱՅՐԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

ՎԷՆԵԶԷԼՈՍ.— Ա՛խ, իմ սիրելի Նուպարս, քառապա՛ս եղբայր եմք իրարու ՊՕՂՈՍ ՆՈՒՊՈՒՐ.— Աղաբիբէ Վեհիգիէ, օ մեղալի՛ Էլլին, բօ՛ս աղաբօ...

— Գլխուս վրայ, շնորհակալ եմ: Բայց ես խանգեմ եմ: Էմբրազիոն թիւն ընել չեմ գիտեր... Անհարակ եմ այս մասին...

— «Չե, ախար, դու իմ ետևիս պիտի ըլլաս», պատասխանեց Արիֆ պէյ ընդ շատ սխալ հայերէնով մը:

Խիղճիս պարտքը կատարած ըլլալու գոհունակութիւնը ունիմ ըսելով թէ՛ Արիֆ պէյ կատարեալ հայասէր մըն էր եւ տարի մը ամբողջ որ հետը ապրեցայ, գրեթէ ամէն վայրկեան իրմէ՝ անբաժան, ձեռքէն եկած ամէն տեսակ բարիքն ըրա՛մ գործքով եւ բաւկով՝ անկէ Հայու, առանց բացառութեան, ինչպէս կրնան վկայել Օն եկտինճի տէփօ ալայիին հետ Պաղեստինի ճակատը գտնուող ամէն Հայ, Յոյն, Հրեայ եւ Թուրք. (Վաղարշակ Արգարեան, դեղագործ՝ Ատափագար, Վահէ Զօփուրեան՝ մեր Բերացի սպայ-ընկերը, Յովնան Զափուշեան՝ կօշիկակար՝ Տիւզնէ, Կիւրճեանի տարարիւն սպայ գասակը եւն.):

Եւ սակայն զարմանալի չէ՞ր գտներ. — Կնոջ մը պատճառաւ զըլխուս փորձանք բացած էի: Եւ սակայն կին մըն էր — դերասանուհի Սիւզանը — որ իմ մէկ բարեկամական յանձնարարութեամբը կը փրկէր գիւ: Միջոց կենեքը, չարիքն ալ անոնցմէ, բարիքն ալ անոնցմէ:

Արիֆ պէյ՝ հազուադէպ տրեւն սրամիտ եւ լայնախոհ մարդ մըն էր եւ իմ սիրելի բարեկամ հարիւրապետս, որուն տարի մը պատուակալ ետմէրութիւն ըրի... առանց բան մը ընելու, ներկայացնելու համար ձեզի, կը բաւէ որ յիշեմ

անոր սրամիտ խօսքերէն մէկը, որոնց անսպառ զանօր կար իր քովը:

Օր մը, պաշտօնական հացկեկերոյթի մը մէջ էր: Գերման հրամատարը եւ ուրիշ գերման սպաներ հրաւիրուած էին:

Այդ միջոցին Սեւ Ծովի համբաւաւոր նաւատորմին մասին վիճաբանութիւններ կային Թուրքիոյ եւ Գերմանիոյ միջեւ. — Մարդիկը դեռ արջը չմոցուցած, արջին մորթը չէին կրնար կոր իրարու միջեւ բաժնել:

Գլուխները տակցած էին, վիճաբանութիւնն ալ տարցաւ. եւ կռիւի մատ մը մնաց այս պաշտօնական հացկերոյթին մէջ:

— Սեւ Ծովի նաւատորմը պէտք է մերը ըլլայ, կրնան Թուրք սպաները, չէ՞ մի որ մենք փրկեցինք Գերմանիոյ կեանքը՝ Տարտանէլը պաշտպանելով:

— Դուք Տարտանէլը պաշտպանելով՝ ձեր կեանքը պաշտպանած եղար, իսկ գալով Սեւ Ծովի նաւատորմին, անիկա պէտք է Գերմանիոյ տրուի, բանի որ եթէ ձեզի ալ տրուելու ըլլայ, մեզի պէտք պիտի ունենար, այդ նաւատորմը կառավարելու համար:

Կռիւը կ'մեծնար, եւ ընդ մըն ալ, ամթուռի, պնակի եւ գաւաթի մոհարպեքը պիտի սկսէր, իրար անցրելով այս պաշտօնական հացկերոյթը:

Արիֆ պէյ, զգաց փոթորիկը եւ սրամիտ խնդուքով մը կռիւը վերջացուց.

— ձանրմ, բաւ, ինչ կը վիճիր կոր Սեւ Ծովի ջնջին, աննշան բանի

մը կտոր զրահաւորին համար: Ինչպիսիք քիչ օրէն Անգլիոյ, Ֆրանսայի, Ամերիկայի կը յաղթեն եւ այդ երեքին հակա նաւատորմը կը բաժնեն մեր միջեւ:

Գերմանները հասկցան որ Արիֆ պէյ կը խնդար — կոր իրենց վրայ, ինչպէս կը խնդար միշտ եւ կը հայհոյէր ալ էնպէն ալ, Թէյաթին ալ, ձէմալն ալ եւ քուրքի փառքին մէջը խառնելով, բայց խնդացին, Թուրքերն ալ խնդացին՝ գիտնալով Արիֆ պէյին ինչ բան ուզելը. եւ այս կերպով վէճը փակուեցաւ:

Ահա թէ ինչ տեսակ մարդ էր այս Արիֆ պէյը, որուն պատուակալ ետմէրութիւնը ըրի տարի մը ամբողջ... առանց ոչինչ ընելու:

* *

Խոշոր հատոր մը գրել հարկ է, պատմելու համար բոլոր այն բաները, որոնք գլխէս անցան Պաղեստինի ճակատը, բայց Տարեցոյցիս սահմանները չեն ներկր եւ թող ընթերցողներս ներեն, եթէ կարն կապնմ:

... Երուսաղէմէն բուրդուփայտ փախելէ ետքը, Ֆանկէնհայմ ըսած էր.

— Նապոլու-Թուլ Քէրիմ գիծը մենք չենք կրնար պաշտպանել, պէտք է Նազարէթն ալ, Դամասկոսն ալ ձգենք թշնամիին, Հալէպն ալ ի պահանջել հարկին, եւ միայն Տարտաի առջեւ շինենք մեր պաշտպանութեան գիծը:

Էնպէր-ձէմալ-Թէյաթ կատղած

էին այս խօսքին եւ Ֆանկէնհայմ իր հրաժարականը տուաւ:

Այն ատեն մեզոնեղ ելաւ Լիման Սանտէքը, Տարտանէլի հերոսը, որ անգամ մը եւս ուզեց հերոսանալ:

— Ֆանկէնհայմին ընել չկրցածը եւ կրնեմ, ըսաւ, եւ վստահ եղէր, այս Պալատը պիտի տօնենք Օսմ. բանակով Երուսաղէմի մէջ:

(Անցեալ Պալատին համար էր, գոր ինչպէս գիտէք, չկրցանք տօնել ... Երուսաղէմի մէջ:)

Մենք, սպայ, չափուշ, զինուոր, ամէնքս ալ համոզուած էինք թէ... այս ճակատը պիտի փլէք ճիշտ այն օրը, որ Անգլիացին պիտի փորձէր լուրջ յարձակողականի մը սկսիլ, եւ մենք ամէնքս կամ գերի պիտի մնայինք կամ պիտի սատկէինք, սակայն որովհետեւ Անգլիացին լուրջ յարձակողական մը չէր ընել, մենք ալ այս շնորհիւ Պաղեստինի մէջ միշտ գիւրենք դէպի ետ փխսկիւր միջ կրնէինք, Թուրք եւ գերմանական մարթափայ գեկոյցներուն համեմատ:

Եւ սակայն երեսակայեցէ՛ք խայտառակութիւնը, Էնպէր փաշա, Վօն Լիման Սանտէքս փաշա, Քեազըմ փաշա, եւ դեռ գլխուս մազին չափ առատ փաշանք, իրենց գերմանական-թրքական սպայակոյտներովը հետ մէկտեղ, չէին իսկ կապածք թէ այս տեսակ բան մը կրնար ըլլալ:

Եւ ինչ եղաւ հետեւանքը:

Սանտէքս եւ Քեազըմ փաշաները վարտիքով շապիկով փախան Նազարէթէն, հագիւ հագ, երբ

անգլիական ծիառները արդեն իսկ 200 մետր մոտեցած էին Լիման Սանտեքս փաշայի բնակած շենքին, որ իր բունեն արթնցուեցաւ Քեազըմ փաշայի հետ իմանալու համար թէ՛

—Փաշաներ, Անգլիացիները մեր շենքը կը կոխեն կոր...

Եւ, մինչ այս փաշաները, մազապուր կը փախչէին օթօմօպիլով —եւ առ ալ հրաշքով— Օսմ. սպաները, եւ զինուորները մանաւանդ, որոնք թերեւս 4—5 օրէ ի վեր կանոնաւոր կերպով հաց չէին առած, մնացին ա՛ն Արաբներուն ծեռքը, որոնք իրենց ձէմալ փաշայի, էն վէր փաշայի դէմ մնուցած վրէժներն լուծեցին՝ Մէհմէտեօկին վրայ, որ ականալ եւ տգէտ գործիքը — յաճախ վրասակար գործիքը — կը դած էր իր պետերուն:

—Ինչե՛ր չէինք ըրած այդ Արաբներուն, մէկդի՛ ձէմալ փաշայի կախաղանները, սպանեղէն շատեր ալ, զինուորներէն շատեր ալ...

Արաբին կեանքը կեանք չէր չորս տարիէ ի վեր, եւ եթէ Արաբը Հայուն չափ չտառապեցաւ, բայց... ան ալ իր կարեւոր բաժինը ունեցաւ:

Եւ ես բնա՛ւ չգարմացայ հոս, երբ իմացայ թէ անգլիացոց յարձակման օրը, Արաբները սկսած էին... չըլլալիք բաներ ընել: Եւ յիշեցի Արիֆ պէյին մէկ խօսքը.

—Վա՛յմեզի, ա՛յն Արաբները, զորս այսօր կ'արհամարենք, կը նախատենք, կը ծեծենք եւ կը սպաննենք կոր, վաղը նոյն պիտի ընեն մեզի...:

«Մեր հարիւր տարուան մէջ

ընել չյաջողածը, ձէմալ փաշա մէկ տարուան մէջ ըրաւ մեր հաշտոյն», ըսած էր անգլ. թերթ մը՝ ակնարկելով Արաբիոյ այն հոգեբանական վիճակին, որով ամէն Արաբ Անգլիացիին կը սպասէր անհամբեր:

«Սիլահ պաշր!» եղած էր արդէն, երբ անգլիական զուսարտակ մը ելած էր ցամաք Հայֆայի կոտէն, եւ յառաջացած էր դէպի Նազարէթ, Յիսուսի Բ. հայրենիքը:

—Կա՛վո՛ճ, հա՛վա թէ պտիլի թուղթից բովդ է՝ դուն ելիր ժամ առաջ գնա՛, ըսաւ Վահէ Զօփուրեան, պատիւի եւ պատուախնդրութեան մարմնացում այս կտրիճը:

—Հապա դո՛ւն:

—Ես սպայ եմ, գեմանացի հրամանատարին թարգմանն եմ, պիտի կենամ հրամանատարին բովը, մինչեւ որ Անգլիացիները գան, որովհետեւ ա՛յնպէս խօսք տուած եմ:

—Իսկ երբ գերի իյնա՞ս...

—Այն ատեն Եգիպտոս կ'անցնիմ... Աստուած մեծ է...:

Եւ բաժնուելով Վահէն եւ Արիֆ պէյին, բռնեցի ճամբան Պէրութի, տապանակուխտի, որովհետեւ Դամասկոսի ճամբան գոցուած էր արդէն...

Թէ ի՛նչպէս հասայ Հայֆայէն Պէյրութ, Պէրութէն Բայազ, Բայազէն Հալէպ, Հալէպէն Բիւզանթի, Բիւզանթիէն Հայտար Փաշա... Աստուած միայն գիտէ:

Եւ Հայտար Փաշայի բարափին վրայ, երբ երկրորդ անգամ այս

մահ-աքսորէն վերադարձաւ եւ տեսայ հեռուէն, լոյսերու մէջէն, սիրելի Պոլիսս, պաշտելի Բերաս, ըսի.

—Փա՛ռք քեզ, Աստուած, այս հեղուն ալ չմեռայ...: Բայց երրորդ անգամէն զգուշանալու է...:

Այսօր, երբ «Կափո՛ճ»ի խմբագրատունը նստած՝ կը գրեմ դարձեալ, պատրաստուելով երթալ դէպի Օտէնո՛՛ դերս խաղալու, կէս զիշերին ալ, Թօգաթլըի մէջ, արդիսդ եւ զիշերապաշտ տպագրիչս սիրելի բարեկամիս՝ Գարեգին Բարսեղեանի հետ կաթ խմելու, չէք զիտեր թէ որչա՛փ գոհ եմ վերջին այս մէկ տարուան քսորէս:

—Գո՛հ եմ, որովհետեւ տարի մը ամբողջ Պոլիսի ապականած մթնոլորտէն հեռու էի,

Գո՛հ եմ, որովհետեւ խիզճիս վրայ ունէ՛ բն չկրեցի տարի մը ամբողջ եւ եթէ վախցայ Անգլիացիին փրկարար ուսմբերէն, բայց վայրկեան մը իսկ վախը չունեցայ թէ՛ լաթի ստորին խափիէներուն,

Գո՛հ եմ վերջապէս, որովհետեւ տարի մը ամբողջ տարեգիր Հայ եղբայրներու թշուառութիւնը տեսայ, ե՛ս ալ անոնց թշուառութեանը մէջ ապրեցայ, եւ ե՛ս ալ անոնց հետ միասին խնդացի, երբ ազատութեան շնիորը հնչեց... Եաֆայէն:

ԵՐՈՒԱՆԴ ԹՕԼԱՅԵԱՆ

Յ. Գ.—Պատմաբիւնս վերջացաւ... որովհետեւ Տարեցոյցիս էջերն ալ վերջացան:

Բայց կ'ուզեի հոս յիշել երախտագիտական պարսէ մը, զոր ունիմ հանդէպ իմ բարեկամներէս ազնւագոյնին...

Նազարէթի մէջ օր մը սացայ անձանօք ստորագրութեամբ նամակ մը եւ քսար ոսկի...

«Ամեն ամիս քսար ոսկի պիտի դրկեմ քեզի, քեզիդ նայե՛...»

Այս անակնկալ բռնակին ուրեկէ բղխելը չէի գիտեր, քանի որ ո՛չ ոքի այս տեսակ գիմում մը չէի բրած: Տար ոսկին՝ քսար մեկիս իսկ չէր արժէր իմ գտնուած տեղս: Բայց ա՛յնքան խօշիս զնաց այս անձանօք բարեկամիս անակնկալ բռնակը, տուած մարդու մը, որ Պոլսոյ ամենագործ քրիստեան կառավարութեան դասապարտուած, սպրեկու յոյս չունէր, որ այ՛քեւս յեցան...

Ազնիւ մարդիկը դեռ կ'ապրին եղեր:

Հոս, Պոլսոյ մէջ, քսար ամիս ետք, իմացայ քե այս անձանօք բարեկամս... Մկրտիչ Ֆրեճկեանն է եղիւր:

ՆՈՅՆ

ՀԱՅ ՄԻԱԿ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԻՒՆԸ ԹՕԳԱԹԼԸ

ԱՆՈՒՇԱՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ — ՃԱՇԱՐԱՆ — ԳԱՐԵՋՐԱՏՈՒՆ

Բերա Մեծ Փողոց, Բասաժ տ՝Ալէք

Հեռագրայն՝ Բերա 45

ՄԱՍՆԱՃԻՒՂԵՐ } Պոլիս, Պահլէ-գաբու
 } Մեծ-կղզի, Նաւամասոյց

ՄԱՍՆԱԿՈՐ ՍՊԱՍԱՐԿՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՐՍԱՆԻՔՆԵՐՈՒ

ԵՐԵԿՈՅՔՆԵՐՈՒ ԵՒ ՊՐԱՇԱՆԴԷՍՆԵՐՈՒ

ԱՆՄՐՅԵԼԻ ՃՈՆՈՒԹԻՒՆ

ՇԱՔԱՐԵՂԷՆՆԵՐՈՒ ԵՒ ԱՆՈՒՇԵՂԷՆՆԵՐՈՒ

ՀԱՄԱԴԱՄ ԿԵՐԱԿՈՒՐՆԵՐ

ՆԻՐՈՊԱԿԱՆ ԵՒ ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԽՈՀԱՆՈՅ

ԳԻՐԱՄԱՏՁԵԼԻ ԳԻՆ

ԱՆԹԵՐԻ ՍՊԱՍԱՐԿՈՒԹԻՒՆ

487200

2 013

5114

«Ազգային գրադարան»

NL0021871

